

**VÝVOJ SLOVANSKÉHO VĚDOMÍ U CECŮ A SLOVÁKŮ
OD KONCE OSMNÁCTÉHO STOLETÍ DO ROKU 1867,
SE ZVLÁŠTNÍM ZŘETELEM NA POMĚR K RUSKU**

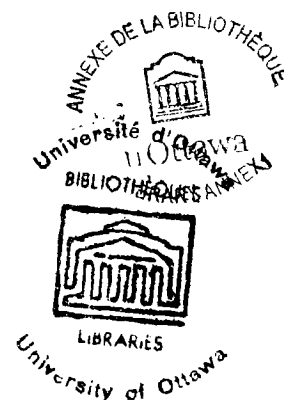
**DEVELOPMENT OF SLAV CONSCIOUSNESS OF CZECHS AND SLOVAKS
FROM THE END OF THE EIGHTEENTH CENTURY TO 1867,
WITH SPECIAL REGARD TO RELATIONS WITH RUSSIA**

by Jaroslav Alexander Bouček

**These předkládána fakultě University Ottawa
prostřednictvím Ústavu slovanských a východo-
evropských studií, jakožto částečné spl-
nění požadavku k dosažení titulu doktora
filosofie**

**Thesis presented to the Faculty of Arts
of the University of Ottawa through the
Institute of Slav and East European
Studies as partial fulfillment of the
requirements for the degree of Doctor of
Philosophy**

Ottawa, Canada, 1953

UMI Number: DC53747

INFORMATION TO USERS

The quality of this reproduction is dependent upon the quality of the copy submitted. Broken or indistinct print, colored or poor quality illustrations and photographs, print bleed-through, substandard margins, and improper alignment can adversely affect reproduction.

In the unlikely event that the author did not send a complete manuscript and there are missing pages, these will be noted. Also, if unauthorized copyright material had to be removed, a note will indicate the deletion.

UMI Microform DC53747
Copyright 2011 by ProQuest LLC
All rights reserved. This microform edition is protected against
unauthorized copying under Title 17, United States Code.

ProQuest LLC
789 East Eisenhower Parkway
P.O. Box 1346
Ann Arbor, MI 48106-1346

UZNANÍ

Námět této práce byl zvolen za spolupráce ředitele Ústavu slovanských a východoevropských studií při Univerzitě Ottawa, profesora T.Domoradského. Profesor Wiktor Litwinowicz byl určen za poradce.

Děkuji děkanovi fakulty Rev.René Lavigne za vzácné porozumění pisateli této práce opětovně projevované, a oběma dříve zmíněným pánům profesorům za laskavou shovívavost a spolupráci.

J.A.B.

CURRICULUM STUDIORUM

Jaroslav Alexander Bouček

born at Hořice, Czechoslovakia, February 22, 1916

1935 , Certificate of Maturity (B.A.), Hořice

1939 , Degree of Engineer of Economics (Master of Economics) at Faculty of Economics, University Prague, Czechoslovakia

**1952 , Master of Arts, Université de Montréal
Thesis: "La Constitution tchécoslovaque a la
lumière des constitutions française, suisse
et étatsunienne"**

OBSAH

Kapitola	Strana
ÚVOD	vi
I.-NEUVĚDOMÉ SLOVANSTVÍ	1
1.-Několik historických poznámek	1
2.-Vnější vlivy	4
3.-Ruský postoj	8
II.-VNĚJŠÍ RÁMEC	13
1.-Situace v rak. zemích na poč. 19. stol. .	14
2.-Mezinárodní situace Rakouska	23
III.-VĚDECKÁ SLAVISTIKA	27
IV.-ROMANTICKÉ SLOVANSTVÍ	36
1.-Kollár - básník	36
2.-Kollárova koncepce slovanské vzájemnosti.	41
3.-Kollár a Rusko	50
4.-Význam Kollárův	54
V.-ROMANTISMUS A VĚDA	60
1.-Josef Jungmann	60
2.-Pavel Josef Šafařík	64
3.-Rukopisy	70
VI.-NÁRODNOSTNÍ A POLITICKÝ VÝVOJ RAKOUSKÝ KOLEM ROKU 1848	78
VII.-OBDOBÍ STRÍZLIVĚJŠÍHO SLOVANSTVÍ	93
1.-František Palacký	94
2.-Karel Havlíček	110
VIII.-SLOVANSKÝ SJEZD V PRAZE	118
1.-Příprava sjezdu	118
2.-Průběh sjezdu	122
3.-Sjezdová usnesení	129
4.-Význam sjezdu	135

OBSAH

Kapitola	Strana
IX.-SLOVENSKÉ OBROZENÍ A SLOVANSTVÍ	141
X.-OD AUSTROSLAVISMU K RUSOFILISMU	157
1.-Vnitropolitický vývoj rak. 1848-1867	157
2.-Polský mesianism	163
3.-Učení slavjanofilské	169
4.-Moskevská pouť	184
ZÁVĚR	198
BIBLIOGRAFIE	202
Přílohy	
1. Výňatek z Šafaříkovy "Historie slovanské řeči a literatury"	212
2. Abstract	213

ÚVOD

Výrazů: slovanství, panslovanství, všeslovanství, slavjanofilství, slávism, slovanská vzájemnost či solidarita, se začalo běžně používat od poloviny minulého století, při čemž obsahová náplň byla a zůstává mnoha lidem, včetně Čechů a Slováků, jen nejasným či víceznačným pojmem. Pro většinu neslovanských národů mají všechny tyto pojmy obyčejně jednoho společného jmenovatele - panrusismus. To ovšem je mylný názor, který vede k nesprávným závěrům, a může napáchat mnoho škod. Účelem této práce je vysvětliti na příkladu českého a slovenského národa co slovanství znamenalo menším Slovanům, jeho skutečnou časnou historii a význam. Je nemožné v rámci této práce pojednávat o všech aspektech slovanství, o všech jeho obměnách u jiných slovanských národů; na tomto úseku existují práce kompetentnější, z nichž za nejlepší považujeme letošní práci profesora Hanse Kohna: "Pan-Slavism". Na druhé straně zdá se nám býti účelným zpracovat tuto látku s hlediska jednoho, typického západního Slovana, s poukazem na ideový formativní proces všeslovanství, který se prvně uskutečnil právě na jeho půdě, a to ve znamení myšlenek, které ještě dnes nebyly překonány žádným vznešenějším konceptem.

Historie vývoje česko-slovenského slovanství v jeho nejdůležitějším úseku, to jest od let dvacátých do let sedmdesátých minulého století, je poučnou a užitečnou při rozptylování různých pověr a domněnek, nakupených - bona i mala fide - od té doby. Nebylo možno odloučiti od sebe vznik slovanského a národního vědomí, neboť to byl sourodý proces, kde oba proudy se navzájem prolínaly a jeden podporoval druhý. Nebylo též možno vyhnouti se rozdělení vývoje ve dva prostorové úseky: český a slovenský, neboť podmínky v každém z nich byly svým způsobem odlišné. Nebylo možno zmíniti všechny osoby a okolnosti hrající nějakou úlohu při tvorbě slovanského povědomí, neboť by to znamenalo rozšířiti práci objemově o méně důležité problémy, na úkor časového úseku, který analyzujeme, a který nemůže býti zúžen, poněvadž tvoří celistvou jednotu.

Hlavní pozornost byla především věnována Kollárovi - skutečnému duchovnímu otci všeslovenské myšlenky; roku 1848, a v něm hlavně Slovanskému sjezdu, důležitému mezníku mezi obdobím romantického a racionelnějšího slovanství; Palackému, jakožto největší české postavě minulého století; pouti do Moskvy z roku 1867, výrazu to doznívajícího Kollárova romantického všeslovanství. Zmínka, velmi stručná, a zdaleka ne vyčerpávající, musila býti učiněna o slavjanofilství

a polském mesiášství, aby nemohla vzniknouti domněnka, že naše práce snaží se jejich zamlčením zveličiti či zkresliti zásluhy české a slovenské o vznik vědomí slovanské solidarity.

Doba, která následovala po moskevské pouti byla ve znamení ruského pojetí všeslovanství, které nemělo mnoho společného s původní Kollárovou myšlenkou. Češi a Slováci stali se jenom prostředky k panruským cílům. Pozdější pokus Kramářův o formulaci nového slovanství byl marnou reminiscencí, snažící se přivést k životu to, co již nemělo nutné předpoklady životnosti. Zdá se nám, že i nedávný Benešův pokus o obnovení slovanské politiky - byla-li kdy jaká - je posledním romantickým pokusem obžít z Kollára to, co již není podstatným. Z Kollára zůstává nám nikoliv všeslovanství, ale všelidství.

KAPITOLA I.

NEUVĚDOMĚLÉ SLOVANSTVÍ

Vznik prvé uvědomělé slovanské vzájemnosti je možno, bez většího váhání, položit do první třetiny 19. století. Jestliže určíme za její místo vzniku Čechy a Slovensko, nejsme vedeni krátkozrakým lokálním patriotismem, nýbrž historickou skutečností, kterou na následujících stránkách vyložíme.

1. - Několik historických poznámek

Historie předcházejících století potvrzuje skutečnost, že - nepovažujeme-li několik iselovaných projevů neurčitého slovanského povědomí za úmyslnou kulturní a kmenovou sounáležitost - koncept uvědomělé slovanské vzájemnosti v stoletích předcházejících věku 19.tému neexistoval.

Skutečnost existence Velkomoravské říše sdružující v 9. století různé slovanské kmeny ve střední Evropě, či sjednocení slovanských kmenů mezi Dněprem a Labem, Baltským mořem a Dunajem, provedené v 10. století polským králem Boleslavem Chrabrým jsou zajímavými historickými skutečnostmi o možnostech vytvoření větší slovanské říše. Poněvadž však běh událostí byl jiný, možný rozvoj slovanského povědomí

byl zastaven, a slovanská idea byla na dlouhý čas odsouzena dřímati sen Sípkové Růženky, čekající na osvobozující polibek.

Jestliže si český král Přemysl Otakar II. (1253-78), jinak přítel Němců, stěžuje v dopise římskému kardinálovi, že němečtí mniši ubližují mnichům slovanským "k hanbě našeho království a našeho slovanského jazyka"¹, těžko můžeme se domnívati, že jde o uvědomělý projev slovanské vzájemnosti. Podobně ani císař Karel IV. nemohl mít na mysli společenství Slovanů, snažil-li se získati pro České země prvenství v koncertu Říše římské. Ve své Zlaté bule (1356) předepisoval knížatům jeho říše, jakožto voličům královským, naučiti se mimo latiny, italštiny, též slovanskému jazyku. Jeho vědomí těsné příbuznosti českého jazyka s jinými jazyky slovanskými dá se vyvoditi ze skutečnosti, že po založení slovanského kláštera na Sázavě povolal též chorvatské mnichy, aby sloužili bohoslužby ve staro-slověnském jazyku.

S pojmem slovanské vzájemnosti, uvažující více méně organickou jednotu Slovanů na poli jazykovém či literárním, setkáváme se u Jihoslovana Ragusaina Ivana Gunduliče (1588-1638), autora epopeje "Osman", kde vytváří ideu slovanské

¹ Louis Leger, "Le Panslavisme et l'Interet français", Paris, Flammarion, 1917, s. 54.

pomocí proti útisku Turky, opěvuje vítězství polského krále Ladislava, který porazil Nevěřící na Dněstru.²

Katolický chervatský kněz, Juraj Křižanič (1618-1683) mluví s nadšením o národě slovanském, a v jeho díle mísí se prvky jazykové s historickými a politickými, představující téměř přepjatou intelektuální a sentimentální vidinu, ovlivněnou asi vzpomínkou na slávu Byzance. U Křižaniče se projevuje, po prvé, vědomí jednoty kmenové, jasně mimo říši poesie. Jeho zájem neobrací se k Polsku, ale k Rusku, ve kterém doufá naléztí budoucí spásu. Pokouší se o jakousi nerealistickou syntézu myšlenky slovanské s římským uniaticismem. Ruský car zve jej do Moskvy, aby pomohl při reformě ruského pravopisu.³ Jeho provolání k carovi, ve kterém jej nazývá druhým Mojžíšem a žádá o osvětlení nikoli pouze jeho říše, ale celého slovanského světa⁴, nezdá se naléztí patřičného ohlasu. Naopak, jeho návrhy referem v zaostalém Rusku, jakož i snahy o propagování katolické církve přivedly jej do vyhnanství na Sibiř.⁵

2 Albert Mousset, "Slovanský svět", Paris, Société d'Éditions Françaises, 1946, s. 25.

3 Albert Mousset, "Slovanský svět", Paris, Société d'Éditions Françaises, 1946, s. 26.

4 Jan G. Masaryk, "Slované a jejich místo v Evropě", Glasgow, Slavonic Society of Scotland, 1928, s. 11.

5 Hans Kohn, "Panславismus, jeho historie a ideologie", Notre Dame, Uni Press, 1953, s. 4.

Car Petr Veliký (1682-1725) zjistil, že jiné slovanské národy se mohou rychleji naučit ruštině a nabídl českým úředníkům službu "šrajberů" v Rusku, jakož i požádal pražské jezuity o překlady jinojazyčných vědeckých knih v předpokladu, že český překlad bude srozumitelným Rusům.⁶ Tím, že sbližoval Rusko se západem musilo mít za následek sbližení i se západními Slovany, ale to ještě zdaleka neznamenal pocit slovanské vzájemnosti.

2. - Vnější vlivy

Podle Edvarda Beneše⁷ "podstatnou kapitolu vývoje moderního hnutí slovanského tvoří vliv, který naň měly revoluční osvícenství XVIII. století a principy revoluce a filosofie francouzské". Toto tvrzení je případné, speciálně pro české poměry, v odvozeném smyslu. Jak dále E. Beneš konstatuje, byl vliv Herderův na vůdčí osobnosti slovanské a speciálně české a slovenské z první polovice XIX. století rozhodující. Byl-li Johann Gottfried Herder (1744-1803) - a o tom není pochyby - odchovancem francouzského osvícenství, pak má tedy především on "zásluhu" na citovém vzniku tohoto, téměř abstraktního pojmu či mythu.

⁶ Vlado Clementis, "Panslavismus, kdysi a teraz", Londýn, Cs. výbor pro slovanskou vzájemnost, 1943, s.13.

⁷ Edvard Beneš, "Uvahy o slovanství, Hlavní problémy slovanské politiky", Praha, Čin, 1947, s. 38.

V údobí před Herderem bylo neznámo považovati národní jazyk, a nikoli státní neb historickou příslušnost, za rozhodujícího činitele při určování lidské lojality. Tento důraz na rodný jazyk není jediný a hlavní příspěvek Herderův k probuzení neb vytvoření se slovanského vědomí. V jeho díle "Myšlenky k filosofii lidských dějin" (Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit) prohlásil Herder Slovanů již v 19. století za budoucí vůdce Evropy. Obdivoval a sbíral slovanský folklor a vyzýval inteligenci k rozvinutí rodných slovanských jazyků. Jeho prohlášení o blížící se decadenci přecivilisovaných Řomů a Germánů, a o nastupující síle, přírodě bližších Slovanů, vzbudilo vědomí jednoty, spočívající na společenství vysoké mravnosti a slavného osudu. Na jedné straně hrdí Germáni s válečnickou tradicí, na straně druhé utlačovaní, pekerní Slované s primitivním demokratickým zřizáním a od přírody mírumilovnou povahou, pěstující hudbu a poesii, namísto válečnictví. Tato laskavá slova velkého německého spisovatele a myslitele, učitele Goethova, byla balzámem na často zraňovanou hrdost slovanských intelektuálů, jejichž civilisace byly považovány v očích Evropy za zaostalé.⁸

⁸ Hans Kohn, "Panславismus, jeho historie a ideologie", Notre Dame, Uni Press, 1953, s. 1.

Obraz mírumilovných, demokratických, uměnímilovných Slovanů přetiskl ve svém "Slavínu" v roce 1806 Dobrovský. Tato představa stala se brzy ideologickým podkladem pro pojetí známé antithese o bojovných a dobyvačných Germánech, kterou možno sledovati od Palackého až po Masaryka.⁹

August Ludwig Schloezer (1735-1809), profesor na universitě v Goettingen, zvaný patronem Slovanů, zdá se, že byl jedním z prvních vědců, který ukázal a razil cestu slovanské historii a jazykovědě. Od něho pochází výrok:

"Málokterý národ světa rozšířil dále své panství a řeč jako Slované. Od Ragusy na Jaderském moři až na sever k Baltu a Ledovému moři a na východ až na Kamčatku, poblíž Japonska. Všude tam potkáváme slovanské národy." ¹⁰

Učení Herderovo začalo tedy pronikat ke Slovanům teprve počátkem 19. století, to jest také časový úsek, který jsme si zvolili za východisko naší práce. Je to období, kdy český národ se probouzí z dlouhé letargie k intenzivnímu národnímu životu. "Podivný osud", říká T.G. Masaryk, "německá filosofie musila dát filosofický základ pro národ-

⁹ Hermann Muench, "Boehmische Tragoedie, Das Schicksal Mitteleuropas im Lichte der tschechischen Frage", Braunschweig, Georg Westermann Verlag, 1949, s. 111.

¹⁰ Hermann Muench, "Boehmische Tragoedie, Das Schicksal Mitteleuropas im Lichte der tschechischen Frage", Braunschweig, Georg Westermann Verlag, 1949, s. 110.

ní snažení protiněmecké ... myšlenky francouzské a anglické přicházely k nám německým prostředkováním ... filosofie humanitní a osvícenská přirozeně svědčila našemu úsilí po vývoji, pokroku a vzdělání ... od člověčenstva a humanity postupovalo národní vědomí k slovanství a naposledy k češství ... " 11

Politické a národní probuzení na západě, které následovalo osvícenskému, humanitářskému 18. století, nezůstalo pochopitelně bez odezvy na východě a jihovýchodě Evropy. Ideje svobody musily vyvolat silný ohlas mezi utiskovanými a závislými národy Rakouska, Turecka a Ruska. Národnostní kontrasty uvnitř těchto mnohojazyčných států musily nutně posílit nacionalistické cítění. Všeobecný účinek napoleonských válek na počátku 19. století jenom přispěl k vzrůstu národního povědomí, přes znovunastolenou absolutistickou reakci. Liberalistické a demokratické tendence revolucí z roku 1830 a 1848 podporovaly rozšíření rovnosti práv národních a jazykových až do té doby utiskovaných. Na podporu těchto tendencí, přes své internacionální zaměření, přispěla dokonce i socialistická hnutí, propagující vzrůst národnostního cítění. Poněvadž nacionalistické cítění se všude obracelo proti absolutistické vládě, musily tyto

11 T.G. Masaryk, "Česká otázka, snahy a tužby národního obrození", Praha, Čin, 1936, s. 11 -

"Naše nynější krise, pád strany staročeské a počátkové směrů nových", Praha, Čin, 1936, s. 2.

stavěti se k němu záporně.¹²

Národní probuzení slovanských národů bylo provázeno od samého svého začátku všeslovanským programem více méně veřejně deklarovaným. Rusko v důsledku své územní a početní velikosti a vzrůstající politické prestiže, jakož i skutečnosti, že mimo Černé hory bylo jediným samostatným slovanským státem, bylo předurčeno, aby se stalo ohniskem naděje pro ostatní malé slovanské národy pod vládou rakousko-německou neb tureckou.

3. - Ruský postoj

V prvním stadiu této národní renesance slovanských národů formulace jednotného či jednotícího slovanského programu byla velmi neurčitá, nepolitická, pohybující se téměř výhradně na kulturním poli. Těžiště myšlenky slovanské vzájemnosti spočívalo převážně mimo Rusko, které samo necítilo potřebu užší spolupráce se svými západními neb jižními bratry. Všeslovanské ideje, tak inspiřující západní a jižní Slovany, nečinily téměř nijakého dojmu na Rusko na počátku 19. století.¹³ Jediný slovanský národ, který

¹² T.G. Masaryk, "The Spirit of Russia", London, 1919, s. 294.

¹³ Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", Notre Dame, Uni Press, 1953, s. 4.

přitahoval ruskou pozornost, Poláci, byl nepřátelským národem. Vědomí si své síly, Rusové zabývali se hlavně sami sebou a svými vztahy k velkým západním národům. Neruší Slované, pokud o nich uvažovali, byli pro ně málo zajímaví.

Zásady "náboženství a legitimacy" řídící ruskou politiku mezi 1815 - 1850 měly být nejlepší baštou proti nebezpečí revoluce. Principy, kterými se řídilo slovanské hnutí na západě v jeho prvním stadiu (1800 - 1848), nacházely se na opačném pólu: v liberalismu a nacionalismu. Proto také celé hnutí vzniklo a živilo se - včetně Ruska - v první fázi výhradně ze západních pramenů, včetně francouzské revoluce, básnického romantismu a německé idealistické poesie.

Myšlenka slovanské vzájemnosti se vyskytovala v první třetině 19. století v Rusku pouze příležitostně, izolovaně a rozhodně byla cizí, ne-li nepřijatelná, oficiálním kruhům. Již v roce 1807 píše princ Adam Czartoryski, přítel cara Alexandra I. a Polák původem, hraběti Stroganovovi do Londýna, že "federace slovanských národů je veliký a jediný cíl, ku kterému musí Rusko směřovati".¹⁴ O několik let později založila skupina mladých mužů pod západ-

¹⁴ Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", Notre Dame, Uni Press, 1953, s. 4.

ním vlivem "Spolek pro spojené Slovany". Ve svém "Katechismu" bratři Borisovové ztělesnili velkorysé sny, charakteristické pro jejich generaci, a které byly součástí programu tajných společností připravujících "děkabristické povstání" roku 1825: Žádají v něm spojení všech Slovanů, kteří byli od sebe rozdělení ignorancí jejich společných předků. Znakem spolku byl osmiúhelník, který představoval osm slovanských národností (Rusy, Poláky, Čechy, Srbo-Chorvaty, Bulhary, Lužičany a Slovince) a čtyři kotvy, představující čtyři slovanská moře (Černé, Bílé, Jaderské a Severní moře). Každý z členů musil skládati přísahu, kterou se zavazoval ... věnovatí poslední dech svobodě a bratrské jednotě vznešených Slovanů.¹⁵

Přes tyto, v každém případě ojedinělé, myšlenky slovanské jednoty, existující na počátku 19. století v Rusku, je nutno v zájmu historické pravdy konstatovati, že jejich kolébka byla na západě. Podnětem k jejich vzniku byly na jedné straně pokrokové myšlenkové proudy, a na straně druhé, potřeba obrany národní existence západních Slovanů. Je jenom logické, že jedna z podmínek obrany byl větší kulturní a politický celek přátelských, neb dokonce příbuzných národů, neměly-li malé slovanské národy býti

¹⁵ Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit. s. 9, - s. 5.

absorbovány většími, jednotnými, neb jednotlicími se, ne-slovanskými národy. Je také lehce pochopitelné, že v prvé řadě oči a naděje všech Slovanů se upínaly k mocnému Rusku.

Car Alexandr I. byl zdravěn v dobách napoleonských (a po nich) od některých českých buditelů jako car slovanský, a na Rusko se hledělo v národně obrozenském prostředí českém s nadšením a s nadějí. K slovanskému federalismu děkabristů stavěla se vláda ruská nepřátelsky, a viděla v něm spíše nebezpečí. Také boje o svobodu v Řecku a na Balkáně v letech 1827 - 1829 vyvolávají jen tu a tam zdůrazňování nejen příbuznosti náboženské, nýbrž i národní.¹⁶

Vliv Ruska samotného na sílení slovanského povědomí v období, které uvažujeme, byl prakticky neexistující, přes všeliké horování pro Rusy. Masaryk k tomuto zvláštnímu protikladu poznamenává:

"A přece tenkrát alespoň krásná literatura ruská i polská mohla poskytnouti takové vzory, jaké naši básníci a literáti hledali v Německu. V třicátých a čtyřicátých letech mohli se číst a studovat Krylov, Gribojedov, Žukovskij, Baťuškov, Jazykov, Puškin i Lermontov a Gogol - kde jsou vlivy té literatury? Kde jsou filosofické vlivy Čadajeva a

¹⁶ Edvard Beneš, "Úvahy o slovanství - Hlavní problémy slovanské politiky", Praha, Čin, 1947, s. 33.

Kirějevského, Mickiewiczze, Krasińského a
jiných ?" 17

Obavy oficiálního Ruska před revolučními myšlenkami
západního liberalismu a nacionalismu jsou silnější než po-
litické výhody plynoucí ze spojení s ostatními Slovany, ne-
mluvě o sentimentálních důvodech, plynoucích z pokrevního
slovanského příbuzenství.

Myšlenka slovanské vzájemnosti tedy děkuje za svůj
vznik vlivu nových západních myšlenek, její kolébkou jsou
české a slovenské země, její první náplň je rozhodně idea-
listická.

17 T.G. Masaryk, "Česká otázka, snahy a tužby
národního obrození", Praha, Čin, 1936, s. 53.

KAPITOLA II.

VNĚJŠÍ RÁMEC

Dříve než začneme sledovati vývoj slovanského uvědomění v českých zemích je nutno popsati širší - rakouský a mezinárodní - politický rámec, který sloužil jako jeviště tomuto, ze začátku zcela nepolitickému hnutí.

1. - Situace v rakouských zemích na počátku 19. století.

Vítězství pobělohorské protireformace v českých zemích počíná v druhé polovině vlády Marie Terezie (1740 - 1780) dožívati.¹ Její vláda, i vláda jejího syna Josefa II. (1780 - 1790), má opravdu mimořádný význam v dějinách českého národa a státu. Liší se od vlády všech jejích předchůdců pobělohorských některými podstatnými rysy, pro které způsob jejich panování nazýváme osvíceným absolutismem. Tento osvícený absolutismus, jenž se objevoval také v jiných státech evropských, vytvořil se hlavně vlivem nových přirozenoprávních teorií o státě, a o jeho

¹ Arne Novák, "Stručné dějiny literatury české", Olomouc, Promberger, 1946, s. 127.

úkolech. Stěžejním bodem nauky o přirozeném právu stala se zásada, že úkolem státu i povinností vladařovou je péče o blaho lidu. Vliv této nauky možno vystopovati již v reformní činnosti Marie Terezie, ale zvláště v reformách Josefa II. Ačkoli v reformách těch bylo mnoho ukvapeného i pochybeného, jistě vyplynuly z upřímné péče o blaho lidu, z přesvědčení, že je vladařovou přední povinností starati se o něj.²

Reformy císařovny Terezie byly prováděny především v správě státní, v oblasti společenské, úpravou poddanství a hlavně v oblasti vzdělanosti zrušením řádu jezuitského, založením obecného školství a reorganizací gymnasií. Systematicky v těchto reformách a v jejich doplňování pokračuje svobodomyslný a osvícenský Josef II., v politice vyznavač absolutismu a centralismu. Úplně zrušení nevolnictví - nikoli však poddanství - vyhlášení náboženské svobody s úsilím o náboženskou snášelivost, radikální potlačování hmotné i duchovní moci kněžské a církevní, zároveň však změna stavovského a feudálního státu v centralistickou a byrokratickou říši, uznávající jeden státní jazyk a jedinou vládní formu, byly hlavními projevy vládního osvícenství. Tím

² Kamil Krofta, "Dějiny československé", Praha, Sfinx, 1946, s. 533.

vším byl dán sice říší (habsburské) pevný a moderní základ, ale pro země koruny české to bylo skutečným "koncem samostatnosti české".³

Národnostní poměry v rakouských zemích na konci 18. a začátku 19. století nejlépe vystihuje výrok císaře Františka I., který netrpělivě poznamenal k vychvalování patriotismu jednoho z jeho poddaných: "Je však vlastencem pro mě?" Rakouská říše byla imperiální organizací, nikoli jednou zemí; a být Rakušanem znamenalo oprostiti se od národního cítění - nikoli příslušet k nějaké národnosti. Od Bílé Hory až do doby Marie Terezie "Rakousko" představovalo teritoriální aristokracii (velmože). Tito velmožové, i když na příklad německého původu, považovali se za Rakušany. Žili v uzavřeném kruhu: znali pouze svoji vlastní třídu a používali kosmopolitický jazyk dvora - nejprve francouzštinu neb italštinu, později němčinu. Zvláště v Čechách byla tato vysoká šlechta odloučena od místního cítění, neboť se jednalo většinou o čistě habsburské výtvoř z doby Třicetileté války.⁴

³ Arne Novák, "Stručné dějiny literatury české", op. cit. s. 13 - s. 128.

⁴ A.J.P. Tayler, "Habsburská monarchie", Londýn, Hamish Hamilton, 1948, s. 22.

Ustavením ústředního kancléřství ve Vídni jakožto důsledku centralistických tendencí císařovny Terezie, vznikla nová třída - byrokracie - která se považovala za výlučně "rakouskou". Tato třída, pracující pro Říšskou organizaci, též nebyla jednotného národního původu. Tito byrokraté nesympatizovali ani s lokálním patriotismem, ani s aristokratickými privilejiemi; jejich ideál byla jednotná Říše, vedená na základě osvícenských zásad. Přesto, že nebyli národně uvědoměli, nedovedli si představit, že by Říše mohla být něco jiného než německý stát. Za Josefa II. stala se němčina, samozřejmě, jazykem ústřední vlády, jakož i místních administrativních úřadů. Úkol císařských úředníků byl jak kulturní, tak centralizační: šířiti osvícenství. To zároveň znamenalo rozšiřování němčiny. Jiného, kultivevanějšího jazyka nebylo k dispozici: nebylo literárních, filosofických, ba ani agronomických děl v jiné řeči, než německé; nebylo vzdělanců mimo německých univerzit; nebylo jiných kulturních pramenů vyjma německých.⁵

Tato úřednická třída či stav, byla často původem, ale vždy v důsledku zaměstnání, usedlá ve městech; a rakouská města byla všechna německého charakteru. (V Praze

⁵ A.J.P. Taylor, "Habsburská monarchie", op.cit.
s. 15 - s. 23.

v roce 1815 bylo 50.000 obyvatel německé a 15.000 české řeči; ještě v 1848 vážení občané mluvili na ulicích jen německy. V Budapešti v 1848 jen jedna třetina obyvatelstva byla maďarská, a ještě v letech 1820-30 neměla vlastní maďarské noviny, nýbrž jen dvojce noviny německé. Přesto však Praha i Pešt byly hlavními městy národního probuzení. Menší města zůstala německá mnohem déle.)

Německý charakter měst měl velmi málo, jestli vůbec, se činití s otázkou národnostní. Mnozí obyvatelé byli "importováni" Habsburky z Německa; mnozí přišli z venkova. Němec byl název třídy. Znamenal hlavně živnostníka - obchodníka, řemeslníka, půjčovatele peněz. Z těchto původních zaměstnání byla později odvozena duševní zaměstnání, jako učitelé, úředníci, právníci, spisovatelé. Přišel-li selský synek, ať Čech, Rumun či Srb do města, naučil se německému řemeslu, a mluvil německy se svým okolím; jeho děti již opovrhovaly otcovým venkovským dialektem, a jeho vnoučata, jednou ve státní službě, zapoměla že jsou jiného, než německého původu. Tak se stala města ostrovy německé kultury a říšské lojality.⁶

Národní jazyky udržovaly se jenom mezi venkovským

⁶ A.J.P. Taylor, "Habsburská monarchie", op. cit. s. 15 - s. 24-5.

lidem, a je lehko představitelné, že nemajíce podporu inteligence, jazyky zastarávaly, upadaly a byly odsouzeny k pomalému zániku. Habsburská monarchie spočívala na počátku 19. století na dvou pilířích - vysoké šlechtě a německé, vyšší střední třídě. Určitým rušivým, ale nikoliv ohrožujícím zjevem, bylo širší německé cítění, mlhavě liberální a národní. Dvě další síly žádající změnu v charakteru monarchie začaly se rýsovat: tradiční nacionalism nižší šlechty maďarské a chorvatské (v Českých zemích neexistoval), a probouzející se národní uvědomění venkovského lidu.

Revoluční události 19. století byly důsledkem zvýšeného pronikání lidového živlu do politiky. Dožadování se demokratických práv nebyl zjev vlastní pouze habsburské říši; co však bylo význačným byla nacionalistická forma, kterou byla práva předkládána "k proplacení". Přesto, že vývoj přinesl s sebou větší uplatnění a uznání existence venkovského lidu, bylo by skreslením tvrdit, že vznik a vlastní vybudování národního povědomí byly jeho dílem. Národy, které se znovu zrodily a objevily na jevišti historie v roce 1848 byly výtvozem spisovatelů vyšších ze zámožnějších selských vrstev. Z toho selského stavu, kterému josefinské reformy tolik prospěly. Není snadné přijmouti

plně pro české poměry tvrzení profesora Taylora, že "byly národy ve kterých bylo více spisovatelů než čtenářů",⁷ ale je možno dokreslit si tak poměry panující v kulturní oblasti rakouských, neněmeckých národů.

Nanní národní proudy byly založeny a vedeny hlavně básníky a historiky; jejich "politika" byla spíše rázu literárního, než přibližující se skutečnému životu. Národní vůdci mluvili sice takovým způsobem jako kdyby měli podporu uvědomělého a organisovaného národa, věděli však dobře, že národ existuje stále jen v knihách. Je méně známou následující příhoda, spíše anekdotického rázu, popisující scénku v malé pražské hospůdce, kde se scházeli pravidelně probuzeneční spisovatelé. Jeden z nich rozhlédl se po místnosti a pronesl: "Kdyby spadl strop, byl by konec národního probuzení."⁸

Tito první buditelé žili ve světě vidin, bojujíce znovu bitvy rozhodnuté před staletími. Nevěděli kdy mají dělati kompromisy, a kdy stavěti se k odporu; obzvláště nevěděli čemu mají odporovati. Nevěděli, že politika je konflikt sil; domnívali se, že je to konflikt argumentů.

⁷ A.J.P. Taylor, "Habsburská monarchie", op.cit. s. 15 - s. 28.

⁸ R.W. Seton-Watson, "Dějiny Čechů a Slováků", Londýn, Hutchison, 1943, s. 162.

Mobilisovali práva, nikoli podpůrce. Němci zdůrazňovali dědictví Svaté říše římské, Maďaři země svatoštěpánské, a Češi, země svatováclavské. Historické a národní požadavky se prolínaly. Většina v každém území tvrdila, že historická jednotka musí se státí národní jednotkou; menšina žádala o přeměnu území na základě národních zásad. Vůdci národů bojovali duchovními zbraněmi za duchovní hodnoty. Zakládali národní akademie a žádali národní university. Němci snažili se udržeti jejich monopol ve státní správě, ostatní národy snažily se jej podlomiti. Široké vrstvy lidové stály zatím odsunuty ve stínu, v pekorné úloze, a nikdo s nimi nepočítal.

Smrt Josefa II. v roce 1790 byla signálem k útoku na celou jeho politickou výstavbu. Jeho nástupce a bratr, Leopold II., vládl pouze dva roky a pravděpodobně z toho důvodu ráz jeho vlády je různě hodnocen. Podle jedněch byla jen "přechodem k reakčnímu absolutismu", který následoval po něm.⁹ Podle jiných, Leopold II. byl "nejlepší ze všech rakouských mocnářů a bylo velikým neštěstím, že vládl pouze dva roky".¹⁰ V důsledku francouzské revoluce rychle se sblížil s pruským Bedřichem Vilémem II. a nabídl mír Turkům.

⁹ Kamil Krofta, "Dějiny československé", Praha, Sfinx, 1946, s. 572.

¹⁰ R.W. Seton-Watson, "Dějiny Čechů a Slováků", op. cit. s. 19 - s. 160.

Na vnitropolitické frontě, jakožto vyznavač Montesquieu a konstituční teorie, nenamítal ničeho proti okamžitému svolání stavů; nechal stavy vybouřiti se na Josefových reformách, které byly odvolány. Úspěšně manévroval s Maďary, Srby, nechal se korunovati Svatou apoštolskou korunou a smířil nespokojence ratifikací zákonů, zaručujících konstituční řád. K českým stavům, které byly méně radikální než maďarské, učinil jen mírnější koncese. Zamítl obnovení Českého kancléřství, a tak přežila v Čechách stará josefinská byrokratická "mašinerie". Tento dojem byl zamaskován okázalou jeho korunovací za českého krále v Praze roku 1791, při které přísahal udržeti privileje stavů.

Přesto, že zisky českých stavů byly nevýznamné, obsahovaly již v sobě zárodky pozdějšího vítězství, klíčíci v poslední dekádě osmnáctého století. Šlechta, v posledních letech Josefovy vlády přicházela do styku s počátky oživeného českého zájmu o rodnou historii a literaturu. Je až překvapující, jak rychle si osvojila vědomí dřívější nezávislosti českých zemí na Vídni.¹¹ Je zajímavé, že badání v slavné české historii bylo prováděno vědci ze střední vrstvy, neb selského původu. Psali sice, jak tehdy nebylo

¹¹ S. Harrison Thomson, "Československo v evropské historii", Princeton New Jersey, Uni Press, 1944, s. 86.

ani jinak možno, latinsky neb německy, ale tato skutečnost neubírala vlasteneckému duchu jejích děl.

A tak můžeme pozorovati na konci 18. a začátku 19. století zajímavou situaci, kdy na jedné straně vladař pod tlakem šlechty odvolává řadu nepopulárních centralistických opatření, aniž by na druhé straně vzdal se některého ze svých dynastických nároků. Přes poskytnuté koncese není ani známka po tom, že by plány na organickou jednotu všech jednotlivých rakouských zemí byly škrtnuty.

Ať již duch vlády Leopolda byl jakýkoliv, jisté je, že po jeho smrti, absolutismus jeho nástupců zvrhl se přímo v absolutismus policejní, k čemuž přispívala zejména hrůza z francouzské revoluce, ale také duševní omezenost, střízlivost a lenivost, neústupnost a umíněnost jeho syna a nástupce Františka II. (1792 - 1835), za něhož se reakční a policejní absolutismus pevně ustálil.¹² A nic se v tom nezměnilo ani za panování Františkova syna a nástupce, slabomyslného Ferdinanda V. (1835 - 1848), nazývaného Ferdinandem Dobrotivým, jenž řízení státních věcí většinou přenechával někdejšímu předním rádcům svého otce (Metternichovi, Kolowratovi a vévodovi Ludvíkovi).

¹² Kamil Krofta, "Dějiny československé", op. cit. s. 20 - s. 572.

V první polovině 19. století platilo Rakousko u všech pokrokově myslících lidí za sídlo reakce. Velko-rakouské národní a státní povědomí zvadlo. U velké části obyvatelstva nastoupila lhostejnost vůči státu, u mladší generace objevuje se zápal pro nacionální myšlenky. Vláda však, vedená strachem před každým pokrokem, odmítala jakoukoliv reformu. Rakousko se počalo podstatně opožďovati za jinými státy. Císař František II. měl neobyčejnou nechuť k jakémukoli definitivnímu rozhodnutí, což mělo za následek úplné zaběhnutí se do písku, již tak dost těžkopádného státního aparátu. Příléhavým je výrok hraběte Franze Hartiga: "Man blieb aber stehen, weil man zu keinem Entschluss gelangen konnte, mit welchem Fusse man vorwaertsschreiten sollte" (zůstalo se státi, poněvadž nikdo se nemohl rozhodnouti, kterou nohou vykročit). ¹³

2. - Mezinárodní situace Rakouska.

Na mezinárodním poli byla situace Rakouska jenom zdánlivě lepší. Velké vítězství Napoleonovo nad Rakouskem a jeho spojencem Ruskem, v roce 1805, zničilo na vždy sny

¹³ Dr. Robert Endres, "Revolution in Oesterreich 1848," Wien, Danubia, 1947, s. 58.

o universální monarchii a učinilo z rakouské říše, v nejlepším případě druhořadý stát. Rakouský pokus v roce 1809 vésti v osvobození Německa od francouzské nadvlády, mohl téměř zničit rakouské imperium; zachránila je jenom vzájemná žárlivost jejich sousedů, ruského cara Alexandra a Napoleona, kteří se nemohli dohodnouti na jeho rozdělení. Alexandr obdržel pouze východní Halič a Napoleon včlenil jihoslovenské země do francouzské provincie Illyrie. V tomto roce byla Rakousku přiřčena, ne příliš čestná funkce, totiž "býti evropskou nutností".¹⁴

Na vídeňském kongrese jak Metternich, tak ostatní evropští státníci, vidíce jako budoucího evropského rušitele opět jen Francii, věnovali hlavní pozornost dřívějším francouzským sférám vlivu - Itálii a západnímu Německu. Obě území byla přiřknuta Rakousku, a František II. se vzdal fiktivního názvu císaře Svaté říše římské. Nově vzniklý Německý svaz (Bund) v roce 1815 představoval užší svazek, než tlíci monarchie. Rakousko mělo v Německém svazu hlavní slovo a přijalo za druhou velmoc v Německu Prusko, při čemž společenství bylo toho druhu, že Prusko mělo povinnost pracovat a Rakousko se těšilo počtě svého postavení. V praxi

¹⁴ A.J.P. Taylor, "Habsburská monarchie", op.cit. s. 15 - s. 33.

stav věcí byl ten, že Rakousko přeneslo břímě obrany Německa na Prusko, což se mu později zle vyplatilo.

Jak již bylo zmíněno, mezinárodní francouzský strašák - Francie - rozhodně byl zveličen. Speciálně pro Rakousko, hlavním jejím ohrožením byl jeho východní soused - Rusko. V 18. století tento východní poměr byl pouze otázkou soutěže mezi Rakouskem a Ruskem při získání tureckého území. Toto řešení nabylo počátkem 19. století jiné příchuti. Poslední ruský triumf v roce 1812 nad Napoleonem přivedl Rusy až na břehy Dunaje; každý nový územní zisk by je přepravil na druhou stranu. To by znamenalo ohrožení vitálních rakouských zájmů: Dunaj byl nejdůležitějším hospodářským článkem s vnějším světem a ztráta kontroly nad jeho ústím do Černého moře by znamenala ohrožení rakouské nezávislosti. Další dělení bylo proto předem vyloučeno; tato zásada, jenom pomalu chápána rakouskými diplomaty, a nikdy nepochopená Rusy, převládala ve východním prostoru mezi reky 1812 a 1914. Tím způsobem také Turecko stalo se evropskou nutností.

Největším Metternichovým diplomatickým úspěchem, podle prof. Taylora, bylo udržení míru mezi Ruskem a Rakouskem na Blízkém východě, ačkoli podle jeho (Metternichova) vlastního ocenění byl to boj proti revoluci. V každém

případě tyto dvě snahy souvisely v jistém smyslu: stálým zdůrazňováním francouzského nebezpečí a nebezpečí radikálního nacionalismu, Metternich odvracel ruskou pozornost od Dunaje a Cařihradu. Panovnická solidarita a konservatism odlákaly cara Alexandra I. i Mikuláše I. od odměn, které Rusko mohlo požadovati po porážení Napoleona. Přes několik přechodných disonancí, konservativní aliance mezi Ruskem a Rakouskem, založená na odporu jakýmkoli revolucím v Evropě, a nevměšování se do tureckých záležitostí, byla v roce 1833 při schůzce Mikuláše I. a Metternicha v Mnichově Hradišti znovu utvrzena.

Toto konservativní přátelství mezi Rakouskem a Ruskem bylo základem Metternichovy politiky. Prusko tvořilo ochotného třetího konservativního spojence v této alianci. Tím byla držena v šachu Francie, a Anglie mohla nechat přechod liberálním principům, aniž by tím ohrožovala evropskou rovnováhu. Přes tento zdánlivý Metternichův úspěch zůstává skutečností, že existence a silná pozice Rakouska nepramenily z jeho vlastní síly, ale ze současného uspořádání Evropy, pro kterou Rakousko takové jaké bylo, bylo nutností. A to v žádném případě neznamená, že Rakousko skutečně bylo velmocí, nýbrž spíše svědčí o jeho slabosti, neboť opravdová velikost nepotřebuje ospravedlňovati své existence.

KAPITOLA III.

VEDECKÁ SLAVISTIKA

Až do, přibližně, roku 1775 pokračovala germanisace Českých zemí téměř dobrovolně, a mnozí se domnívali, že by byla vedla během jedné další generace k úplné asimilaci Čechů.¹⁾ Avšak vliv hospodářských, náboženských, politických, administrativních a jiných reforem Josefa II. měl neočekávaný důsledek: pomalé národní probouzení. V roce 1790 germanisace Českých zemí měla býti oficiálně dokončena; téhož roku český národ se probudil. Tyto dva proudy probíhaly souběžně vedle sebe a v roce 1790 se střetly v reakci, která následovala po smrti Josefa II.

Ztráty utrpěné po stránce národnostní a jazykové neubily národní vědomí. Naopak toto vědomí vzrůstá a zároveň se ohlašuje jeho přetvoření v duchu nových proudů myšlenkových. V prvním období pobělohorském český národ, donucený zříkat se velikých tradic a ideálů své minulosti předbělohorské, byl v svém národním vědomí upevňován zvláště působením katolických kněží směru Balbínova, kteří si, přes svou hlubokou nenávisť ke kacířství svých předků, zachovali vroucí

1 Robert Joseph Kerner, "Čechy v 18. století", New York, Macmillan, 1932, s. 362.

lásku k svému národu i hrdest na jeho slavnou minulost, pokud ovšem nebyla poskvrněna tímto kacířstvím.²

Nyní se připravoval postupný návrat českého národa k oněm velikým tradicím a ideálům jeho dějin předbělohorských. Dělo se to hlavně působením kritického dějezpytu českého, jenž se začal významně rozvíjet v době Marie Terezie. Otcem tohoto kritického dějezpytu českého se právem nazývá učený piarista P. Gelasius Dobner (1719 - 1790), který, ač psal latinsky a německy, a teprve později se naučil česky, cítil se Čechem nejen politicky a zeměpisně, nýbrž přímo národnostně. Stejně podmanivě působila síla dějinné tradice české i na jiné muže, kteří se tehdy oddávali vědeckému studiu české minulosti. (Adaukt Voigt, P. Bonaventura J. Piter, Fr. Martin Pelcl.)

Vedle kritického dějezpytu přispělo podstatně k posílení národního vědomí českého i vědecké badání v oboru slavistiky, k němuž u nás první základy položili Václav Fortunat Durych (1735 - 1802) a Josef Dobrovský (1753 - 1829). Popud k tomuto badání přicházel k nám hlavně z Německa, kde si historická i jazykozpytná věda 18. století pilně všímala věcí slovanských, při čemž dřívější snižování

² Kamil Krofta, "Dějiny československé", Praha, sfinx, 1946, s. 558.

a někdy přímo osočování Slovanstva tu ustupovalo více a více nelíčeným sympatiím pro staré Slovary, ba nannoze pravému nadšení pro ně. Německý filosof Herder přímo velebil Slovary jako národ nejlépe stělesňující pravou lidskost. To vše mělo nesmírný vliv nejen na začátky a rozvoj slavistického badání mezi Čechy, nýbrž také na jejich slovanské vědomí.³

Nejasná představa o množství a velikém rozšíření národů slovanských, blíže příbuzných národu českému, kterou se utěšovali pobělohoreští Čechové rázu Balbínova, nabývala tak vědeckými pracemi slavistů, českých i cizích, určité podoby a pevného základu. Uvědomující si svou příbuznost s tolika velikými a mocnými národy slovanskými, byli Čechové tím více posilňováni v své národní hrdosti, že se Slovanstvo nejen jim, nýbrž i ostatnímu světu a zejména Němcům jevílo v světle neobyčejně příznivém.

V čele duchovního života v zemích českých stál v prvních letech po smrti Josefa II. muž, jehož významná činnost se začala již v době předchozí: Josef Dobrovský. Pod vlivem rousseauvského zájmu o dějinnou minulost a o lid, a jeho původní řeč, začal se vyvíjet v 18. století historický a srovnávací jazykozpyt a podrobnější studium nářečí. Zájem

³ Kamil Krofta, "Dějiny československé", op. cit. s. 28 - s. 561.

o biblí a její textovou kritiku probouzí zájem o jazyky a písma, v nichž jsou dochovány originály i překlady bible. Tím vším je položen základ k moderní filologii, které vyrůstají dvě nové větve, filologie germánská a slovanská, a jejíž pracovní program jest rozšířen na celý život národa, pokud se obrátí v písemných památkách. Filologie slovanská, povzbuzená Herderovými slovy o Slovanech a jejich budoucnosti, a politickými i vojenskými úspěchy Ruska, má pro národní probuzení základní a neobyčejný význam.⁴

Ze slavistiky proudí do národního povědomí vědomí slovanské, které posiluje a oživuje později i českou poezii a politiku. Konečně z poznání jazyka pramení i láska k němu a péče o jeho čistotu. Osvícenská jazykověda, postavená na přísně vědeckých základech, učinila konec zmatkům a úpadku jazyka, které vládly v první polovině 18. století.

Josef Dobrovský, člen řádu jezuitského, vychovaný na německých školách v duchu soudobého osvícenství, byl sám josefinista a dokonce svobodný zednář. Podle T.G. Masaryka, celý směr myšlení a vědeckého pracování Dobrovského je nesen nezločnou, nadšenou a důslednou láskou k svobodě.⁵ Odtud jeho vědecká žíže a jeho světový rozhled, bez něhož by jeho

⁴ Arne Novák, "Stručné dějiny literatury české", op. cit. s. 13 - s. 137.

⁵ T.G. Masaryk, "Česká otázka, snahy a tužby národního obrození", Praha, Čin, 1936 - s. 15.

historické a literární práce daleko nebyly měly toho vlivu.

Svoučinností vědeckou si získal nesmrtelné zásluhy o správné poznání vývoje české řeči, českého písemnictví a české vzdělanosti vůbec. Svou latinskou mluvnicí jazyka staroslověnského ("Institutiones linguae slavicae dialecti veteris"), která vyšla r. 1822 ve Vídni, podal o staré slověnštině a o jejím poměru k jiným řečem slovanským výklad podrobnější a mnohem správnější, než byly výklady dřívější, uvedl starou slověnštinu a s ní i jiné slovanské jazyky v obor jazykozpytného badání světového, založil srovnávací jazykozpyt slovanský a podněcoval tím vším účinně myšlenku slovanskou, jež se tehdy stávala zvláště významnou složkou českého vědomí národního. Roku 1792 Dobrovský vykonal výzkumnou cestu do Švédska a Ruska, aby tam probádal české a slavistické památky jazykové a slovesné. Dobrovský slučoval studium jazykové s dějepisným, neomezuje se jen na češtinu, ale obsáhl celé pole filologie slovanské. Pracovní metoda jeho byla vedena přísnou kritikou rozumovou. Na rozdíl od obrozených nadšenců považoval české dějiny a český jazyk jen za zajímavý předmět studia, nedůvěřuje v jejich živý vývoj.⁶ Ale přece i jej uchvátil obrozený proud, takže

6 Arne Novák, "Stručné dějiny literatury české", op. cit. s. 13 - s. 139.

se zájmem sledoval české a slovanské obrození, a v některých okamžicích svého stáří se pokoušel psát i česky. V těchto projevech pak pronikalo romantické nadšení české a slovanské.

Austroslovanské názory, od nichž se po cestě na Rus odklonil ke smýšlení rusofilskému, vyložil slavnostní řečí před Leopoldem II.: "Ueber die Ergebenheit und Anhänglichkeit der slavischen Voelker an das Erzhaus Oesterreich" (1791) (O oddanosti slovanských národů arcidomu rakouskému). V této řeči po zdůraznění důvodů pro které Češi více než jiní národové mají příčinu k oddanosti k rodu panovnickému, Dobrovský podává statistiku slovanských národů. Probírá postupně co pro panovnický rod učinili Chorvaté, Slované v Slavonii, polské a ruské voje Haliče a Lodomerie, Čechové, Moravané a Slováci v Uhrách a ostatní. Slované, co do počtu, rovnají se při nejmenším ostatním národům. "Právem tudíž slovanský rod může býti hrdý, že hlavně svou silou udržel vnější jistotu panovnického domu."

Potom Dobrovský vzpomíná, jak Slované dříve byli utlačováni pod Karlem Velikým a ještě později, že jméno Slovan Němcům stalo se jménem pro otroka, nyní užívají svobody a upevňují moc německého císaře; před tím, Slované v Sasku a Míšni a tak dále, byli vyhubeni - "nyní panují v rusko-

slovanském kmennu a kmenem tímto od Černého moře až k moři Ledovému, zavírají smlouvy na hranicích čínské říše, rozesílají úkazy ve své řeči do končin více než dvě stě mil vzdálených, pátrají na světovém moři mezi Asií a Amerikou."

Po této slovanské části své řeči Dobrovský mluví za národ český, že tento není věrný císaři ze strachu, ale proto, že poznává ve svém králi spravedlivého a moudrého zákonodávce. Ať panovník chrání český jazyk "proti bujnosti a neskromnému donucování"; jestliže se zdá výhodné pro stát, aby všichni poddaní mluvili týmž jazykem, tož z druhé strany je jisté, že všelike v tom donucování je škodlivé.⁷

Masaryk uznává Dobrovského za ústřední postavu první doby českého národního obrození, jakož i za otce českého slovanského vědomí. Kollár uznává jej za svého hlavního učitele, který jej vedl netoliko k humanitě, nýbrž i k slavistice, a k slovanské vzájemnosti. Výslovněji Kollár poměr svůj k Dobrovskému formuluje tak, že prý Dobrovský k literární vzájemnosti proklestil dráhu, ačkoli "nevědomě a neúmyslně"; jeho spisy jsou všeslovanské, "ačkoli ještě nevěděl, co slovanská vzájemnost v literatuře jest".⁸

7 T.G. Masaryk, "Česká otázka, snahy a tužby národního obrození", op. cit. s. 30 - s. 39.

8 Ibid., s. 35.

Dobrovský, zakladatel slavistiky, byl "slavistou" dříve než "bohemistou". (Bohemistikou myslíme soubor všech poznání o podstatě českého národa a české národnosti.) Dobrovský stvořil srovnávací a historickou gramatiku slovanskou a českou a podal dějiny české literatury. Podal mnohé historické a lingvistické příspěvky, a tak se stal skutečným zakladatelem vědeckého badání o Slovanech a o Čechách. Není pochyby o tom, že Dobrovský také slovansky cítil. Jeho srdečný, teplý úvod k "Slavínu" k slovanským bratřím je nejen krásný, ale také hluboký. Hned na prvním místě podává zde Herderovu stať o Slovanech, a pak s neobyčejnou pílí hledá a sbírá z celé slovanské a světové literatury vše co by mohlo nejlépe vylíčit Slovům slovanský svět, jak přítomný tak minulý.

Dobrovský skutečně se cítí jako Slovan. Jeho slovanský cit je velmi vřelý. Slovanskou ideu pojímá důsledně, veden jsa Herderem a německou osvícenskou filosofií. Dobrovský byl rozhodný rusofil.⁹ V jeho soukromých přednáškách bylo znát, jak se Ruskem pečlivě zabývá; vidět to bylo z toho, že sám podává ruskou gramatiku. Kopitar mu říká, že je "Pole-rus", a vytýká mu přílišné rusofilství. Dobrovský věří, že Slovanstvo světu vydá nové světlo:

⁹ T.G. Masaryk, "Česká otázka, snahy a tužby národního obrození", op. cit. s. 30 - s. 36.

"Od Slovanů přijít musí nové osvětlení světa, třeba by Němci první stali se hlasateli lepších metod. Slovanský um čistě pojatý je v lidstvu krajně svedeném nejméně pokažený. Německým rozumem není co opovrhovati, ale našemu umu se nevyrovná. Francouzský esprit brzo se vykuřuje a sotva se dá zachytiti. Qui potest capere, capiat."¹⁰

Nesmí nás překvapiti, že přes své rusofilství, Dobrovský, z praktických a daných poměrů politických, uznával i austroslavism, zejména na sklonku 18. století. Teprve pozdějším vývojem rakouská idea je hlásána i od některých českých politiků jakožto historická, ba přirozená protiva proti Rusku. Pro Dobrovského, zdá se, toto dilemma neexistovalo a austroslavism byl mu samozřejmě slučitelný s rusofilstvím.

Na vědecky pevném základě postaveném Dobrovským mohli pracovati a budovati další čeští buditelé a hlasatelé slovanské vzájemnosti.

¹⁰ V. Jagić, "Briefwechsel zwischen Dobrovsky und Kopitar", v T.G. Masaryk, "Česká otázka", op.cit. s. 37.

KAPITOLA IV.

ROMANTICKÉ SLOVANSTVÍ

V letech dvacátých a třicátých dosáhla vlna romantismu v Evropě nejmocnější výše. V minulosti viděl romantismus slávu a v budoucnosti hledal štěstí svobodných lidí. Nový liberalismus měl málo z osvětleného racionalismu předcházející generace, ale byl nabit mystickou vroucností a téměř náboženským nadšením.

1. - Kollár - básník.

V tomto ovzduší bláhových nadějí a snů byli nacionalismem opojeni dva mladí luteránští Slováci, Jan Kollár a Pavel Josef Šafařík, kteří mohou být považováni za otce ranného všeslovanství.¹

Jan Kollár (1793 - 1852) narodil se v Mošovicích na Slovensku, studoval bohosloví a filosofii v Bratislavě a pak dvě léta v německé Jeně, kterážto doba ovlivnila celý jeho příští vývoj. Na bratislavském lyceu se přednášelo latinsky, ale zároveň existovala zde stolice slovenského jazyka a literatury, obsazená Slovákem Jiřím Pálkovičem,

¹ Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit. s. 9, - s. 11.

kteřý, jako ostatní protestantští Slováci užíval jako spisovného jazyka češtiny. V tomto prostředí stýkal se Kollár (a Šafařík) nejen s Čechy, ale i s Chorvaty a Srby, a uvědomuje si po prvé (1812) "že my všichni tvoříme jednu rodinu".² Osudový obrat v Kollárově životě byla léta strávená na jenské universitě. V době kdy tam Kollár studoval Jena bylo středisko romantismu a nacionalismu. Jeho učitelé Luden, Oken a hlavně filosof Fries patřili k vůdcům studentského nacionalistického hnutí. Tato celá atmosféra musila ho pochopitelně nadchnouti. Romantický vliv krajiny mezi Sálou a Labem, někdejšího sídla slovanských kmenů, dávno vyhubených, a jeho láska k Míně Schmidtové, kterou si ztělesnil jako dceru bohyně Slávy - symbol slavných zašlých slovanských generací, daly vznik básni "Slávy dcera". Tato báseň, napodobující německou patriotickou poesii, proslavila Kollára v celém slovanském světě.

Čeští buditelé v době probuzenecké spatřovali jeden z hlavních úkolů v poznávání minulosti vlastního národa a v určení jeho místa ve vývoji lidstva. Pro toto studium bylo třeba filosofického podkladu, a ten nejurčitěji formuloval Kollár, přejav Herderovu filosofii dějin. Masaryk k tomu poznamenává:

² Hans Kohn, "Panslavismus", op. cit. s. 9 - s.13.

"Než nám dal Palacký dějiny české, měli jsme filosofii dějin světových ... Právě tak před českými dějinami Palackého Šafařík vypracoval nám starožitnosti slovanské - od člověčenstva a humanity postupovalo národní vědomí k slovanství a naposlady k češství, jak ukazuje postup od Kollára přes Šafaříka k Palackému."³

Kollár byl jedním z prvních apoštolů, který začal šířiti Herderovu filosofii ve slovanském světě. V době, kdy ještě západní Slované neměli vlastního národního povědomí, neb vědomí budoucí možné slovanské vzájemnosti, Herder hlásal práva plynoucí z jejich slovanské národnosti a jazyka. Učil, že

"národ, zvláště národ necivilisovaný, nemá nic dražšího než jazyk svých otců. V něm žije jeho celé duchovní bohatství tradice, historie, náboženství, a celá plnost života, celé jeho srdce, celá jeho duše. Zbaviti národ jeho jazyka nebo jej snižovati, znamená obráti jej o jeho vlastní nesmrtelné vlastnictví, předávané z rodičů na děti."⁴

Vznešený, ale spíše metafysický obraz slovanského charakteru, minulosti a budoucnosti přispěl, mimo zdůrazňovanou jazykovou důležitost, k mocnému a rychlému vzrůstu slovanského povědomí a sebevědomí. Představa jednoho slovanského národa a jednoho slovanského jazyku stala se vůdčí ideou jak Kollára, tak Šafaříka. Obdobně sjednocovací snahy sousedního

3 T.G. Masaryk, "Česká otázka", op. cit. s. 30, s. 12.

4 Hans Kohn, "Panslavismus", op. cit. s. 2 - s. 2.

Německa byly inspirujícím příkladem.

Vliv básnického díla "Slávy dcera" na vývoj slovanského povědomí v českých a slovenských zemích byl neobyčejný a rozšířil jeho slávu i v ostatních slovanských zemích. Hodnota knihy nespočívá ani tak v její básnické formě, jako v jejím národním a slovanském duchu idealizujícím slovanskou minulost a předpovídajícím ještě slavnější budoucnost. Báseň, poprvé vydaná 1824 v Budapešti, stala se brzy národní biblí ranného všeslovanství. Velkolepý básnický Předzpěv, částečně inspirovaný Byronovou "Childe Haroldovou poutí", oplakává pozůstatky z bývalé slavné minulosti Slovanů vyhubených Teutony. Úvodní dva, charakteristické verše, jsou stále populární:

"Až, zde leží zem ta, před okem mým smutně slzícím,
Někdy kolébka, nyní národu mého rakev."

Blíže popis bývalého slovanského území nacházíme v těchto verších:

"Od Labe zrádného k rovinám až Visly nevěrné,
Od Dunaje k hltavým Baltu celého pěnám:
Krásnohlasý zmužilých Slovanů kde se někdy ozýval,
Až, oněměl již, byv k ourazu zášti, jazyk."

Popis a usvědčení hrobníka těchto ušlechtilých Slovanů je jednoznačný:

"Kdo zhanobil v jednom národu lidstvo celé ?
Zardí se, závistná Teutonie, sousedo Slávy,
Tvé vin těchto počet spáchaly někdy ruky."

Nadějný tón předvídající lepší budoucnost v důsledku vyšší spravedlnosti nasazen je na konci Předzpěvu:

"Cesta křivá lidí jen, člověčenstvo svéstí nemůže,
A zmatenost jedněch celostí hoví.
Čas vše mění, i časy, k vítězství on vede pravdu;
Co sto věků bludných hodlalo, zvrtně doba."

Další, hlavní část básně je rozdělena do tří zpěvů pojmenovaných podle tří, kdysi slovanských řek, Sáhy, Labe a Dunaje, kde ve 150 znělkách milenka Mína splynula mu s vybájenou dcerou bohyně Slávy v nadpozemskou bytost, zosobňující všechny vlastnosti Slovanstva a vedoucí je k dějinnému vítězství. Žalozpěv nad hroby polabských Slovanů je považován pro svou básnickou hodnotu za nejdokonalejší výtvar Kollárov.

Několik dalších ukázek bude nejlépe ilustrovatí ráz Kollárova slovanství, objímajícího všechny Slovany, smutek nad přítomností a naděje v budoucnost Slávie.

"Slávie! ó, Slávie! ty jméno
Sladkých zvuků hořkých památek,
Stokrát rozervané na zmatek,
Aby vždycky více bylo ctěno;

Od Uralu Tatrám na temeno,
V pouštích, kde má vedro počátek,
Až kde slunka mizí dostatek -
Království jest tvoje rozloženo."

Až dojemně působí rada nabádající Slovany k svornosti:

"Učiňte tu radost milé matce,
Rusi, Srbi, Češi, Poláci,
Žijte svorně jako jedno stádce!"

Snaha dodatí národu sebevědomí poukazem na slovanské historické postavy je manifestována následujícími verši:

"I my máme z kmene vlastního
Mužů, kterým sluší čest a díka.

Kdo má nade Petra panovníka
Aneb Sama vůdce nejvyššího ?
My jsme dali Uhrům Zríního,
Němcům Husa, Vlachům Koperníka."

Optimistické proroctví o budoucnosti Slávů za sto let mluví samo za sebe:

"Co z nás Slávů bude o sto roků ?
Cože bude z celé Evropy ?
Slávský život, na vzor potopy,
Rozšíří svých všudy meze kroků;

A ta, kterou měly za otroku
Jen řeč křivé Němců pochopy,
Ozývati se má pod stropy
Paláců i v ústech samých soků;

Vědy slávským potekou též žlabem,
Kroj, zvyk i zpěv lidu našeho
Bude módným nad Seinou i Labem."5

2. - Kollárova koncepce slovanské vzájemnosti.

Kollárovo působení publicistické a vědecké pojí se těsně k jeho činnosti básnické, jsouc prodehnuto myšlenkou slovanskou a idejí humanity. Nejvýznamnějším publicistickým

5 Jan Kollár, "Slávy dcera", Praha, Mladá Fronta, 1951, s. 81.

projevem Kollárovým jest jeho spis o slovanské vzájemnosti. Stará domácí tradice slovenská s Jungmannovým a Šafaříkovým slavjanofilstvím se v duchu Kollárově prohloubila studiem Herdera a částečně i Hegla a zdůraznila politickým vlivem jenského pangermanismu; na vyhranění názorů působily i styky s Jihoslovany v Pešti. Kollár se od roku 1822 několikráte vracel k tomuto tématu. Konečným výsledkem byl německy psaný spis "Ueber die literarische Wechselseitigkeit zwischen verschiedenen Staemmen und Mundarten der slavischen Nation" (O literární vzájemnosti mezi různými kmeny a nářečími slovanských národností) vydaný v Pešti roku 1837.

Jsa si pravděpodobně vědom reakčního ducha doby, Kollár vyhýbá se všem mezistátním politickým otázkám a vystupuje jako přísný legitimista, potlačující jakýkoliv předech revolučnosti svých názorů. V národnosti vidí jediný pravý prostředek lidství a lidskosti; herderovsky soudí, že nadchází dějinná chvíle národu slovanskému. Ten tvoří etnický a jazykový celek, rozlišený do čtyř dialektů, ruského, polského, československého a srbochorvatského. Příslušníci jednotlivých "dialektů" nemají se zříci své osobitosti ve prospěch společné řeči slovanské, ale mají se navzájem poznávat a sbližovat kulturní výměnou v oblasti jazyka, literatury, vědy a umění; pro tuto osvětovou vzájemnost

vypracoval plán velmi podrobný a promyšlený, zahrnující do sebe vysoké školství, knihovnictví, časopisectví, naukové sjezdy, sběratelství písní atd. Tento kulturní program všeslovanství je kladem tohoto spisu, kdežto nedostatek politické odvahy je jeho hlavní vadou.⁶

Literární vzájemnost neznamaná pro Kollára demagogií nebo revolucí; je uskutečnitelná i když národ je rozdělen mezi různé státy a monarchy, a i když jsou různosti v náboženství, písmě neb zvycích. Nestadí však mluvit pouze vlastním jazykem; každý Slovan má znáti příbuzné slovanské jazyky a zajímati se o vše slovanské. Slované si postupně uvědomují, že konec konců tvoří jeden národ a mají jen jeden jazyk; zjistili si svůj počet a objevili, že jsou nejpočetnějšími v Evropě.

Slováci představují ústředí všech slovanských dialektů a nemajíce až do jeho doby skoro žádné vlastní literatury byli prvními, kteří se rozpáhli, aby obejmuli všechny Slovary. Není to pouze přírodní instinkt a přirozené právo, ale též povinnost rozumu každého národa, že se má snažiti udržeti svou existenci spravedlivým způsobem, rozvinouti vrozené síly podle jeho postavení v lidské společnosti, a veřejně projevit svůj osobitý způsob života.

⁶ Arne Novák, "Stručné dějiny literatury české", op. cit. s. 13 - s. 178.

Zde promluvil Slovák, který vidí svou národnost ohroženou maďarizací. Spis vyvolal bouřlivou kontraverzi, obzvláště v Maďarsku. Podle názoru R.W. Setona-Watsona byla mu věnována větší pozornost než si zasloužil.⁷ Tento názor nezdá se nám správným, neboť Kollárovo stanovisko bylo nové a revoluční na poli literárním, a jeho skryté politické implikace měly dalekosáhlý význam pro další rozvoj českého a slovenského probuzení, jakož i pro formování všeslovanské ideje. Myšlenka, že Slované mají pro sebe vytvořit vlastní universální slovanskou kulturu, peněvadě je jejích posláním převzít historické vedení světa od upadajících ras teutonských a latinských, je sama o sobě převratnou, i když nereálnou.

Pravdou je, že pokud se týče Kollárova programu byl jeho slovanský ideál zcela nepolitický; přijal plně Herderův humanitní ideál a snil o nepolitickém sbratření národů pod vedením slovanské civilizace. Studie slovanských jazyků měla sloužit tomuto cíli a to v tak odstupňovaném rozsahu, jak by to nejlépe vyhovovalo kulturnímu stupni učícího se. Obyčejný, dobře vzdělaný člověk měl být schopen mluvit čtyřmi hlavními jazyky: rusky, illyrsky, polsky a česko-slovensky; vzdělanější Slovan by měl znát též maloruský, chorvatský, vendský a bulharský dialekt; konečně opravdový

7 R.W. Seton-Watson, "Dějiny Čechů a Slováků", op. cit. s. 19 - s. 174.

vzdělanec, slavista a historik, musí býti obeznámen s živými i mrtvými jazyky a nářečími.

Obnovená slovanská literatura nezničí jiné literatury, ani prý je neposlovanští, ale naštěpuje na jejich romantism humanitní prvky. Dlouhý spánek Slovanů neovlivňuje otázku. "Je pravda, že jsme přišli poněkud pozdě, ale tím mladší jsme." Tento postoj přivádí Kollára k definitivním návrhům na společnou abecedu pro všechny Slovany, jakož i výhodám a nevýhodám takové myšlenky.

Politický dosah jeho hesla "Cokoliv je slovanské je naše, ať je to kdekoliv", by byl, že slovanská povstání a revoluce proti panovníkům, kteří patří k jiným národům by musila přestat; důsledek literární vzájemnosti znamená konec tužbám po sjednocení s ostatními Slovany, neb alespoň podstatné jejich oslabení. Slované prý nebudou mítí důvodu se odtrhávati, a každý zůstane doma, poněvadž doma bude mítí totéž co by dostal u svého souseda. Ve skutečnosti dokonce, slabé slovanské národnosti naleznou pod neslovanskými, ale tolerantními panovníky, více záruk pro jejich speciální postavení a přežití jejich dialektu, než pod některým mocným dialektem, který na základě zákona o přitažlivosti by je mohl plně spolknouti. Ani vlády, které mají zájem na kultuře jejich národů nebudou blokovati neb potlačovati tuto

nevinnou a výhodnou vzájemnost, ale spíše jí poskytnou moudré povzbuzení a otcovskou podporu.⁸

Čteme-li dnes tuto úvahu můžeme získati dojem, že Kollár musil býti neobyčejný snílek. Vmyslíme-li se však do jeho doby, doby to absolutismu a reakce, doby polského povstání, ruského pronikání na Balkán, maďarisace a germanisace, vše dostává jinou, více realistickou příchut: nevzbuditi podezření a obavy u habsburského režimu, které by mohly přejíti v přímou akci a zadusiti v zárodku jakýkoliv projev slovanského povědomí.

Podle názoru Edvarda Beneše⁹ Kollár má důvěru ve vzájemnost slovanských národů a doufá, že malé národy slovanské budou chráněny většími, to jest Ruskem. Obdivuje Rusko Alexandrovo a Mikulášovo, věří v ně a soudí, že Rusko vytvoří velikou jednotnou říši slovanskou. Kollár však, vida skutečné politické poměry v Rakousko-Uhersku a v Evropě, nešel dále a omezil se na hlásání slovanské vzájemnosti literární a duchovní. Cítil malost slovenskou, českou a jihoslovanskou a chtěl z ní uniknouti mravní a literární jednotou a vzájemností všech Slovanů, speciálně jednotou

⁸ R.W. Seton-Watson, "Dějiny Čechů a Slováků", op. cit. s. 19 - s. 175.

⁹ Edvard Beneš, "Úvahy o slovanství", op. cit. s. 11 - s. 40.

s Ruskem. Od jednoty slovanské přecházel pak dále k vlastním dějinnému poslání Slovanů - k humanitě. (Viz zvolání ve "Slávy deče": "Kdykoli zvoláš Slovan, necht' se ti ozve člověk!")

Kollár vidí velikost Slovanstva a věří v ni, idealizuje si Slovaný jako národ, pojímá romanticky celou jejich historii a vývoj, jejich sociální a politická zřízení, jejich vlastností a charakter. Prvek lidství je však na prvním místě v Kollárově slovanství. U jiných teoretiků slovanství tohoto prvku není nikdy v tak vyhraněné formě a zvýšené míře, a pokud se ukazuje také u ruského slavjanofilství, je to ruské mesianství zcela jiného druhu nežli filosoficky a eticky zdůrazňované lidství, humanita Kollárova. Pozdější slovanství, jsouc vyhraněněji politické, kollárovskou a obrozeneckou humanitu téměř úplně strácí. Pro vývoj ideje slovanství pokládá Edvard Beneš tyto věci za velmi důležité, neboť analýza jednotlivých hnutí slovanských, s tohoto hlediska provedená, osvětlí prý nám nejlépe také podstatu slavjanofilství, panslavismu, panrusismu a neoslavismu. 10

Zdá se nám, že závěr Edvarda Beneše, podle kterého Kollár a po něm Šafařík dali základ moderní koncepci slavismu je správný do té míry, pokud bychom mohli existenci

10 Edvard Beneš, "Úvahy o slovanství", op.cit.s.11 - s. 41.

moderního slavismu dokázati. Jinak i Edvard Beneš by musil býti zařazen do kategorie, kterou učil pro Kollára: kategorie romantického Slovanství. Podle Beneše, koncepce Kollárova a Šafaříkova v podstatě byly ve svých důsledcích cíle a programy politické, ale pro tehdejší těžké politické poměry v Evropě dostávaly výraz především literární a nemohly tudíž sloužiti přímo za podklad praktické politiky. Vytvořily však bezesporně základ politické ideologie pro první periodu tak zvané slovanské politiky. Agitační ráz vědecké činnosti Kollárovy, stejně tak jako forma, v níž básnicky oděhl ve "Slávy dceři" své ideje, dávala jeho slovanství ještě více znak romantismu.¹¹

Humanitu Kollárova učení neobyčejně vysoko vyzvedával Profesor T.G. Masaryk ve své "České otázce", kde již v předmluvě k prvnímu vydání (r. 1894) říká:

"Mně česká otázka jest otázkou po osudech člověčenstva, je mně otázkou svědomí. Věřím s Kollárem, že historie národů není nahodilá, nýbrž že se v ní projevuje určitý plán Prozřetelnosti a že tedy je úkolem historikův a filosofův, úkolem každého národa, ten plán světový postihnout, místo své v něm poznat a určit a podle toho poznání co možná s nejplnějším a nejjasnějším vědomím postupovat při vší práci, i politické. Nemyslím ovšem, že se podaří rozumu sebe pronikavějšímu odhalit plány Prozřetelnosti, ale věřím, že na dnešním stadiu

¹¹ Edvard Beneš, "Úvahy o slovanství", op. cit. s. 11 - s. 41.

vzdělanosti je povinností každého myslícího,
řídít se předpisem Kollárovým."¹²

Kollár shodně s Herderem odvozuje z humanitního ideálu oprávněnost ideálu národnostního. Stát je Herderovi útvar umělý, neboť příroda člověčenstvo organizuje v národy - rodina rozrůstá se v rod, rod v národ, národové každý se svým zvláštním národním charakterem jsou přirozené organizace vedle umělých organizací státních a v nich. Příroda vychovává rodiny; nej přirozenější stát je tedy také jeden národ s jedním národním charakterem. Tento se v něm udržuje mnoha tisíciletí a běží-li vladaři z něho zrozenému o to, může nej přirozeněji být vzdělán: neboť národ je tak rostlina přirozená jako rodina; jenže má víc větví. Nic tedy účelu vlád nezdá se tak protiviti jako nepřirozené zvětšování státu, divoké směšování lidských plemen a národů pod jedno žezlo.¹³

Herder čerpá z historie poučení a nadějí, že se všechny umělé útvary státní jako hlína rozpadnou a že se v národních státech uskuteční ideál humanity. V souhlase s tímto učením, z něhož do značné míry mluví i Rousseau, Kollár pojímal národ a národnost jakožto přirozený orgán

¹² T.G. Masaryk, "Česká otázka", op. cit. s. 30 - s. 3.

¹³ Johann Gottfried Herder, "Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, Leipzig, Hoffmann, 1792, 9. kniha, kap. 4.

člověčenstva, a tedy ve jménu humanity žádal svobodu národa svého a slovanského vůbec. Kollár se však odchýlil - podle Masaryka - od Herdera v tom, že na národnost kladl důraz mnohem silnější. Masaryk se dokonce domnívá, že se Kollárovi ve "Slávy dceři" humanita téměř ztratila, kdežto národní tužby prý stupňoval až k samým mezím národní výlučnosti a tedy i k nespravedlivosti.¹⁴

3. - Kollár a Rusko.

I ve svém rusofilství byl vlastně Kollár následovníkem Herdera. Protože mimo Rusy, ostatní slovanští národové byli malí a většinou pod žezlem habsburským, politicky otázka slovanská hned od samého probuzení slovanského vědomí otáčí se kolem otázky rakousko-ruské. Austroslavism byl dán sám sebou. Nejména ve Vídni a také v Pešti měla slovanská inteligence příležitost k sblížení ve smyslu austroslavismu. Kollárova "osobní" slovanská vzájemnost znamenala v praxi vzájemnost slovensko-česko-srbsko-chorvatskou, čili austroslavism.

Je pravděpodobné, že Kollárovi by se Rusko i bez Herdrova vlivu stalo předmětem slovanských úvah a tužeb, neboť bylo jediným významným samostatným slovanským státem.

¹⁴ T.G. Masaryk, "Česká otázka", op. cit. s. 30 - s. 26-27.

Slabost politická i hospodářská tehdejšího Rakouska (státní bankrot roku 1811) vyvolala obavy před jeho plným rozpadem. Odpor Ruska proti světovládné tyranii Napoleonově stavěl je v čelo potlačených národů, a bylo jenom přirozené, že naděje právě se probudivšího národa upíraly se k němu.

Herder sám nebyl pouze milovníkem Slovanů, nýbrž přímo nadšeným ctitelem Rusů a jeho názory o Rusku v pozdější době vyžaraly v to, co k filosofii dějin lidstva hlásal o Slovanech a o budoucím věku humanity. Slovanů byli mu ve skutečnosti Rusové, v Rusku, v přírodě a lidech poznal svého rousseauovského člověka, historické poslání Slovanů viděl v úkolu Ruska, uskutečňujícího ideál humanity a osvícenství. není pochyby, že Kollárovo rusefilství se bralo podobnými cestami a pravděpodobně bylo ještě intenzivnější, přesto, že dovedl současně zachovati neporušený svůj austroslavism. (Kollár byl v roce 1849 ustanoven za odměnu pro svou slovenskou lojalitu k dynastii profesorem slovanské archeologie na vídeňské universitě, pro kteroužto funkci byl nepechybně neschopen.)

Není pochyby, že Kollár ve svém romantickém nadšení idealisoval si Rusko, o kterém z osobní zkušenosti věděl málo a z jiných pramenů ne o mnoho více. Jeho ranná zkušenost s Rusy byla z jeho rodného kraje Turce, jehož

obyvatelé zajišťovali na sousedící Rus jako podomní obchodníci. Jeho matka byla sama z takové obchodnické rodiny. Ve svých Pamětech vzpomíná Kollár jak na něho působila, již jako hochu, přítomnost Rusů táhnoucích Turcem. Na cestě do Jeny poslal mu osud Danilova jako učitele ruštiny.¹⁵ Zdá se, že Kollár příležitostně měl možnost setkat se v Pešti s některými představiteli vědeckého a kulturního světa ruského, jak o tom na příklad svědčí dopis, který psal 13. března 1839 z Pešti Bodjanskij svému příteli Pogodinovi:

"V momente keď toto píšem, vstupuje Kollár do mojej izby so vzrušeným výrazom a podáva mi list, v ktorom ho zahrnujú vyhrážkami pre prípad, ak sa neprestane zapodievať slavizmom a Slovanmi. Neznámy sľubuje, že ho príde budúceho 15. septembra zabiť, ak nezmení svoje chovanie. Maďari sú ešte divosi, ako boli pred tisíc rokmi. Treba byť tuhá, aby človek videl, že do akého stupňa brutality bola vybičovaná perzekúcia Slovanov."¹⁶

Kollárov vliv byl u Rusů ze všech slovanských národů nejslabší. Jeho "Literární vzájemnost" byla sice vydána rusky již roku 1838 a znovu vydána I.I. Sreznevskijem roku 1840, ale v prostředí ruských slavjanofilů mění se později v onen druh všeslovanství, který byl odmítán všemi

 15 T.G. Masaryk, "Česká otázka", op. cit. s. 30 - s. 65.

16 Vlado Clementis, "Panslavismus, kdysi a teraz", Londýn, Československý výbor pre slovenskú vzájomnosť, 1943, s. 35.

ostatními Slovany. Oficiální carská politika byla toho druhu, že sympatie vůči západním Slovanům byly bržděny pro vlastní prospěch a bezpečnost Ruska. Ruské vyslanectví nepřijalo od Kollára dva exempláře jeho básně "Slávy dcera", které jeho prostřednictvím chtěl věnovati carovi a ruské akademii. Po dlouhém váhání byly zřízeny katedry slavistiky na ruských universitách, a když jejich představitelé I.I. Sreznevskij, O.M. Bodjanskij, V.J. Grigorovič a P.J. Preiss podnikají v letech 1839-42 studijní cesty k západním a jižním Slovanům, jsou všude nadšeně vítáni. Toto nadšení pro slovanskou vzájemnost je však jednostranné, neboť Rusko se svou vnitřní nesvobodou a národnostním utlačováním a rusifikací i slovanských národů, jako Poláků a Ukrajinců, chápe koncepci vzájemnosti jen potud, pokud vyhovuje jeho potřebám. Tato rozdílnost myšlení a chápání způsobila, že koncepce Kollárova, i když později, a za odlišných předpokladů, byla propagována, nebyla v Rusku správně pochopena, a dokonce pro T.N. Granevského, profesora dějepisu v Moskvě představovala jen "žvanění".¹⁷

¹⁷ Vlado Clementis, "Panslavismus, kdysi a teraz", op. cit. s. 52 - s. 34.

4. - Význam Kollárov.

Kritika Kollára pro jeho idealisování Slovanů byla vznášena od samého začátku jak z domácích, tak cizích pramenů. Ve svém idealisování nebyl první: jeho, mnohem slavnější předchůdce - Herder - byl pravým původcem tohoto romantického snění. Kollár také nebyl poslední kdo ze slavné slovanské minulosti vykouzloval slavnou budoucnost. Edvard Beneš zdaleka nebyl svou přirozeností snílek, a přesto mnoho z Kollárova zaníceného mysticismu zanechalo v něm hluboké stopy. Není snad ani tak důležité jak dalece se Kollár mýlil, ale spíše to, jak hluboký účinek mělo jeho romantické horevání. A zde musíme konstatovati, že vliv byl neobyčejný, přesahující jeho dobu a možná i jeho úmysly.

Ruský profesor Soběstianskij¹⁸ činí Kollárovi nepřimo, Šafaříkovi přímo, a vůbec všem slavistům starší, a většině slavistů novější doby tu výtku, že prý o Slovanstvu psali sentimentálně a poeticky, ale nerealisticky, nepravdivě. Tím prokázali Slovanům špatnou službu. Jen pravda, jen poznání skutečnosti může být Slovanům prospěšné.

Profesor Masaryk souhlasí se Soběstianským jen do určité míry. Přiznává, že Kollár skutečně Slovany nekriticky

¹⁸ Ivan Michajlovič Soběstianskij, "Učenijsa o nacionálnych osobennostach charaktera i juridičeskago byta drevnich Slavjan", Moskva, 1892.

idealisoval. Ale podle Masaryka, idealisace ta netkví tak v tom, že jím přičítal tak velikou nebojovnost a humanitu, nýbrž více ještě v tom, že jejich odpůrce příliš černě vymaloval; byl k našim národním odpůrcům v mnohém nespravedlivý. Kollárova idealisace Slovanů i proto je tak jednostranná, že sice uznává i naše slovanské vady, ale nevidí vždy těch chyb velikých a hlavních. Ve skutečnosti prý měl chyby hledat hloub a hlavně neměl vinu úpadku tak jednostranně vidět v zámyslech a zlobě nepřátel. To nařikání a žalování na osud Slovanů polabských je prý jistě slabé - i Němci na příklad a jiní národové ztratili a ztrácejí svou půdu pod náporom Rusů. Ty, a podobné vady, Masaryk nestranně připouští.

(Všimněme si jak Masaryk na konci 19. století je již jednoznačně "v zajetí" slovanského povědomí. S jakou samozřejmostí vyslovuje "naše slovanské vady". Rozuměl by někdo smyslu tohoto slovanského povědomí sto let před ním ?)

Jak by však mohl, i ten nejnaděšenější básník napsat novou "Slávy deeru", máje stejně kritické názory jako on - Masaryk, táže se sám autor otázky - Masaryk.¹⁹

Masaryk pokračuje pak dále v hodnocení Kollárovy

¹⁹ T.G. Masaryk, "Česká otázka", op. cit., s.86.

nekritické idealisace Slovanů domněnkou, že tato nevyplývá pouze z národnostního citu, nýbrž má své důvody i v nedokonalé vědecké metodě. Kollár chybuje, přičítaje Slovanům všem vlastností docela stejné, kdežto ve skutečnosti, i co do nebojovnosti, jsou jistě kmenové rozdíly na příklad mezi ehrabrostí polskou, udatností černoorskou a neústupností ruskou. Podrobnější psychologická a sociologická analýsa by prý tu našla odstíny a rozdíly stupňové i kvalitní. Domnívá se též, že Kollár nevědomky ztotožnil slovenské vlastnosti se slovanskými.²⁰

Kollár, zdá se, kolísal mezi vzájemností literární a národně politickou, a proto také musil i Slovanům přiznati bojovnost a udatnost. Na námitku přílišné měkkosti Slovanů odpovídá:

"Slované mají síly a energie dost, srdnatostí a zmužilostí dobyli si panství nad desátým dílem zeměkoule, udrželi je za největších bouřek mnohých století a proti nejprudším útokům četných nepřátel. Ovšem Slované nikdy se nedomáhali nadvlády světové, nikdy nezabývali se krveproléváním a podmaňováním jiných národů z řemesla, protože svobody si etili i na nepříteli a ji milovali, vůbec milovali více mír nežli válku."²¹

Není jednoduché ohodnotiti správně význam Kollárův. Zdá se, že to ani není úplně možné. Jsou vlivy přímé a

20 T.G. Masaryk, "Česká otázka", op. cit., s. 86.

21 J. Kollár: "Ueber die literarische Wechselseitigkeit" v Masarykově "České otázce", op. cit., s. 87-8.

nepřímé. Vlivy zjevné a skryté. Vlivy jazykové, básnické, filosofické, národně-politické. Není pochyby, že jeho vliv byl veliký. Nepotřebovali bychom k tomu ani autority Masarykovy, abychom to mohli zjistit. Masaryk vidí jeho vliv na poli národně-politickém, to jest, jako vlasteneckého buditele. Naproti tomu Masaryk nevidí v Kollárových idejích enocho hlubokého tvůrčího působení, poněvadž prý Kollár neprepracoval svých idejí dosti samostatně.

Kollár formuloval, co se cítilo a věřilo obecně. Vliv na jeho současníky se dá těžko zjistit, poněvadž tito podléhali týmh vlivům, kterým podléhal on sám. Zdá se, že vlivy - hlavně Herdrovské - které Kollár tak nadšeně propagoval, působily více, než ideje Kollárovy samy, které konec konců nebyly příliš originální. Pokud však běží o Kollárovo buditelské působení, není pochyby, že bylo mocné a blahodárné a připravovalo půdu pozdější národní práci. Rok 1848 v Čechách měl na příklad ráz vysloveně kollárovský.

Velký polský básník Adam Mickiewicz zahájil svoji první přednášku roku 1840 na College de France při slavnostním otevření stolice slovanských jazyků a literatur, slovy Kollárovými: "Všechny národy pronesly již jejich poslední slovo; nyní je řada na nás - Slované."²²

²² Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 19.

U ostatních Slovanů měl větší úspěch spis o "Vzájemnosti", než "Slávy dcera". Masaryk domnívá se, že příčinou toho je nejednotnost básnické koncepce, její až archeologické provedení, kdežto "Vzájemnost" byla mnohem přitažlivější vlivem časovosti její ideje slovanské. Kollár není veliký básník, jenž by uměl strhnouti mozek i srdce; proto asi "Slávy dcera" nevzbudila mimo Čechy a Slovensko většího ohlasu. Byl však to první básník se slovesným bohatstvím, který podněcoval a udržoval národní city. Ohlas jeho základních idejí filosofických a jeho filosofie dějin jsou nepatrné. Kollár neměl vlastně žádné školy, jako byla na příklad škola slavjanofilská; ani školy básnické nevytvořil.

Čelakovský nazývá "Slávy dceru" s rukopisem Královédvorským za "ono veliké alfa i omega básnictví českého"; Jakub Malý říká, že "nie v takej míře nepůsobilo na vlastenecké rozmáčení mladých srdcí"; Hurban starší píše, že "Slávy dcera" byla ona vis motrix, která nás ospalých Slováků oduševňovala"; ruský slavista Alexandr Nikolajevič Pypin ve své "Historii literatur slovanských": "podnes, v druhém už pokolení, 'Slávy dcera' zůstává jediným básnickým zákoníkem panslavismu ...". Masaryk uzavírá, že Kollárem se povznášelo vytržení vlastenecké.

Současné působení "Slávy dcery" je výstižně popsáno již roku 1846 Havlíčkem, když líčí, jak vlastně působila na mládež akademickou - jak ji deklamovali a napodobili, jak se učile azbuce a gramatice některého, nebo všech slovanských jazyků, avšak jak vlastně žádný se ani slovanským jazykům řádně nenaučil a ovšem ani - českému.²³

Kollár byl dítětem či produktem své doby. Myšlenkové proudění doby ovlivnilo i jeho růst a formování. I když nebyl původní, vystihl, a hlavně vyslovil, co jiní jenom cítili. Nemluvil ani tolik k rozumu jako k srdcím; a ta byla uchválena. Národní a slovanské povědomí splnilo svou historickou úlohu: rozdmýchalo uhasínající ohníček národního vědomí, zasadilo otázku národní do širšího rámce slovanského, a na konec do rámce nejširšího - věčně platného - všelidského. Humanita, Kollárem hlášená, nebyla jeho originálním konceptem, ale to nemění ničeho na její věčné platnosti, jako nejvznešenějšího ideálu našeho snažení. Proto má Kollár co říci i dnešní době.

23 T.G. Masaryk, "Česká otázka", op. cit., s. 92.

KAPITOLA V.

ROMANTISMUS A VĚDA

Dobrové romantické zabarvení opouštějící mizíci, přísně vědecký postoj osvícenecký, začíná se projevovat na sklonku života Dobrovského.

1. - Josef Jungmann.

Mezi prvními průkopníky českého obrozenství a do jisté míry i slovanské vzájemnosti, byl o dvacet let mladší současník Dobrovského - Josef Jungmann (1773 - 1847). Když roku 1815 přesídlil do Prahy jako profesor na akademickém gymnasiu, stal se středem národního života literárního i vědeckého, a zastínil i samého Dobrovského silou svého vlivu.¹ Kdežto však Dobrovský soustředil kolem sebe výhradně ruch naukový, upoutal Jungmann i básníky; nejsem bez zájmu politického, zabýval se se svou skupinou též veřejnými otázkami. Přesto že sám byl spíše stoupencem osvícenského racionalismu, z jeho práce číší vlastenecký klasicismus, často přecházející do romantiky.

Vlastní literární klasicismus český se opíral většinou o německé vzory, mezi nimiž Goethe a Herder byli vzory

¹ Arne Novák, "Stručné dějiny literatury české", op. cit., s. 159.

největšími. Především Herder byl českým buditelům drahý; přejímali jeho pojetí lidové poesie, v jeho duchu formovali humanitu, která spolu s klasičností a národností znamenala jádro klasicismu, a jím posilovali i svou důvěru v budoucnost Slovanstva.²

V otázce národností nepochybně ještě český klasicismus lid a národ, jak to činili romantikové, ani neshledával pravzor básnický v lidové písni, ačkoli měl pro ni porozumění.

Osobnost Jungmannovu nelze popsatí jednou formulí. Jako vědecký pracovník, jako literární organisátor, jako spolutvůrce novodobé české literatury, jako národní buditel stojí vysoko. Na druhé straně stojí nedůvěřivé opatrnickví a příkré stranictví projevující se ve sporu staré generace Dobrovského s novým vlasteneckým pokolením romantiků, v rámci stísněné atmosféry reakční doby. Jeho nadšená obětavost, láska k národu, jazyku a literatuře a nadšení pro velikost Slovanstva jsou mimo jakoukoliv pochybu.

Jungmann byl znamenitým překladatelem cizích děl do češtiny, při jejichž výběru se vždy snažil o překlady děl, která by mohla dátí českému písemnictví nové podněty.

² Arne Novák, "Stručné dějiny literatury české", op. cit., s. 157.

Vrcholem této jeho činnosti byly překlady Chateaubrianda, Milтона a Goetha. Vliv překladů byl též formální, neboť Jungmann tak vytvořil novou básnickou mluvu českou, obnovuje staré výrazy, vybíraje též hotové výrazy z příbuzných řečí slovanských, hlavně z polštiny a ruštiny, a sám též tvoře slova nová. Jeho nevydaný překlad staroruské památky "Slovo o pluku Igorově" byl pořízen jako důsledek romantismu, který vidí v tomto díle výtvar jednoho "z básnických věštců slovanských".

Jeho pojednání "O jazyku českém" (1806), v němž jest obsažen téměř celý národně-buditelský program Jungmannův a jeho školy, je silně herderovsky zabarveno. Národnost chápe jako zvláštní projev humanity a její podstatu hledá v jazyce, hlásá nutnost národního obrození, opíraje se i o důvody politické a o vědomí slovanské. Zde je základ pozdějšího Jungmannova panslavismu, který blouzní o všeslovanské řeči a politicky kolísá mezi austroslavismem a rusofilstvím.

Podkladem veškeré publicistické i vědecké činnosti Jungmannovy jsou snahy jazykové. Na rozdíl od Dobrovského usiloval Jungmann o vědu znárodněnou v nejširším rozsahu, psanou česky. (To, že psal Dobrovský německy o slovanských

věcech bylo předmětem mnohých útoků. Masaryk o tom píše:
" ... je mi trpké musiti si přiznat, že tohoto vlasteneckého
tažení proti Dobrovskému dopustil se i Palacký, vedle Šafa-
říka a Jungmanna; hlavní vinu nese Jungmann, který vůbec
nejlepším a nejčestnějším lidem nerozuměl."³ Horoucí vědo-
mí české splývalo u Jungmanna s vědomím slovanským tak, že
pojem vlastence se mu kryl s pojmem Slovana.⁴

Hlavními plody této jeho práce byla tři velká díla,
ve kterých se setkával s pracovním oborem, materiálem, me-
todami a názory Dobrovského, často polemicky. Jungmann sám
neměl přísaného smyslu pro vědeckou pravdu, jímž vynikal
Dobrovský; vynikal však nad něho romantickým pochopením
dějin a vývoje vůbec, porozuměním pro poesii a umění, ná-
rodnostním nadšením. Tak jeho díla - kromě "Slovníku česko-
německého" (1835), "Slovesností" (1820) a "Historie litera-
tury české" (1825) mají větší hodnotu národní a buditelskou,
než vědeckou, a působila mocněji na básníky a vlastence než
na odborné učence.⁵

3 T.G. Masaryk, "Česká otázka", op. cit., s. 45.

4 Kamil Krofta, "Dějiny československé", Praha,
Sfinx, 1946, s. 597.

5 Arne Novák, "Stručné dějiny literatury české",
op. cit., s. 161.

2. - Pavel Josef Šafařík.

Tak jako spatřujeme v Kollárovi nadšeného pěvce svého národa, neumdlévajícího v jeho úsilí o syntesu náboženství, národnosti a vyššího lidství, volajícího po splnění budoucích slovanských úkolů na poli duchovního a morálního vývoje lidstva, tak vidíme Šafaříkovu vlasteneckou otřáskavost zaměřenou do vědeckého badání.

Pavel Josef Šafařík (1795 - 1861), syn slovenského evangelického faráře, studoval na německém gymnasiu v Kežmarku, podléháje vlivům vlastenecké romantiky kruhu Jungmannova. Roku 1815 se odebral do německé Jeny, kde se záhy vzdal studia bohosloveckého a věnoval se filologii, dějepisu a filosofii. U těchto učenců, kteří později působili na Kollára, nabyl důkladných vědomostí filologických, naučil se širokému pojetí dějin v duchu romantickém a přivlastnil si jejich idealismus filosofický i mravní; ovzduší vlastenecké romantiky jenské spoluutvářelo jeho názor dějinný i jeho přesvědčení všeslovanské. Po návratu do Bratislavy se spřátelil s Palackým, o tři leta mladším, kterého přátelství mělo na oba rozhodný vliv po celý život.

Roku 1819 přijal humanitní profesuru a prozatímní správu nového srbského a pravoslavného gymnasia v Novém Sadě.

Zde, v prostředí pro vědeckou práci velmi nepříznivém, i pro tělesné zdraví málo vhodném, trpěl Šafařík a jeho rodina. Teprve roku 1833, když byly ztroskotaly naděje na profesuru slavistiky ve Vratislavi, neb na členství ruské akademie věd v Petrohradě, byla soukromou sbírkou Palackého zajištěna Šafaříkovi roční podpora, bude-li svá díla psát česky; tak se Šafařík toho roku přestěhoval i s rodinou do Prahy, jako soukromý učenec.

Oddal se práci na hlavním svém díle, na "Slovanských starožitnostech", jež vyšly 1837. Poněvadž byl špatného zdraví a zamiloval se do českého prostředí, odmítl pozdější pozvání za profesora slavistiky v Moskvě, v Berlíně a ve Vratislavi. Roku 1848 stal se bibliotekářem universitní knihovny v Praze; téhož roku byl jmenován mimořádným profesorem slovanského jazykozpytu na pražské universitě, kteroužto funkci pro své špatné zdraví nemohl vykonávat.

Za doby jeho pobytu v Novém Sadě, kde důkladně studoval literární dějiny, vzniklo dílo "Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten" (1826) [Historie slovanské řeči a literatury podle všech nářečí]. Toto dílo, pojednávající rozsáhle o slovanských jazycích, je rázu obranného a idealisujícího, představující autora jako stoupence Jungmannova. Vlastní dílo jest bibliogra-

fickým soupisem slovanských literatur. Dobrovský toto dílo, zároveň s dílem Jungmannovým (Historií) právem nepřiznivě odsoudil, poněvadž nestálo ani vědecky ani metodicky na výši; ještě ve své době zastaralo. (Viz statistiku jednotlivých jazyků v příloze 1.)

Šafařík dále se zabýval studiem jihoslovanských literatur, staroslovanského písemnictví a hledal vlast staroslovanského jazyka. Vrcholné dílo jeho, "Slovanské starožitnosti", vyšlo po dlouholetých přípravách až roku 1847. Hlavní předmět tohoto díla tvoří zevrubný topografický, dějinný a jazykový důkaz, že Slované vedle Řeků, Římanů i Germánů náleží k praevropským národům. Zároveň chtěl Šafařík dokázati i pradávnou vzdělanost, mravní dokonalost a líbeznou mírumilovnost starých Slovanů, v druhé neuskutečněné části. Tímto dílem, jež bylo hned přeloženo do němčiny, polštiny a ruštiny a učinilo z Šafaříka evropskou autoritu, zaujal Šafařík místo po Dobrovském. Přesto, že jsou hlavní zásady Šafaříkova díla vyvráceny historickou kritikou, zůstávají "Slovanské starožitnosti" dílem velkého významu. ⁶

Šafařík byl si vědom, že svým dílem koná poslání jednak obranné, jednak buditelské. "Starožitnosti" měly téměř

⁶ Arne Novák, "Stručné dějiny literatury české", op. cit., s. 190.

revoluční účinek, povzbuzující probouzející se zájem o rasové původy, časnou historii a kulturu slovanských národů. Speciálně v Rusku, působením Šafaříka vznikla celá škola vědeckých pracovníků, jejichž práce pak měla přímý politický vliv na celý vývoj slovanského světa. Šafařík sám byl typ čistého vědce, což mu bránilo v tom, aby hrál aktivní roli v politice; jeho vliv z pozadí byl však hluboký a stálý.

Šafaříkova povaha a životní filosofie jsou skvěle vystiženy v následující větě z dopisu Palackému: "Jestliže zemřeme, jako naši otcové, aniž bychom něčeho dosáhli, zemřeme alespoň za myšlenku, a je slavným znakem člověka, že ví jak umíratí za myšlenku."⁷ Ptáme se: Může něco lépe charakterisovati krásný idealismus jeho doby? Nezůstává tato zásada věčně živou? Všelidskou?

Jak velice ležela Šafaříkovi na srdci, podobně jako Kollárovi, myšlenka probuzení národa, dokazuje "Slovanský národopis", vydaný roku 1842 a míněný jako doplněk k "Starožitnostem". Je to v podstatě národopisná mapa, dávající, pro tehdejší dobu, nejlepší přehled o slovanském světě. Statistický přehled jednotlivých slovanských národů, jejich vzdělání a mravů, byl doplněn první etnografickou mapou

⁷ R.W. Seton-Watson, "Dějiny Čechů a Slováků, op. cit., s. 176.

Slovanstva. Celkový počet Slovanů byl odhadnut na 78,691.000, z čehož připadalo na Rakousko 16,791.000; tento propočet později hrál velickou roli v politice. Kniha byla přeložena do ruštiny a polštiny, a zažila mnoho opěto-
vaných nákladů. Bartoloměj Kopitar, Slovinec, kustod vídeňské dvorní bibliotéky, význačný slavista a filolog, nazval "Slovanský národopis" ve svém censurním dobrozdání, "kanenem k výstavbě panslavismu".⁸ Stanko Vraz, jeden z vůdců illyrského hnutí, psal ze Záhřebu do Prahy:

"Když jsem přinesl domů jeden exemplář této mapy, místní vlastenci a i nevlastenci přímo mně ji trhali z ruky. Všichni jsou omráčeni skutečností, že slovanský národ je tak rozšířen. Tato mapa dává zde vzniknouti více vlastencům, než by mohla učiniti celá literatura."⁹

Po vydání "Starožitností" poslala ruská vláda Šafaříkovi oklikou 5.000 rublů, aby jej tak podpořila při jeho další činnosti. Byl také jmenován dopisovatelem petrohradské Akademie. Je známo, že Šafaříkovým celoživotním přítelem stal se přední ruský slavista Pogodin. Též ukrajinský básník Taras Ševčenko věnoval svou proslulou báseň o Husovi Šafaříkovi, při čemž vyjadřuje básníkův sen o spojení všech Slovanů, ve kterém budou všichni opravdu sveobodnými.

8 Hermann Muench, "Boehmische Tragoedie, das Schicksal Mitteleuropas im Lichte der tschechischen Frage", Braunschweig, Georg Westermann Verlag, 1949, s. 129.

9 Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 19.

Rok 1848 strhl též tichého učenice do veřejného víru. Podal rakouské vládě návrh o jazykovém vyučování na školách, vydaný tiskem pod názvem "Myšlenky o provedení stejného práva českého i německého jazyka na školách českých", který představuje ohnivý projev romantického ztotožnění jazyka a národnosti.

K darům ducha, za něž se Šafaříkovi dostávalo poct (přesto, že jeho osobní neutěšený osud je nejlépe vystižen jeho vlastním výrokem "Slavistika znamená žebráctví")¹⁰, přistupovaly dary charakteru: nesobecká láska k vědě a k pravdě, velkorysé pohrdání malichernostmi, obětavá nezištnost, stálý zřetel k věčným hodnotám.¹¹ Šafařík zůstal věren zásadě, kterou vyslovil v dopise svému druhu ve zbraní Kollárovi, na začátku jejich buditelské kariéry: "Jsem ochoten obětovati pro můj národ celou svojí existenci. Je lépe uctít svůj národ smrtí, než jej zneuctít svým životem."¹² Teprve po smrti dostalo se Šafaříkovi poct, které mu nebyly dopřány za života.

¹⁰ Louis Leger, "Panslavismus a francouzský zájem", Paris, Flammarion, 1917, s. 124.

¹¹ Arne Novák, "Stručné dějiny literatury české", op. cit., s. 191.

¹² Louis Leger, "Panslavismus a francouzský zájem", op. cit., s. 119.

Silný ohlas všeslovanské ideje, kterého dosáhli Šafařík a Kollár doma i za hranicemi, je vyjádřením skutečnosti, že se jim podařilo vystihnouti a vyjádřiti duchovní náplň a proudy jejich doby manifestující se ve všeobecné víře v historický pokrok (Hegel), v slavnou budoucnost Slovanů (Herder), příchod nové doby přinášející svobodu, mír a štěstí (liberalism). Slované zdáli se býti mladou, přírodní rasou, nedotčenou rozkoly starých ras (Rousseau). Nebyli prozřetelností předurčeni, aby se stali nositeli nového věku ? Jediné co potřebovali, bylo potvrzení jejich síly, která, mimo Rusko, byla jenom budoucím příslibem. A toto ujištění, či příslib, jim přinášeli jako nejprvnější, Šafařík a Kollár.

3. - Rukopisy.

V souvislosti s tímto vzrůstajícím slovanským a českým národním vědomím a sebevědomím je nutno zmíniti se o důležitém prvku, jehož skutečná hodnota byla po dlouhou dobu předmětem vědeckého a politického boje, nejen na české, ale i zahraniční půdě. Jedná se o Královédvorský a Zelenohorský rukopis. O této otázce byly napsány v minulém století celé knihy, a ještě v naší době občas se k ní někteří literáti neb vědci vrací. Je mimo rámec naší práce se tímto

problémem podrobně zabývatí, ale považovali bychom za velké opomenutí nezmíniti se alespoň v hlavních rysech o vzniku a vlivu těchto "dokumentů".

V souhlase s panujícími názory romantickými měli stoupenci Jungmannovi, především Hanka, Linda a Svoboda, zálibu v starobylé poesii národní; byli nadšeni pro původní epiku jež opěvovala starodávnost českou, pokud zachovávala v názorech, mravech a v jazyce všeslovanskou životní jednotu. Poněvadž staročeské básnictví nevykazovalo takových památek, kterými se však honosilo básnictví staroněmecké a starořecké, umínili si čeští romantikové, povzbuzení příkladem proslulých falsifikátorů anglických 18. věku, vytvořiti taková díla a vydávati je za díla starožitná. Neubránili se však tomu, aby do svých, domněle středověkých výtvorů, nevnesli ducha novodobého, zvláště protiněmecký nacionalismus, kult národního bohatýra, atd. Nebyli jen nadanými poety a přebásniteli, nýbrž i vzdělanými slovanskými filology, historiky, starožitníky; stvořili zvláštní, na první pohled věrnou staročeštinu.

Některé z památek měly hodnotu básnickou a také působily vlivně na rozvoj literární a národní, jiné snažily se posunovati vývoj jazyka a vzdělanosti české do daleké minulosti. Roku 1817 "nalezl" Hanka, žák Dobrovského, avšak

přítel Jungmanna, knihovník musejních sbírek, ve sklepení chrámu v Králové Dvoře staré pergameny obsahující osm epických a dvě lyrické skladby údajně z 13. století. Roku 1819 obdržel hrabě Kolowrat, nejvyšší purkrabí, pro právě založené Národní museum anonymní zásilku čtyř rukopisných listů, které Hanka a Jungmann rozluštili a určili jako památku z 9. století. Nazývala se nejprve podle svého obsahu, Libuřin soud, později podle naleziště Rukopis Zelenohorský (RZ).

Oba rukopisy - RK a RZ - jsou dílem básnické družiny Hankovy, a snad i Jungmann a Antonín Marek, byli zasvěceni do podniku. Dnešní stav badání o Rukopisech došel asi těchto výsledků:¹³ Od Hanky pochází pravděpodobně písmo RK a stará čeština obou památek. Hanka se snažil dosáhnouti češtiny co možná starobylé, a užíval hojně výrazů z ruštiny a staroslověnštiny. Styl jeho písní se podobá ruské a srbské poesii lidové. Hanka jako básník uváděl - pod svým jménem - do české lyriky t. zv. ohlasy písní národních a jinoslovanských. (Podobně i F.L. Čelakovský sbíral slovan-ské národní písně, a ve svých "Ohlasech písní ruských" znamenitě napodobil a vystíhl ducha a rytmus bohatýrských ruských bylin.) Udržoval rozsáhlé styky se spisovateli a

¹³ Arne Novák, "Stručné dějiny literatury české", op. cit., s. 170-1.

učenci slovanskými, hlavně ruskými, jsa důvěrníkem ruské vlády v Praze. Ozářen slávou "objevitele" Rukopisu zaujímal významné místo společenské až do své smrti (1861). Mimo činnost básnickou, Hanka těžce z vědomostí nabytých u Dobrovského, publikoval hojně v oboru staroslověnského, ruského a polského mluvnictví. Druhý padělatel, Josef Linda, byl prvním skutečným romantikem, rodem i vzděláním, byl silně pod vlivem překladů Jungmannových a mystifikující bardské poesie Ossianovy.

"Objevením" a uveřejněním domněle staročeských památek se splnila dvojí touha českých romantiků. Jednak získány obsáhlé památky, podávající velmi podrobné svědectví o pradávných údobích české řeči, historie a vzdělanosti, jednak jimi bylo potvrzeno vysoké básnické umění starých Čechů. Tím bylo pochopitelně mocně posíleno národní vědomí; kromě toho vyhovovaly RKZ představám romantické vědy. Dokud byly tyto památky pokládány za skutečně starožitné, byly obdivovány, a bylo z nich hojně čerpáno. Rukopisy byly přeloženy nejen do všech jazyků slovanských, nýbrž i do hlavních jazyků západních.

Představitelé filologické vědy - Dobrovský, Jungmann, Šafařík, historikové - Šafařík, Palacký, právníci - H. Jireček a V. Brandl, mythologové, stavěli na vratkých

základech "rukopisných" svá badání a to nejen v Čechách, ale i na slovanském východě. Básnictví osvojilo si jejich dikci, obrazy, přírodní smysl, mythologii, i když ne v přehnané míře. Jejich náměty a postavy zdomácněly v českém umění vůbec, řada uměleckých výtvorů nejprzednějších novo-českých duchů (Mánes, Aleš, Myslbek, Smetana) byla jejich duchem inspirována.

Také vlastenecké nadšení živilo se hojně ze zdrojů RKZ; národně buditelský význam Rukopisů byl nejtrvalejší. Za všeobecné víry v jejich pravost rozšířily tyto památky slávu českého dávnověkého básnictví po celém vzdělaném světě. Když byla odkryta jejich nepravost - dříve cizinou než Čechy - vážnost české vědy utrpěla těžkou ránu. Za to mnohostranná diskuse o jejich pravosti, která zasáhla veškeré obory duchovních věd v Čechách, uspíšila vědecký rozvoj a zejména rozkvět nauk filologických. Již Dobrovský pojal, jakožto první, podezření, že RZ je padělkem. I slavista Kopitar přiklonil se k tomuto názoru, proti oposici Jungmanna, Palackého a Svobody. Roku 1840 Palacký se Šafaříkem vydali obhajobu Hankových památek.

Pro náš účel můžeme tuto epizodu uzavřít zjištěním, že Rukopisy podstatně přispěly národnímu probuzení a slovanskému povědomí v době, kdy toho bylo nejvíce třeba.

Byly mocnou operou a vzpruhou pro Kollára, Jungmanna, Šafaříka, Palackého a přes ně působily na vzrůst slovanského sebevědomí i u ostatních Slovanů.

Pro profesora Masaryka, který se zapojil do boje o Rukopisy až v jeho konečné fázi, byl boj o pravost Rukopisů úkolem mravním a úkolem národním. "Byl požadavek netoliko národní mravnosti, nýbrž i prospěchu, odstraniti pozlátko a ukázat minulost pravou a takto odčinití poblouznění některých křisitelů, kteří se v závodě s kulturní prací ostatních národů spokojovali zdáním."¹⁴ Avšak ani Masaryk nepopírá důležitost role Rukopisů, kterou tyto hrály v době pro Čechy a Slovany vůbec tak významné.

Hanka sám byl duší českých, rusofilských vlastenců. Slovanská idea byla od samého začátku Kollárovy doby pojímána sub specie Ruska. Jakub Malý mluvě ve svých "Vzpomínkách" o vlivu "Slávy deery", praví:

"Nebylo-li budoucnosti pro národ náš v osobní jeho individualnosti, k čemuž arciť v oněch dobách hlubokého ponížení málo se podobalo, měl aspoň naději zachovati zvláštnost svou slovanskou co člen osmdesátimiliónového celku."¹⁵

Malý na to vykládá jak se utvořila strana, pokládající Rusko za přirozeného ochránce všech utištěných Slovanův,

¹⁴ T.G. Masaryk, "Česká otázka", op. cit., s. 167.

¹⁵ Ibid., s. 58.

a vykládá, že se tehdy "blouznivé mysli obíraly ideou veliké slovanské federace, kterážto myšlenka na Rusi, pěstována tajnými spolky, vedla k povstání proti carovi Mikuláši roku 1825". "Snahy tyto byly v Čechách dobře známy, vzbuzující v povahách sanguinických předčasné, ničím neoprávněné naděje."

Rusofilské nadšení bylo však rušeno poměry v Polsku. Již Dobrovský a po něm Puchmajer, zajímali se živě o polskou otázku, ale nejživější zájem vznikl při polském povstání v roce 1830. V té době i mnoho rusofilských Čechů stálo na straně polské. Na Slovensku, kde vlivy polské literatury byly mnohem silnější, slovenská mládež byla pro Poláky. V Čechách na příklad rusofilský Čelakovský byl pro svůj odpor proti ruské odplatě za povstání zbaven svého působení na žádost ruského vyslance ve Vídni.¹⁶

Jakub Malý ve svých, dříve zmíněných "Vzpomínkách", dodává k českému rusofilství na počátku 19. století:

"Avšak ke cti zdravého rozumu českého třeba konstatovati, že tato 'ruská strana' mezi vlastenci, jejíž duší byl nebožtík Hanka, byla jen slabá proti velké většině těch, kteří jedinou spásu národu vyhledávali v něm samém ... v jeho statné přičinlivosti a vytrvalosti na dráze nastoupené, která vedouc k duševní osvětě musila touto samou vésti také k materiální jeho emancipaci."

¹⁶ T.G. Masaryk, "Česká otázka", op. cit., s. 57.

Masaryk se domnívá, že Malý tu dosti dobře vytkl jednu příčinu českého rusofilství. Malost národa a jeho síla měla se nahradit velikostí cizí, třebaže soukmenovců. Avšak Malý se prý mýlil, že by se velikost Ruska ode všech byla pojímala jen fyzicky. Dobrovský v řeči k samému císaři prohlašuje (viz kapitolu o Dobrovském) Rusko za představitele všech Slovanů, a Dobrovskému prý nikdo nebude vytýkat materialismus.¹⁷

Ráz rusofilství v této první periodě pomůže nám též osvětlit Kollárovo vysvětlení v jeho "Vzájemnosti" proč se idea slovanské vzájemnosti zrodila na Slovensku:

"Kdo již něco má, obyčejně spokojuje se tím, co má a nepomýšlí se rozšiřovati; kdo však nic nemá, chce mnohé, chce mít všechno. Karpatští Slováci posud neměli nic svého v literatuře: proto byli první, kteří ruse své rozprostřeli k objetí všech Slovanů."¹⁸

17 T.G. Masaryk, "Česká otázka", op. cit., s. 59.

18 Ibid., s. 59.

KAPITOLA VI.

NARODNOSTNÍ A POLITICKÝ VÝVOJ RAKOUSKY KOLEM ROKU 1848.

Všimněme si nejprve politického ovzduší v rakouských zemích, které předcházelo památnému roku 1848. Tíživý metternichovský absolutismus začal vyvolávat čtenější a čtenější hlasy volající po větší politické svobodě. K zásadám politického liberalismu se nejprve přihlásily Uhry, kde se hlavními ohnisky reformního hnutí stávaly komitáty ovládané drobnou šlechtou. Na sněmu roku 1847 dosáhl nový směr veliké většiny a byla vypracována nová demokratická konstituce, kterou na jaře 1848 král Ferdinand potvrdil. V Čechách, kde bylo mnohem méně politické svobody a kde nebylo nic podobného zřízení komitátnímu, projevovaly se myšlenky konstituční a liberalistické zprvu daleko slaběji. Ale přece i tu dotklo se nové hnutí ještě před rokem 1848 starého, téměř již odumřelého sněmu stavovského. Od roku 1842 pokoušeli se také stavové čeští zjednat platnost svým starým právům, zvláště právu na účast v činnosti zákonodárné. Vzrůstající opozice stavovská ve sněmu českém, hledající oporu v širších vrstvách lidu, byla by proto nepochybně časem vedla k roz-

šíření práv stavovských na vrstvy dotud nestavovské.¹

Dříve však než k tomu mohlo dojít, ony třídy, dotud politicky bezprávné, poddávající se bouřlivému přívalu, který se rozpoutal v celé Evropě po úspěšné revoluci pařížské v únoru 1848, samy se ujaly práva, vykonávaného dotud jenom stavy, práva mluvit jménem země a jejího obyvatelstva. Tento odvážný a převratný čin předcházely ovšem rozličné předzvěsti a přípravy. Všechna úzkostlivá péče tehdejší rakouské vlády o duševní klid lidu nemohla zabránit, aby probudilejší jednotlivci nepřemýšleli o věcech veřejných, a aby svých myšlenek o tom časem také neprojevovali. Činit to veřejně, ať tiskem, nebo na schůzích, bylo ovšem zcela nemožné, poněvadž nebylo svobodného tisku, ani svobody shromažďování. Teprve v posledních letech před rokem 1848 nastala v tom jistá změna. Počaly se objevovat také v Čechách spisky a spisy rázu politického, vydávané většinou za hranicemi, a to hlavně od Čechů, avšak v anonymní formě. Děly se též pokusy o tajná sdružení politická, a tvořily se soukromé společnosti, které se zabývaly také úvahami o věcech politických. (Ve Fastrově hostinci "U zlaté husy" v Praze skupina Dr. Fr. Braunera; studentská a literární skupina v hostinci "U zlaté váhy".) Články mladého Karla

¹ Kamil Krofta, "Dějiny československé", op. cit., s. 612.

Havlíčka, uveřejňované v jediných českých novinách, kde byl s buditelskou tendencí líčen boj Irů za samostatnost jejich vlasti, daly asi popud této společnosti, aby se po příkladu národní opesice irské, usilující o rozluhu Irska s Anglií, nazývala "Repeal". A za mocného dojmu prvních zpráv o revoluci v Paříži, a o bouřích, které po jejím vzoru propukaly v rozličných městech německých a italských, zrodila se v této společnosti myšlenka svolati veřejnou schůzi pražského měšťanstva. Z ní měla vyjít adresa k císaři, jež by vyslovovala jménem celé země přání podstatných změn ve veřejném životě. Uskutečněním této myšlenky 11. března 1848 začalo se veliké a památné hnutí revoluční v českém národě, jež roku tomu dává tak význačný ráz.²

České události nemůžeme vytrhnouti z kontextu a líčiti je isolevaně, nýbrž musíme je zasaditi do rámce celé tehdejší rakouské monarchie. Přidržíme se výkladu význačného anglického historika, A.J.P. Taylora, jehož objektivita, hloubka i šířka pohledu na středoevropský problém je mimo veškerou pochybu. Nemůžeme také přejíti tento, tak důležitý mezník v dějinách rakouských Slovanů, několika větami, má-li býti správně pochopen význam následujících událostí souvisejících s naším hlavním tématem.

² Kamil Křefta, "Dějiny československé", op. cit., s. 612-3.

~~1848~~ Rok 1848 znamená průlom "práv člověka" do habsburské monarchie. Dynastické ideji byla hozena rukavice, a tato idea jednou vyzvána k souboji, nemohla již postrčiti hodiny zpět. "Rakouská idea" stala se ideou jako každá jiná, soutěžící o intelektuální podporu; dynastie přežívala, nikoliv v důsledku své vlastní síly, ale manevrováním soupeřících sil národních a třídních. Rok 1848 značil přechod od neuvědomělého způsobu života k uvědomělému hledání životní cesty. Přes vítězství habsburské armády zůstával intelekt v rakouské politice rozhodujícím činitelem.

Císařství rakouské bylo převážně zemědělského charakteru. První revoluční síly pocházely z přání venkovského lidu osvoboditi se jak od roboty tak od jiných feudálních povinností. Toto základní požadování mělo málo společného s radikalismem městských vzdělanců, i když nebylo od nich plně odděleno. Je zvláštní, že revolta venkovaná zrevolučinovala nakonec jejich pány, neb alespoň je změnila v nespolehlivé přívržence císařské autority.³

Lavina v rakouské říši začala v Maďarsku. Zde maďarská nižší šlechta vidíc se ohrožena ve své existenci změnila se ve skutečně revoluční třídu. Poněvadž císař nadržel selský lid v patřičných mezích, i velmožové se začali

³ A.J.P. Taylor, "Habsburská monarchie", op. cit., s. 57.

rozhlížeti po jiném spojení. Tato selská nespokojenost, přes to, že universální, nebyla uvědomělá a potřebovala k explozi jiskru, kterou by dodala města. Tato tři města byla Vídeň, Budapešť a Praha.

Rakouské revoluce, podobně jako německá, byly rozpoutány v důsledku pařížské revoluce v únoru 1848. Koncem února skupina radikálních studentů zmocnila se budapešťských ulic. Žádali demokratickou ústavu s všeobecným hlasovacím právem, zrušení roboty a rovnoprávnost všech národností. Košut rozpoznal včas nebezpečí hrozící šlechtě a přesvědčil své přívržence, aby, místo uchýlení se o pomoc k dynastií, snažili se tyto radikální živly přetrumfnouti vlastním hluchým nacionalismem, obráceným jak proti Habsburkům, tak národnostem. Nepřevezme-li šlechta vedení, zmocní se radikální intelektuálové venkovského lidu. S tímto argumentem podařilo se Košutovi dosáhnouti odhlasování tak zvaných "březnových zákonů" v bratislavském sněmu. Tyto "březnové zákony", které založily moderní Maďarsko, měly tři aspekty: konstituční, liberální a nacionální. Skrytý, avšak hlavní jejich účel - zachování posice šlechty byl splněn nejúspěšněji. Personální unie nahradila Pragmatickou sankcí; maďarské kancléřství ve Vídni zrušeno a místo král, zvaný palatine, zastupoval krále-císaře v Budapešti.

Maďarsko mělo mít samostatnou armádu, rozpočet a zahraniční politiku. Parlament měl být místo v Bratislavě, v Budapešti, a měl být volen rovnou, avšak omezenou volbou. Maďarská řeč byla podmínkou pro volební právo, a tento maďarský národní stát měl zahrnovat všechny "země koruny svatoštěpánské". Transylvanie a Chorvatsko byly včleněny do jednotného maďarského státu, jejich sněmy a guvernéři zrušeni.

Události v Uhrách vyvolaly pochopitelně obdobné pokusy v Českých zemích. Dne 11. března 1848 radikální intelektuálové, české i německé národnosti (Repeal) uspořádali veřejnou schůzi pražského občanstva z níž měla vyjít adresa k císaři. Původní program obsahoval čtyři základní revoluční body: řádné zřízení zemské; svolání stavů spolu s poslanci všech královských měst a se zastupitelstvem rolnictva; ozbrojení celého národa; zrušení censury. Tento radikální program byl zčásti změněn, zčásti doplněn požadavky závaznějšími pro české poměry, které formuloval Fr. Brauner: zrušení roboty, rovnost Čechů a Němců ve školách a v úřadech; zřízení společného ústředního kancléřství a parlamentu pro "země koruny svatováclavské" - Čechy, Moravu a Slezsko.

Profesor Taylor se domnívá, že to bylo toho dne po

prvé, kdy byly vysloveny společně tyto dva významné požadavky - národní otázka v Čechách s historickými požadavky územními, kteréžto dva problémy se navzájem prolínaly. Tyto dva body měly dominovat osudu Čech a osudům celé střední Evropy až do konečného vyrovnání v roce 1945, které skončilo vypuzením Němců ze všech historických zemí koruny svato-václavské.⁴

Poslední, avšak nejzávažnější byla revoluce vídeňská. Ve Vídni se nacházela zbývající síla dynastie. Vláda v čele s Metternichem snažila se smlouvat a manévrovat s revolučním vřením. Metternichův poslední pokus shromáždit síly na obranu práv šlechty a císaře ztroskotal. Požadavek dolnorakouského parlamentu (13. března), aby Metternich resignoval, byl podporován ulicí. Metternich resignoval a s ním padlo staré Rakousko.⁵

Habsburská dynastie měla jediné přání: přečkat tuto bouřlivou dobu za každou cenu. Nástupce Metternichův Kolowrat udržel se v úřadě několik dní. Přísliby větších práv střednímu stavu neuspokojovaly. Nová revolta 25. dubna vedla k vyhlášení nové parlamentní ústavy pro celou

⁴ A.J.P. Taylor, "Habsburská monarchie", op. cit., s. 60.

⁵ Ibid., s. 61.

monarchii podle belgického modelu. Ale ani tato neuspokojila vídeňské radikály. 15. května po nových demonstracích ústava byla odvolána a svolání nového ústavedárního shromáždění zvoleného na základě všeobecného práva hlasovacího bylo přislíbeno. Císařský dvůr přešel do Innsbrucku a ve Vídni se utvořil Výbor veřejné bezpečnosti, aby vedl veřejné záležitosti.

V tomto překotném vývoji Maďarům podařilo se dosáhnouti legalisování jejich "březnových zákonů". Dalším, zvláště pro Čechy důležitou skutečností, byla shoda názorů, jak císařského dvora tak revolucionářů, že reforma mocnářství má se státi v souladu s přáními dvou vedoucích národností: německé a maďarské. Vídeňští liberálové zaujímali stanovisko, že Rakousko je německý stát, který bude hrátí vůdčí úlohu v novém liberálním Německu. Z toho důvodu naléhali na volby do Německého národního sněmu ve Frankfurtě.

Pod vlivem osvícenské a revoluční ideologie, vyšlé z francouzské revoluce, a za revolučních událostí z jara roku 1848 v Evropě, jež měly přivést na celém kontinentě evropském režim svobody, demokracie a moderního konstitucionalismu, rozpoutalo se současně ve všech německých zemích evropských také silné nacionalistické hnutí po sjednocení všech Němců. Dne 5. března 1848 bylo v Heidelbergu

rozhodnuto svolat na den 31. března 1848 do Frankfurtu nad Mohanem zvláštní, všenněmecký parlament, který měl dosavadní spolek německých států, k němuž od doby Vídeňského kongresu (1815) náleželo také Rakousko svou rakouskou předlitavskou polovicí, přetvořiti v jednotný německý spolkový stát. Byl to první jasný, oficiální pokus o vytvoření jednotného Německa v Evropě v době moderní, a první forma veřejně a slavnostně manifestovaného novodobého pangermanismu.⁶ Rakouští Slované - Češi a Jihoslované (Slovinci) - měli být státně a politicky definitivně zapojeni do sjednoceného Německa. Sněm frankfurtský se skutečně sešel a dne 3. dubna 1848 zvolil padesátičlenný politický výbor, v němž se hlavní jednání mělo soustřediti. Do výboru bylo zvoleno také šest členů ze zemí předlitavských, mezi nimi i František Palacký. (Budeme se zabývatí tímto sněmem více v souvislosti s Palackého austroslavismem.)

Vývoj v Českých zemích v důsledku všeobecného rakouského i evropského vření byl pochopitelně též radikální. Pražská deputace s peticí ze schůze svatováclavské byla vlídně přijata nově jmenovaným rakouským ministerským předsedou Kolowratem a samým císařem 21. března 1848, ale naděje tím vzbuzené byly zklamány konečnou odpovědí ve formě

⁶ Edvard Beneš, "Úvahy o slovanství", op. cit., s. 44.

kabinetního listu z 23. března.

Neuspokojivé vyřízení petice, jakož i mezitímní převratné události ukazující na rozklad rakouské říše způsobily, že na dvou bouřlivých schůzích konaných dne 28. března byla vypracována petice nová, ve které se mluvilo řečí velmi rozhodnou. Státní samobytnost a jednota zemí koruny české se tu jevíly základním a ústředním bodem českého národního programu.⁷

Historický památný kabinetní list z 8. dubna 1848, jímž byla vyřízena druhá petice pražská, povoloval jejím žádostem jen velmi neúplně. Stanovil sice s naprostou určitostí úplnou rovnost řeči české s řečí německou, nařizoval svolání českého sněmu doplněného volenými zástupci měst i venkovského obyvatelstva, povoloval také zřízení nejvyšších úřadů pro království České v Praze, ale žádost za spojení Čech, Moravy a Slezska společnou nejvyšší správou v Praze a společným sněmem, odkazoval budoucímu sněmu říšskému. Toto poslední rozhodnutí bylo proti přání Čechů, kteří chtěli, aby o této zásadní otázce rozhodl jednak císař jako král český, jednak obyvatelstvo zemí českých, a nikoli říšský rakouský sněm, kde by zasedali také zástupcové jiných zemí rakouské monarchie.

⁷ Kamil Krofta, "Dějiny československé", op. cit., s. 618.

Ale i přes svou neúplnost tento kabinetní list znamenal mnohé výhody pro České země a zejména mohl být podkladem pro další vývoj k vlastní samostatné správě království českého. K svolání českého sněmu však vůbec nedošlo, a společná nová ústava z 25. dubna daná všem neuherským zemím habsburské monarchie (ústava Pillersdorfova) nebdala historických práv jednotlivých zemí a zaváděla společný říšský sněm, obesílaný přímo voličstvem, nikoliv sněmy jednotlivých zemí.

V Čechách zatím vznikl Národní výbor, jenž byl utvořen spojením dřívějšího, značně rozšířeného výboru svato-václavského s odbornou komisí zřízenou zemským správcem hrab. Stadionem k poradám o potřebných reformách, a v němž byli zastoupeni také Němci. Tento výbor studoval otázky, které se měly projednávat na připravovaném českém sněmu. Když 15. dubna 1848 vídeňská vláda dala vypsat volby do frankfurtského sněmu pražský Národní výbor se vyslovil odmítavě k obeslání tohoto parlamentu. Ačkoli velkeněmecky smýšlející část německého obyvatelstva zemí českých usilovně pracovala pro obeslání parlamentu frankfurtského, přinesly jí květnové volby do tohoto parlamentu v Čechách i na Moravě trpké zklamání okázalou neúčastí obyvatelstva českého, a nevalnou účastí obyvatelstva německého v těchto volbách.

V důsledku roztřísky mezi dvorem a revoluční Vídní "stoupaly akcie" Čechů u dvora, v duchu osvědčeného vyvažování sil. 29. května hrabě Thun, český místodržící, odmítl uznati vídeňský výbor veřejné bezpečnosti a sestavil jistý druh provisorní vlády z Čechů a umírněných Němců v Praze. Císařský dvůr v Innsbrucku uvítal delegaci z Čech a souhlasil, aby se sešel český sněm před otevřením sněmu říšského. Kdyby se byl tento sněm sešel, české země by byly odmítly vyslati členy do vídeňského parlamentu, a byly by s ním vyjednávaly jako rovný s rovným, podle maďarského vzoru. Hypotéza profesora A.J.P. Taylora, že tyto naděje byly zmařeny výsledky Slovanského sjezdu v Praze, který původně měl býti dílem austroslavismu, jeví se nám neúplnou.⁸

Popis pohnutých a významných událostí prvních pěti měsíců historického roku 1848 nám umožňuje učiniti si obrázek o tom, co se dělo v hlavách i srdcích rakouských Slovanů, speciálně Čechů. Vlna revolučních myšlenek ze západu způsobila uvědomění si všech potlačených lidských práv: na jedné straně práva společná všem občanům bez rozdílu národnosti (robota, poddanství, volební právo, účast na vládě, svoboda tisku, projevu, atd.), na druhé straně, práva plynoucí z národní příslušnosti. Pod zorným úhlem těchto

⁸ A.J.P. Taylor, "Habsburská monarchie", op. cit., s. 68.

druhých práv vidíme, že probuzené národní vědomí, jak u Němců tak u Slovanů, neodvratně se vyvíjí směrem k antagonismu. Etnografické poměry střední a jižní Evropy, kde se prolínají po staletí živly slovanské s germánskými, musily, a musí, vésti k zájmovým neb prestižním střetnutím, pokud se nevyžila, neb nebyla nahrazena jiným, vyšším morálním konceptem, myšlenka národní.

Snutí pangermánské, které vyvrcholilo programem frankfurtského sněmu, musilo představovati přímé ohrožení právě nově se formujícího národního českého uvědomění, poněvadž vyhlídka na udržení národní svébytnosti v rámci nějakého velkého všoněmeckého bloku byla více než pochybná. Je pochopitelné, že Češi ve své exponované a nevýhodné situaci ohlíželi se po obranných prostředcích. Spojení s jinými rakouskými Slovaný, nacházejícími se v obdobně ohrožené situaci bylo nejvhodnějším obranným prostředkem. Slovanský sjezd svolaný na 2. června 1848 do Prahy byl inspirován Palackým a jeho druhy, jakožto protiváha a protiútok proti frankfurtskému sněmu. Sjezd, který popíšeme podrobněji, byl směsí austroslavismu a slovanského nacionalismu. Ko- nečná resoluce určená pro císaře vytyčovala požadavky slovanských území a národů v rakouské monarchii a hlavně protestovala proti spojení s Německem. Sjezd zamýšlel plánovati

další hlubší spolupráci mezi rakouskými Slovany. Tento plán byl však znemožněn nepokoji, které vznikly v Praze 12. června.

Tyto červnové nepokoje neměly přímou souvislost se Sjezdem. Bouře vznikly z odporu pražských živlů politicky i sociálně radikálních, rozšířených hlavně v studentstvu vysokoškolském, proti vojenským opatřením, která v Praze od začátku června podnikal generál kníže Windischgraetz.⁹ Pražští radikálové, Češi i Němci, zřejmě chtěli napodobiti úspěšnou revoluci vídeňskou. V každém případě tyto demonstrace se mnoho nelišily od půl tuctu demonstrací dřívějších. Rozdíl spočíval v reakci Windischgraetzově, kterému nebyla poskytnuta příležitost k vojenskému diktátorství v březnu ve Vídni, a nyní přijal výzvu pražských ulic.¹⁰

Bouře brutálně potlačené bombardováním Prahy skončily 18. června kapitulací Prahy a vyhlášením stavu obležení. Vítězství Windischgraetzovo posílilo reakční směr ve vládě rakouské a zcela porazilo český autonomistický program. Volby do ústavodárného sněmu českého byly odloženy, a vlastně nikdy se již nekonaly, delegace, která se vrátila ode dvora z Innsbrucku, zjistila, že její cesta

⁹ Kamil Krofta, "Dějiny československé", op. cit., s. 622.

¹⁰ A.J.P. Taylor, "Habsburská monarchie", op. cit., s. 69.

byla zbytečnou. Českým politikům (Palacký, Havlíček, Brauner, Rieger) nezbylo než přenést zápas za práva svého národa do společného říšského sněmu neuherských zemí monarchie, který se v červenci 1848 sešel ve Vídni. Ve sněmu, který původně plánovali bojkotovat, stavěli i nadále svou politiku na austroslavismu, aby se ubránili pangermánskému nebezpečí; z téhož důvodu podporovali centralistickou rakouskou politiku jakožto protiváhu proti frankfurtským plánům. Tím způsobem potlačení pražských bouří vypadalo na konec jako porážka radikálních českých živlů od kterých se umírnění čeští politici distancovali.¹¹

Vítězství Windischgrätzovo bylo obzvláště radostně uvítáno Němci, kteří na frankfurtském parlamentě uvažovali vyslání pruských a saských vojenských oddílů k potlačení "české krvavé lázně". Sudetští Němci stáli v potlačování radikálního pražského hnutí, které prohlašovali za české hnutí, jež nutno vymýtit, za dynastií. Dynastie však nebyla dosti silná, aby mohla obdobné vítězství opakovat jinde, a tak jsme svědky "jediné liberální epizody v habsburské historii, která trvala od července 1848 do března 1849."

¹¹ A.J.P. Taylor, "Habsburská monarchie", op. cit., s. 70.

KAPITOLA VII.

OBDOBÍ STŘÍZLIVEJŠÍHO SLOVANSTVÍ

Veřejný život v Čechách ve čtyřicátých a padesátých letech 19. století je charakterisován směsí romantiky a liberalismu. Liberálně demokratické myšlenky, přicházející ze západní Evropy, spojovaly se zde s programem národního obrození a se zásadami slovanské vzájemnosti. V nich ozývaly se reminiscence na národní a sociální náplň hnutí husitského a shodovaly se s romantickým názorem na lid. Výrazem ducha této doby jsou dvě postavy: Palacký a Havlíček.

Periodu, která předcházela, a o které jsme obšírně pojednali, označuje Edvard Beneš za období romantického slovanství, jehož otcem je Kollár, a kterou nazývá západním slavismem.¹ Domníváme se, že tato charakteristika je přílišná, a že můžeme přijmouti i další jeho časové rozdělení, podle kterého údobí moderního, realističtějšího slovanství, začíná Palackým a Havlíčkem. Je samozřejmé, že tyto periody nejsou od sebe ostře ohraničeny, ba naopak, období

¹ Edvard Beneš, "Úvahy o slovanství", op. cit., s. 42.

romantické ještě dlouho prolíná nastupujícím obdobím realistickým. Dokonce je možno tvrditi, že romantické období nikdy úplně neskončilo.

1. - František Palacký.

František Palacký (1798 - 1876) je označován za pátou a největší postavu českého obrozenského období. O Dobrovském, Kollárovi, Šafaříkovi a Jungmannovi jsme se podrobněji zmiňovali. Palackému, který ve dvou posledních desetiletích před rokem 1848 stanul v popředí českého života národního, a v pozdějších pohnutých letech stal se skutečným duchovním i politickým vůdcem českého národa, by měla býti věnována podstatná část naší práce, poněvadž na jeho osobě, práci, myšlenkách, můžeme sledovati vývoj doby, rozvoj národního uvědomění, vznik a úpadek austroslavismu, rusofilské tendence a podobně.

Palacký, syn moravského evangelického učitele, studoval na bratislavském lyceu, kde se seznámil jak se slovenskou, tak jihoslovenskou otázkou. Vedle četby cizích spisovatelů té doby, zejména Schillera a Herdera, mocně naň působily spisy Dobrovského i Jungmannovy, s nimiž se osobně stýkal jak ve Vídni, tak v Praze. Od Dobrovského se jistě mnohému naučil z oboru vědecké práce, ale stejně

jako Jungmann, který nejmocněji probudil jeho národní vědomí, chtěl svou práci vědeckou sloužiti především zájmům a potřebám svého národa. Na rozdíl od Jungmanna, byl odhodlán dovolávat se v tom pomoci české šlechty, a o ni se opírat.

Na počátku věnoval se Palacký básnictví, filosofickým a estetickým studiím, později za vedení Dobrovského, který jej také doporučil jako genealoga hrabatům Šternberským, věnoval se úplně historii. Z archiváře zmíněné hraběcí rodiny vypracoval se až na "zemského historiografa". Z iniciativy stavů přijal myšlenku sepsati české dějiny, jejichž první díl vyšel německy roku 1836, a tři další díly, před rokem 1848, již česky.

"Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě" byla Palackého celoživotní práce a učinila z něho "otce národa". Plný dosah tohoto díla může býti ohodnocen jenom když si uvědomíme atmosféru v jaké bylo psáno: národ zbavený po dvě stě let politické i kulturní samostatnosti, zanedbaný, upadající jazyk, odnárodněná střední třída. To vše přispělo k vytvoření situace, ve které Palacký se náhle stal politickým vůdcem nové české epochy.

Poněvadž Palacký ve svých "Dějínách" vyložil (či stvořil) smysl českých dějin, který po dlouhou dobu byl,

a v mnohém ohledu ještě stále zůstává, uznávaným hlediskem, není možno pokračovati v našem rozboru, aniž bycnom se u této otázky na chvíli nezastavili.

Palacký založil svou periodisaci národní minulosti české na koncepci zápasu Slovanstva a Germánstva jako vlastním principu národní historie. Mezními body jsou mu roky 1403 a 1627, to jest roky, podle stupně vítězství živlu německého, a s ním spojeného feudalismu; střední doba, ležící uprostřed těchto dat, jest charakterisována převahou různých církevních a náboženských. S hlediska ústavního vývoje a sociálního řádu dělí Palacký dějiny rovněž na tři období, ale poněkud jinak: doba slovanské praústavy trvá do roku 1278, a vyznačuje se nepřítomností politických stavovských rozdíků, jakož i jiných privilegií, takže důsledkem byla všeobecná (demokratická) rovnost před zákonem, a rovnost všech politických práv bez rozdílu národních tříd. Po Přemyslu Otakarovi II. následuje zřízení feudální, kterému Palacký připisuje německý původ, se všemi politickými stavovskými rozdíly, ať právního, imunitního, privilejního rázu. Podle Palackého pojetí byl feudalismus vytvořen v Německu a západní Evropě, kde byl potřebným a v mnohém ohledu prospěšným, na-proti tomu v Čechách (a v Polsku) kam byl přesazen, kde neexistovalo dobývání a dobytých, musil nabýti charakteru

sobecké usurpace, a dokonce i to užlechtilé, co původně bylo ve vztahu pána k jeho poddanému, musilo utrpět. Po roku 1627 následuje doba absolutismu. Z politických důvodů dovedl Palacký své Dějiny pouze do roku 1526, ale přece jest jeho dílo velikým celkem.

Těto celistvosti dodává dílu Palackého jednotný filosofický názor, původem z Herdrovy myšlenkové školy, pro-
ředší vlivy Schellingovými, a připínající se později na dialektickou metodu německého hegelismu.² Celé národní dějiny uvádí na ideu odvěkého zápasu Slovanstva s plemenem germánským, v němž spatřuje odvěký spor mravní síly s hroubou hmotnou silou. Původně pojal boje husitské jako nej-
mocnější projev české myšlenky proti Německu; tak odsoudil nevolnictví, jež zrušilo původní sociální stav slovanský, tak pochopil Jednotu Českobratrskou jako strážkyni starých ideálů. Hermann Muench domnívá se, že Palackého koncepce protikladu Čechů a Němců "měla sílu dogmatu po celá desetiletí, až do odlišných názorů školy Gollovy a nověji Pekařovy".³

Teprve později uvedl Palacký při líčení husitství

2 Arne Novák, "Stručné dějiny literatury české", op. cit., s. 185.

3 Hermann Muench, "Boehmische Tragödie, das Schicksal Mitteleuropas im Lichte der tschechischen Frage", op. cit., s. 137.

novou antitesí do českých dějin, antitesí autority a svobodného poznání, kterou vyjadřuje také spor katolictví s protestantstvím. Tyto ideje spočívají jednak na rodném bratrství, jednak na vlivu německého idealismu, Herderovy humanity, na Rousseauově zkrášlování pravěku a hegelovských názorech, jednak také na mohutné myšlence národnostní v našem obrození a konečně i na slavjanofilství Kollárově, Šafaříkově a jiných, přinesených z Německa.

Legenda o zápase mírumilovných a demokratických Slovanů s válečnickými a feudálními Němci, převzatá od Herdera, a tvořící základ české historie, byla společnou jak pro ruské slavofily, tak polské mesianisty. Padělané Hankovy rukopisy, o jejichž pravosti byl Palacký až do smrti přesvědčen, přinášely vítaný doklad k této legendě.

Na rozdíl však od Kollára a Šafaříka nesoustředil Palacký svou pozornost jen na slovanský dávnověk, nýbrž hlavní důraz kladl na český přínos lidstvu z doby pozdního středověku. Snažil se vysvětliti smysl husitského hnutí ve světle boje za svobodu svědomí a rovnosti lidí, to znamená moderními zásadami racionalismu a liberalismu. Tímto způsobem Palacký dokazoval, že Čechové byli již tehdy v nejužším kontaktu se všemi intelektuálními evropskými proudy, že měli větší stupeň vzdělanosti než okolní země, a nevol-

nictví nabylo mezi nimi ještě zakořeněno. Husité tak před-
běhli světový vývoj a přispěli k pokroku západu. Palackého
historická koncepce nevzhlížela k Rusku, ale snažila se
integrovat Čechy a jejich národní probuzení do liberální
tradice západní Evropy, do pokrokového hnutí, které začalo
reformací a anglickými revolucemi.⁴ Palacký spojoval otáz-
ku české svobody a českého národního vývoje s pokrokem
evropského liberalismu. Boj Čechů s Němci o národní exi-
stenci vykládal jako boj o liberální svět a o humánnější
vztahy všech lidí.

Abychom zamezili vzniku dojmů, že Palacký záměrně,
z přehnaného vlastenectví, zkresloval smysl českých dějin,
necháme o hodnotě jeho díla promluvit jiného slavného
českého historika doby moderní, kritika Palackého dějinného
konceptu, Josefa Pekaře:

"Cenu člověka, snahy doby i národa měřil Palacký pře-
devším cenou jejich mravní, pravou jejich velikost
viděl jen v jejich mravní velikosti - a toto stano-
visko etické, toto mravní zánícení vylučovalo pře-
dem nízké strannictví. Někteří kritikové a histori-
kové rádi Palackému vytýkali předpojatost národní.
Palacký jako historik je ovšem Čechem a to Čechem
horoucím, ale jeho nacionalismus je ryzí, ušlechtilý;
je povznesený a prozářený takřka velkými příkazy
křesťanství a humanity, jež stojí nad národy a po-
vznáší se nad jejich hněvy a záští."⁵

⁴ Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideo-
logie", op. cit., s. 25.

⁵ Josef Pekař, "Z duchovních dějin českých", Praha,
Melantrich, 1941, s. 328.

Celý smysl českých dějin jak je vidí Palacký je prostoupen dvěma hlavními myšlenkami: národnostní spor mezi Čechy a Němci, duchovní spor Říma s reformací. Ať již tyto základní tóny správně vystihují duch českých dějin či nikoli, zůstává nepopíratelnou skutečností, že jeho koncept ovlivňoval národní a politický život český nejen v 19., ale i ve 20. století. Podle historika Werstadta psal Palacký své Dějiny a chápal jejich filosofii, jakožto stoupenec jasně stanovené národní náboženské, filosofické a politické víry. Český nacionalismus, obohacený a posvěcený ideály humanity, spravedlnosti a cti, plně objímal Palackého úvahy o dějinách jeho vlasti. Seton-Watson k tomu dodává, že skutečná velikost Palackého může být zjištěna srovnáním stavu historických studií v Čechách v době, kdy je zakládal, se stavem v době, kdy je opouštěl, a uvědomiti si rozsah až kam podněcoval společně kriticismus a patriotismus, nedovoluje nikdy, aby patriotismus zatemňoval kriticismus.⁶

Vliv Palackého na T.G. Masaryka, zakladatele a prvního presidenta Republiky československé, nejlépe vyjadřují Masarykova slova z "České otázky":

6 R.W. Seton-Watson, "Dějiny Čechů a Slováků", op. cit., s. 178.

7 T.G. Masaryk, "Česká otázka", op. cit., s. 98.

"Palackého čin národní byl, že nám v plném dosahu uvědomil smysl našich dějin - stavě nám za ideál snažení našich českých Bratří, ukázal nám Kollárovu filosofickou a slovanskou ideu jakožto ideu českou, jakožto náš pravý národní program ... Navázání na naši minulost přirozeně vedlo k úsilí o obnovení netoliko kulturní a národní samobytnosti, nýbrž i politické samostatnosti. Palacký posavadní národní program slovanský činil programem českým. I Palacký mohl vyslovit Havlíčkovu heslo: Čech, ne Slovan."

Palacký dovršil dílo započaté Dobrovským a ostatními buditeli poukazováním na to co Češi vykonali v historii velikého i malého, na vztahy přítomnosti k minulosti, a hlavně tím, že položil určitý cíl národním snahám, totiž ten, aby národ sám rozhodoval o svém dalším vývoji. Českému myšlení nastal úkol uvažovati určitěji o prostředcích, vedoucích k cíli, problém politické a národní taktiky stává se v jeho době stále více naléhavým. Palacký předurčen k tomu, jak svou vědeckou průpravou a prací, tak svým širokým rozhledem, ale hlavně svou vysokou morální integritou, stal se zakladatelem národního programu českého, stal se vůdcem a "otcem národa".

Masaryk, při výkladu politických názorů Palackého, které se liší svou realističností od romantických názorů Kollárových, zjišťuje, že základní politická idea Palackého je bližší Kollárovým názorům, než se to na prvý pohled vidí. Podle něho je Palacký s Kollárem zejména zajedno v ideji

humanity. Humanitou Palackému po stránce objektivní, jako Kollárovi, bylo sdružení všech lidí a národů; po stránce subjektivní, snažil se ideu určitěji zachytiti; nejideálnější snahy jednotlivce a národů jeví se v náboženství. Palacký filosofii a rozum pokládá za vůdce k "božnosti" a in concreto, k náboženství.⁸

Pokud humanitu pojímá ve smyslu teorie přirozeného práva, odůvodňuje Palacký důsledně toto právo z evangelia; pramenem rovnoprávnosti národů a přirozeného práva je mu "ono vrchoviště, z něhož plyne i mravnost i právo, příkázání totiž srdce lidského hluboce vštěpované: 'čeho sobě neohoeš, jinému nečiň'".⁹ Herder je Palackému, jako Kollárovi, ideálem, příkladem humanity: "svatým knězem čistého slověčství".¹⁰

Od Kollára se Palacký liší svým důsledným politickým pojmáním českého programu národního. Položiv základy k politické historii české, stal se Palacký zakladatelem české politiky. Každá uvědomělá praxe přirozeně se opírá o teorii, a tak na teorii Dobrovského, Kollára, Šafaříka

⁸ T.G. Masaryk, "Česká otázka", op. cit., s. 101.

⁹ F. Palacký, "Oesterreich's Staatsidee", Praha, Neumann, 1866.

¹⁰ T.G. Masaryk, "Česká otázka", op. cit., s. 101.

a Palackého samého dostoupila Palackého politika. Kdežto Kollár ideu svou prováděl jakožto nepochitickou, Palacký ideje své chce stělesniti i politicky. Palacký správněji sení politickou a státní organisací. Doznáváje, že se stát zakládá vedle práva i na meci, opouští půdu kollárovs-
ké vzájemnosti literární, a opravuje i názor o holubičí povaze slovanské, jehož však jindy sám po kollárovs-
ku se přidrží.¹¹

Když rok 1848 povolal Palackého k politické činnosti, přesvědčení o rovnoprávnosti národů vnuklo mu napřed federaci rakouských národů. Palackého idea federace úzce souvisí s ideou vzájemnosti hlášanou Kollárem. "Pojmově federace a vzájemnost jsou vlastně totožné; co do věci jsou si velmi blízké", říká Masaryk.¹² Palacký se pro federaci dovolává humanity. Evropy a vzdělanosti samé; tak i Kollár odůvodňoval svou vzájemnost. Hlásal-li Kollár pouze vzájemnost slovanskou, Palacký ve federaci vidí a hledá právě pro Slovany spásu, neboť Němci a Maďaři nebyli ohroženi; ovšem i Kollár chce mít s národy neslovanskými úzké spojení. Kollár sám byl také pro austroslavismus, takže spojitost Palackého ideje o federaci Rakouska a Kollárovy vzájemnosti slovanské, i

¹¹ T.G. Masaryk, "Česká otázka", op. cit., s. 102.

¹² Ibid., s. 103.

pojmově i věcně, se zjevuje velmi blízkou. Federace čistě etnografické Palacký se brzy vzdal, a na jejím místě snaží se ideu tu vybudovati na třech zásadách: etnografické, geografické a historické.

Tak vznikla roku 1865 "Idea státu Rakouského". Rakousko je v malém člověčenstve - dané spojením různých národů evropských a dokonce asijských; stát rakouský má tedy jediné oprávněnost, když dovede uskutečnit nějakou ideu, a ta je: rovnoprávnost všech daných národů a zemí historických. Politicky řečeno: ani ústava centralistická ani dualistická, pouze federalistická ústava dává Rakousku *raison d'être*.

Federativní Rakousko Palacký již roku 1848 ve svém slavném dopisu frankfurtskému sněmu prohlásil za ideál a za politickou nutnost. Tento dokument, kterým Palacký veřejně definoval politický program Čechů, je výrazem hluboké státnické zralosti a dobře vystihuje věcný obsah Palackého slovenského povědomí. Dopis, poslaný Palackým 11. dubna 1848 jakožto odpověď na pozvání účastniti se práce padesátičlenného výboru frankfurtského sněmu na sjednocení všech německých států včetně Rakouska, zaslouží si, aby byl v několika, pro naši práci závažných bodech doslova citován.

Palacký kategoriicky odmítl jakoukoli účast za země české a za český národ, zdůvodňuje to nejen argumenty

politicko-právními, nýbrž také přirozeno-právními: země koruny české do svazku německého právně nenáležejí a český národ odmítá z důvodů přirozenoprávních do tohoto svazku vstoupiti.

"Já nejsem Němec, aspoň se jím necítím ... Jsem Čech rodu slovanského, i se vším tím nemnohým, co mám i co mohu, oddal jsem se zcela i na vždy ve službu svému národu. Tento národ malý sice jest, ale od jakživa zvláštní a sám o sobě stávající ... Celému světu jest povědomé, že císařové němečtí, co se této jejich hodnosti dotýče, odjakživa s národem českým ani dosti málo činiti neměli ... celé dosavadní spojení země České s říší Německou pokládáno i považováno býti musí, nikoli za svazek národu s národem, ale za svazek panovníka s panovníkem."¹³

Neobyčejně zajímavá je část, která má podepřít důležitost existence Rakouska, a která operuje ruským nebezpečím:

"Víte, pánové, která mocnost drží veškeren veliký východ našeho dílu světa; víte, že tato mocnost, již nyní vzrostší u velikost ohromnou, sama ze sebe a v době každého desetiletí větší měrou se sílí a vzmáhá, nežli to dítí se může v zemích západních; že jsouc ve středu svém nepřístupná skoro každému útoku, stala se již dávno nebezpečnou svým sousedům; i ačkoli majíce také na půlnoci bránu otevřenou, že vždy přece přirozeným vedená pudem, zvláště na jih rozšiřovati se hledí a hleděti bude ...".¹⁴

Poněkud zvláštně působí argumentace Palackého, kde na jedné straně neobyčejně živě líčí nevýslovitelné neštěstí,

¹³ Edvard Beneš, "Úvahy o slovanství", op. cit., s. 46-47.

¹⁴ Ibid., s. 48

kteřé hrozí z mohutného Ruska (domníváme se, že z důvodů politické strategie toto nebezpečí úmyslně přehnal), a na druhé straně prohlašuje, že je Slovanem a nikoli nepřitelem Rusů:

"(Rusko) hrozí ... zploditi a založiti universální monarchii, t.j. nepřehledně i nevyslovitelně zlé neštěstí bez míry a hranic, jehož bych já, Slovan tělem i duší, pro dobré lidské neméně těžce želel, byť i tato monarchie prohlašovala se za slovanskou. S touž křivdou jako v Němcích za nepřítel: Němcův, jmenují a pokládají mne mnozí v Rusku za nepřítel Rusův. Nikoli, pravím to hlasitě i zjevně, nejsem nepřítel Rusův; naopak, pozoruji s radostným účastenstvím každý krok, ježž tento veliký národ ve svých přirozených mezích ku předu činí po dráze vzdělanosti."

15

Palacký dále rozvíjí své důvody proč se tak obává Ruska, prohlášením, že hodnotí více nežli dobro národní, dobro lidské a vědecké, kteréžto hodnoty vidí ohroženy universální monarchií, která hrozí se strany ruské. Z tohoto odůvodnění dobře vysvítá jeho krásný humanismus, oprostěný od jakéhokoliv nacionálního neb kmenového šovinismu.

Po vyzdvižení skutečnosti, že na jihovýchodě Evropy u ruských hranic, v oblasti vele důležitého Dunaje, žije řada drobných národů spojených svazkem rakouským, který je osudově spojen s Dunajem, následuje známá, často citovaná věta, že "Zajisté, kdyby sáta Rakouského nebylo již odedávna, musili bychom v interesu Evropy, ba humanity samé, přičiniti se co -----"

15 Edvard Beneš, "Úvahy o slovanství", op. cit., s. 49.

nejdříve, aby se utvořil".¹⁶ Z této věty, vložené do správného kontextu, nejlépe vysvítají důvody Palackého austroslavismu. Pro Palackého zdálo se býtí Rakousko nejideálnějším rámcem pro národní rozvoj český. Austroslavismus byl velmi vhodnou podporou pro slovanské národnosti v Rakouské říši, neboť všechny byly ve svých národních a politických právech utlačovány dvěma panujícími národy, totiž německým a maďarským.

Palacký dále ve svém dopisu konstatuje, že svazek rakouský není stále ještě bez chyb, ale doufá, že po odstranění Metternicha, který byl nejen "největší nepřítel svobody ... ale také nejlitější, nejúhlavnější nepřítel veškeré národnosti Slovanské v Rakousích", cesta je otevřena k úplné spravedlnosti.

Edvard Beneš říká, že tento slavný a historický dokument s ohledem na všechny související události roku 1848, zvláště kabinetní list z 8. dubna slibující rakouským národům svobodu, konstituci a decentralisaci říše, znamená manifestní přihlášení se k tak zvanému austroslavismu s celým jeho tehdejší liberálně politickým a nacionálně slovanským obsahem.¹⁷

¹⁶ Edvard Beneš, "Úvahy o slovanství", op. cit., s. 50.

¹⁷ Ibid., s. 46.

Poněvadž rakouská vláda nakonec přeci jenom vy-psala volby do frankfurtského sněmu, nastal v českých ze-mích boj mezi Němci a Čechy, a mezi Čechy a Vídní. Český národ přijal plně stanovisko Palackého, a dokonce i nemalá část umírněných Němců neúčastnila se voleb do frankfurtské-ho sněmu konaných v květnu 1848.

Palackého koncepce, podle které má být rakouská říše přeměněna ve federaci národů, kde všechny národnosti budou moci svobodně žít pod ochranou habsburské moci, sta-la se rozhodující otázkou nejen pro osud habsburský, ale evropský. Uskutečnění takovou střední Evropy, která by ne-byla ani ruská ani německá, mělo být posledním - "i když Habsburky samými skutečně nejméně míněným"18- posláním.

Zdá se, že profesor Taylor je mírně skeptický když hodnotí účinnost Palackého "báslivého austroslavistického programu". Domnívá se, že Palacký, oddaný sluha svého náro-da, neměl dostatek víry v jeho národní sílu: žádá dynastii, aby dala slovanským národům svobodu, kterou, v důsledku vlastní slabosti nejsou schopni si vzít. Pod tímto úhlem, Palackého úzkostlivostí nevyprovokovati německou nevůli, vy-světluje Taylor Palackého odmítnutí z 8. května 1848 státi se říšským ministrem školství. Prý by jeho jmenování bylo

18 A.J.P. Taylor, "Habsburská monarchie", op. cit., s. 67.

vysvětlováno jako "prohlášení ve prospěch Slovanů". Toto nezdá se býti Taylorovi dosti logické uvažování, neboť dynastie by se byla spojila se Slovany jenom tehdy, když by ji byli schopni nabídnouti silné spojenectví; císař nebyl dobromyslný profesor, který by se oddával nějakému idealistickému "poslání". Jakmile prý by Slované jednou byli dostatečně silní, nepodporovali by dynastii, ale žádali vlastní svobodu. Uzávěr z toho plynoucí - říká Taylor - by byl ten, že idea austroslavismu měla tuto základní trhlínu: dynastie by byla ochotna přijmouti spojenectví slovanských národností, až by je tyto již nepotřebovali.¹⁹ Je pravděpodobné, že Palacký pozdějšími zkušenostmi dospěl ve svých politických názorech k ne příliš rozdílnému názoru.

Frankfurtský sněm konaný za účasti delegátů všech Němců, působil politicky na rakousko-uherské Slovany velmi mohutně. Byl nepochybně jedním z oněch důležitých činitelů, které vyvolaly památný první Slovanský sjezd, svolaný do Prahy v červnu 1848, na němž se pak "začala tvořiti theorie moderního slovanství".²⁰

Zatím co Palacký a jeho přívrženci, představující nejdůležitější a směrodatný výraz národního a politického

19 A.J.P. Taylor, "Habsburská monarchie", op. cit., s. 68.

20 Edvard Beneš, "Úvahy o slovanství", op. cit., s. 47.

smýšlení českého, razili myšlenku federálního Rakouska, podléhali Němci v Českých zemích více a více pan-germánským vlivům. Když tito Němci zjistili, že demokratické principy uplatněné v Rakousku by nejen daly Slovanům většinu, ale dokonce že by to tuto většinu vedlo k odmítnutí německého vedení, začali se protičesky zaměřovati.²¹

2. - Karel Havlíček.

Karel Havlíček (1820 - 1856), oddaný mladší spolupracovník Palackého, uvědomělý demokrat a nepřekonatelný novinář, vstoupil na národní a politickou scénu vydáváním oficiálních českých novin "Pražské noviny" (1846). Jeho stanovisko k otázce frankfurtského všenněmeckého sjezdu vyjádřil následovně:

"Nebylo otázkou zda-li Čechy vyšlou do Frankfurtu šedesátosm přiznaných zástupců - problém byl mnohem větší. V sázce byla celá existence země; bude svobodným královstvím ve svobodném Rakousku, anebo provincií ztracenou v německé říši, která bude vybudována na ruinách habsburské monarchie."²²

Toto Havlíčkovu prohlášení uveřejněné pět dní před Palackého dopisem frankfurtskému sněmu jasně ukazuje shodu v nazírání a úzkou spolupráci obou mužů, kteří skončili

21 Elizabeth Wiskemann, "Češi a Němci", Londýn, Oxford Uni Press, 1938, s. 22.

22 Ibid., s. 22.

předčasnou smrtí mladého Havlíčka. V Palackém a Havlíčkovi Češi pravděpodobně měli ve čtyřicátých letech vedení se silným smyslem pro realitu, střídavá fakta a pravou zdrženlivost, silnější než kterýkoli jiný národ na evropské pevnině.²³

Seton-Watson se právem domnívá, že Havlíček může být považován za jednoho z pravých zakladatelů české demokracie. Podobně jako později Masaryk, Havlíček nenáviděl demagogické metody a věřil pevně v politický realismus - potřebu vytýčítí politický program podle současných praktických možností.²⁴ Masaryk vidí velikost Havlíčkovu v tom, že znal jasněji než kdo jiný svůj cíl, a že se cíle toho před revolucí, v revoluci a pak i za reakce, domáhal vždy způsobem stejným - onou mužnou důsledností, jež ználie své prostředky, ničím, ani všeobecným rozčillením, nedala se vést ani tuze nalevo, a tedy ani napravo. Havlíčka lze charakterisovati jeho lidskou opravdovostí, neúměrně usilující o věc, nikoli o osobu.²⁵

Jak Palacký, tak jeho mladistvý přítel Havlíček, věděli jejich úlohu ve vášním poučování jejich lidu, a oba

23 Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 27.

24 R.W. Seton-Watson, "Dějiny Čechů a Slováků", op. cit., s. 183.

25 T.G. Masaryk, "Česká otázka", op. cit., s. 109.

sdíleli stejný rys vlastenectví a kritického liberalismu, odporu k revolučním frázím, násilí a ilusionistickým snům.²⁶ Havlíček původně měl se stát katolickým knězem, ku kterémužto povolání měl skutečně hluboké odhodlání. Brzy však, sklamán, opustil seminář a proměnil se ve voltairovského volnomyšlenkáře. Pod vlivem Kollára brzy se nadchnul pro slovanskou vzájemnost a začal studovat jazyky a literatury různých slovanských národů. Nebyl však spokojen theoretickými programy a proklamacemi, a přál si poznati na vlastní oči Polsko a Rusko. Šafařík mu opatřil místo vychovatele v domě slavného moskevského slavofila, Michaela Pogodina. Havlíček však nastoupil v Moskvě vychovatelské místo u jiného významného slavofila, profesora Ševyрева, v jehož domě bylo středisko národního literárního hnutí ruského. Takto Havlíček měl ze všech českých spisovatelů jeho doby nejlepší příležitost ke studiu Ruska a Polska. Na cestě do Ruska uvedl jej ve Lvově K.V. Zap do studia života a písemnictví polského. V Rusku vytrval od počátku roku 1843 do léta roku 1844; tu poznal filosofii Heglova, kritiku mladoněmeckou a slavjanofilské hnutí na Rusi, ale brzy se vyléčil ze svého nadšení rusefilského; nejmocečnějším dojmem literárním byl

²⁶ Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie, op. cit., s. 26.

mu ruský realism Gogolův.²⁷ Po návratu z Ruska napsal serií popisných článků v časopise "Česká včela" pod názvem "Obrazy z Rus" (1845). Realistický postřeh a liberální názor proniká z těchto národopisných a kulturně historických obrazů, v nichž české čtenářstvo seznamuje s ruským pravoslavím a s duší ruského života. Od nejmodernějších proudů veřejného života ruského byl odváděn přílišnou závislostí na názorech slavjanofilské strany, hlavně profesora Ševyrova.²⁸

V Rusku Havlíček neviděl zemi, která může a musí šířit světlo do zahraničí. Naopak, dospěl k přesvědčení, že Rusko samo potřebuje světlo z venku. Tento názor pocho-pitelně urážel široce rozvětvený český, sentimentální rusofilismus. Havlíčkův literární kriticismus, podobně jako kriticismus jeho ruského současníka, slavného literárního kritika Bělinského, obíral se dobře míněným, avšak nevkusným a sentimentálním psaním jejich doby.

Co do obsahu, domnívá se Masaryk, že Havlíček posvětil všecek svůj život vzkříšení a utužení národnosti a jazyka českého. Přestože měl rozhled světový a sledoval vývoj evropský, stačil mu vlastní národ. "Čech, ne Slovan" - mělo

27 Arne Novák, "Stručné dějiny literatury české", op. cit., s. 242.

28 Ibid., s. 244.

u Havlíčka hluboký význam. Nikoli, že by se vzdával ideje a citu slovanského, ale proto, že věděl a cítil, že Čech, pouhý a pouhý Čech, nejlepším je Slovanem.²⁹

V pouhých dvacetišesti letech stal se Havlíček vydavatelem oficiálních českých novin "Pražské noviny", a během dvou let dokázal svůj veliký novinářský talent, který jej zařazuje mezi největší české - a podle profesora Kohna i rakouské - novináře 19. století.³⁰ V jeho slavném článku "Slovan a Čech" odvážil se být ironickým v "posvátné věci" slovanské solidarity.

"Poznal jsem Polsko a nelíbilo se mně. S pocitem nepřátelství a hrdosti opustil jsem zem Sarmatovu, v největším ohlady přijel jsem do Moskvy, ponejvíce se ohřívaje v mém srdci slovanskými city. Mrazící teplotura v Rusku a jiné ruské aspekty uhasily ve mně poslední jiskru všeslovanské lásky. A tak jsem se vrátil do Prahy jako pouhý Čech, dokonce s jistým tajným trpkým pocitem proti jménu 'Slovan', které se mně stalo podezřelým po dostatečném poznání Ruska a Polska. Především, vyjadřuji své pevné přesvědčení, že Slované, to jest Rusové, Poláci, Češi, Illyrové, atd., nejsou jedním národem. Jméno 'Slovan' je a má navždy zůstat čistým geografickým a vědeckým jménem. Národnost není pouze určována jazykem, ale také zvykem, náboženstvím, vládní formou, stavem vzdělanosti, sympatiemi, atd." ³¹

Havlíček spatřoval s velkou politickou prozíravostí překážku všeslovanství ve vztazích Rusů, Ukrajinců a Poláků.

29 T.G. Masaryk, "Česká otázka", op. cit., s. 109.

30 Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 27.

31 Ibid., s. 27.

Považoval ruské a polské všeslovanství za pouhé přání použít jiných Slovanů pro jejich vlastní účely. Jeho rozhodnost vkládá mu do úst silná slova, že dává přednost Maďarům, kteří jsou otevřenými nepřáteli Čechů a Illyrů, před Rusy, kteří se přibližují s Jidášovým objetím - aby Čechy strčili do kapsy. "Jsme Češi a přejeme si zůstat Čechy na vždy, a nepřejeme si stát se ani Němci, ani Maďary neb Rusy, a zůstaneme proto k Rusům chladnými, nepřejeme-li si stát se nepřátelskými."³²

Zdá se, že Havlíček se celým svým rozumem i citem dopracoval k pojetí austroslavistickému, které vlivem Palackého stalo se oficiální linií českých odpovědných politiků po následující desetiletí. Domnívá se, že rakouská monarchie je nejlepší zárukou českého a illyrského národa, a čím více rakouská moc poroste, tím jistější budou její slovanské národy. Těmto názorům zůstal Havlíček věren i když byla v březnu 1848 zrušena censura a on mohl psát svobodně. Stavěl se rozhodně, za oddělení Rakouska od Německa, a za jeho přeměnu ve federaci, ve které by Češi měli administrativní a jazykovou autonomii. V dubnu 1848 založil svoje vlastní noviny, "Národní noviny", ale bouřlivé události nedovolily mu plně se novinám věnovat. Společně s Palackým vedli Čechy

³² Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 28.

ed romantismu k realismu a díky jejich vedení zůstali jejich krajané, jako celek, osvobození od mesiánských snů a nároků, které charakterisovaly vedoucí Poláky a Rusy, a které dávaly všeslovanství mystickou náruživost a nesku-
tečnost.³³

Byly chvíle, kdy Havlíček zbaven iluzí o rakouské dobrou vůli, vybuchl, že "rakouští Slované přesto, že jsou pouze ubozí hráči na flétnu, mají bohatého bratrance, který hraje basu (Rusko) a který udává tón evropské musice". Češi prý neupírají, že k nim světlo přišlo od Němců, zvláště pochodeň, která podpálila hranici Husovu, a světlo této pochodně bylo takové, že stačilo Žižkovi zahnatí za hranice hroznou armádou Svaté říše římské. Potom prý to byli jezuité, kteří Čechy osvětlovali pálením knih, pravděpodobně za účelem, aby z pláňného popela vypučela německá civilisace.³⁴

Francouzský historik Ernest Denis říká ve svém hodnocení příliš krátké kariéry Havlíčkovy, že Češi nikdy neztráceli naději v Rakousko; v ten den kdy by zmizelo a oni by stáli tvář v tvář Německu, zbyl by jim jako poslední útočiště osud masy východních Slovanů, kteří, i když se zdají

33 Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 28.

34 R.W. Seton-Watson, "Dějiny Čechů a Slováků", op. cit., s. 184.

býti netečnými, obnovili a vnutili by jim jejich vůli v rozhodných historických okamžicích.³⁵

Zdá se, že německý spisovatel Fischel si příliš zjednodušuje českou problematiku, říká "že Češi byli pro Rakousko, když se jim zdálo, že jim dává čeho si přejí, a když ne, tak že byli pro Rusko".³⁶ Každý národ má právo snažiti se všemi prostředky udržeti svou národní existenci. Pokud je zde vůle, je zde národ. Pokud Rakousko skýtal možnost národnímu vyžití, Češi neměli důvodu je nepodporovati, poněvadž to byl v každém případě rozumný a užitečný útvar. Jakmile tuto možnost Rakousko přestalo skýtati je logické, že Češi se ohlíželi po spojenci, který by jim pomohl hájiti jejich celou národní existenci. Rusko, z pochopitelných důvodů, bylo tím nejvýhodnějším spojencem. Jak ale můžeme zjistiti ze střízlivého názoru Havlíčkova, převážná většina českého národa nikdy vážně neuvažovala možnost spojení neb splnutí s Ruskem, ani z důvodů obrany, ani výboje. Bylo příliš mnoho zásadních okolností, které mluvily proti tomuto riskantnímu objetí.

³⁵ R.W. Seton-Watson, "Dějiny Čechů a Slováků," op. cit., s. 184.

³⁶ A. Fischel, "Panslavismus až do světové války", Stuttgart, 1919.

KAPITOLA VIII.

SLOVANSKÝ SJEZD V PRAZE

1. - Příprava sjezdu.

Podobně jako rostoucí tlak všenněmecké ideje zburcoval Čechy, Poláky a Slovincce, tak nástup maďarského nacionalismu vyvolával obavy u Chorvátů, Srbů, Slováků, Rusínů. Brzy musilo se dojít k poznání, že jedině spojením sil se může úspěšně odporovati tomuto dvojímu tlaku. Za těchto politických okolností vznikla myšlenka Slovanského sjezdu. Vznikla spontánně na několika místech najednou. Předložil ji v dubnu 1848 jednak Slovák Ludevít Štúr, jednak Polák Moraczewski z Poznaňe, jenž vyzýval Prahu, aby sjezd svolala; a přednesl ji chorvatský spisovatel Kukuljević-Sakčinski, dovolávající se přímo programu Kollárova, a navrhuující jej za podklad prací sjezdových.

Představitelé pražského politického života, Palacký, Šafařík, Havlíček, Rieger, Vocel a jiní, myšlenku sjezdu uvítali, neboť představovala protiváhu proti, právě se ustavujícímu, frankfurtskému parlamentu.

Dne 1. května 1848 se sešel v Praze přípravný výbor, v němž se projednával program celého sjezdu. Projevily se však hned rozpory: Češi, speciálně Palacký, by byli chtěli dáti

sjezdu program austroslavistický, se strany polské se navrhoval program širší, všeslovanský, v němž by i celá otázka polská našla své místo. Nakonec bylo rozhodnuto že sjezd se sejde dne 31. května 1848, že pozvaní budou Slované rakousko-uherské jako členové, a Slované ostatní jako hosté. Jinak program byl nastíněn velmi všeobecně a v svolání ke sjezdu se přímo reagovalo jednak na sjezd ve Frankfurtu, jednak na neblahé poměry pro Slováky v Uhrách; vcelku však bylo patrné, že vlastní politickou základnou sjezdu má být politika, již se později říkalo austroslavismus, nejlépe formulovaná projevy a názory Palackého.

Mezi otázkami, které měly být projednávány, byl plán vytvořit v habsburské říši spolkový stát slovanských národů, k nimž by se připojili svobodní i ostatní neslovanské národy v plné rovnosti a rovnoprávnosti. Další otázka se týkala Slovanů mimo rakousko-uherskou říši. Přípravný výbor zdůrazňuje vše city solidarity a přátelství ke všem ostatním Slovanům a přeje si, aby byly ukončeny spory rusko-polské na základě rovnoprávnosti obou národů; Slované balkánští mají se dát na tutéž cestu jako hrdinní Srbové, a pak budou všichni s otevřenou náručí přijati v "bratrský svazek" slovanského spolkového státu. Nástin programu

vyjadřuje naději, že Sasko přestane utiskovati Lužické Srby, a že Prusko zanechá systematického zněmčování slovanských krajů.

Program Sjezdu zaujal odmítavé stanovisko k frankfurtskému sjezdu a konstatoval, že rakouští Slované, ustavení ve svůj spolkový stát v rámci podunajské monarchie, mohou býti s Německem, jako národy suverenní, jen ve styku diplomatickém.¹

To byla politická linie Slovanského sjezdu, která měla býti průběhem sjezdu usnesena a pak předložena zvláštní delegací rakouskému císaři. Nezaujatý pozorovatel musí konstatovati, že tato linie nebyla míněna na výboj, nýbrž jako čistě obranný program, vynucený rostoucím všenněmeckým a maďarským nacionalismem. Je pochopitelné, že z důvodů politické strategie, vytvořili Němci a Maďaři legendu o panslavistickém hnutí, které se zde poprvé zformovalo a mělo za účel dobytí Evropy. Jak vysvitne i z průběhu Sjezdu, dobyvačný panslavistický duch byl na Sjezdu nepřítomen; chybělo oficiální Rusko a ukázalo se též, že zájmy Slovanů jsou tak různé a mnohdy protichůdné, že i kdyby kongres mohl býti řádně ukončen, nebyl by sto formulovati jednotnou či jednotící slovanskou politiku. Nebyly k ní ani praktické, ani teoretické

¹ Edvard Beneš, "Úvahy o slovanství", op. cit., s. 52.

předpoklady.

O postoji Ruska učiníme si dobrou představu z Clementisova vyličení, které přes tendenční smysl jeho celé brožurky o Panslavismu, zdá se odpovídati skutečnosti:

"Jeden z členov pražského přípravného výboru (V. Hanka), ktorý udržoval živé styky s ruským svetom, horlivo pozýval na kongres ruské oficiálne osobnosti. Vee sa dostala ku samému cárovi. Niektorí z pozvaných (senátor Storoženko a iní) obrátili sa o úpravu ako naložiť s pozvaním na I.F. Paskieviča/(1782 - 1856); knieža Varšavský a maršál ruský, bral vynikajúcu účasť skoro na všetkých ruských ťaženiach počínajúc napoleonskými vojnami; v r. 1831 krvavo potlačil poľské povstanie/. Paskievič postúpil Hankovo pozvanie cárovi odkiaľ došiel pokyn, že pozvanie má byť ponechané bez odpovedí. Ostatne, sám Paskievič sa vyjadroval o Čechoch ako "vzdorných" revolucionároch, lebo sa "búria proti Rakúsku".

Keď potom v roku 1849 Paskievič ťiahol Rakúskom a Uhorskom na čele cárskeho intervenčného vojska, proti maďarskej armáde Kossuthovej, nešiel tam, ako vieme ani preto, aby chránil slovanské národy Uhorska pred maďarskými šibeniciami, či slovanské národy Rakúska pred cisarskou políciou a perzekúciami, ale preto, aby hájil záujmy Habsburgov a tým aj cárove. Keby víťazné ruské vojsko bolo podeprelo snaženia slovanských národov, bola by sa rakúska monarchia už vtedy rozsypala, alebo premenila na federáciu rovnoprávných národov. Preto nie div, že jediný Rus, ktorý sa na pražsky kongres dostavil bol zarytý nepriateľ cárskej vlády a emigrant."(Michajl Bakunin.)₂

Kongres byl zahájen 1. června za účasti 340 účastníků, téměř výhradně příslušníků monarchie. Češi vyslali

2 Vlado Clementis, "Panslavismus, kdysi a teraz", op. cit., s. 37.

237 delegátů, Poláci a Rusíni 60, Jihoslované 42; dva přítomní ruští emigranti nemohli pochopitelně býti považováni za representanty ruského národa. Abychom vystihli oficiální postoj rakouské vlády k tomuto sjezdu, poslechněme si vyličení historika Luetzova:

"V polovině května začali se sjížděti do Prahy četní Slované z různých zemí. Hlavní vůdcové se sešli 27. a 28. května v domě barona Neuberga, horlivého vlastence. Sjezd neměl v žádném ohledu revoluční charakter. Hrabě Leo Thun, který byl v té době zemským prezidentem, předsedal přípravné schůzce. Byla přítomna většina českých patriotů, jakož i srbských hosté, mezi nimi generál Zach, který se později proslavil jako vůdce srbských vojsk. 30. května začali se sjížděti další vlastenci z Čech, Chorvatska, Srbska, Polska, Moravy a slovanských částí Maďarska. Byli nadšeně přijati Národní gardou, která, podobně jako v jiných evropských městech vznikla v tomto revolučním roce. Na schůzi konané dne 1. června v Národním museu (tehdy ještě na Příkopech) byl zvolen Palacký za předsedu kongresu, a následujícího dne, po slavnostní mši v Týnském chrámu, sešlo se první valné shromáždění na Žofíně."³

2. - Průběh sjezdu.

Je charakteristické pro tehdejší dobu a paradoxní dnes pro nás, že na sjezdu se mluvilo německy, jazykem tehdy považovaným za slovanské esperanto, což umožňovalo Němcům, aby mysleli, že Slované patří do jejich duchovní sféry.⁴

³ Count von Luetzow, "Čechy, historický obraz", Londýn, J.M. Dent, 1896, s. 335.

⁴ Louis Leger, "Panslavismus a francouzský zájem", Paris, Flammarion, 1917, s. 33.

První den valného shromáždění byl ve znamení velkých slov, dovolávajících se spíše citu než rozumu, a strážlivé skutečnosti. Palacký zdůrazňoval syntezu původního slovanského charakteru v Herderově smyslu, s novým pojetím svobody, přicházejícím ze západu:

"Svoboda, kterou nyní hledáme neznamena pro nás nově přicházejícího cizince; není to roub přivezený k nám z ciziny; je to strom vzrostlý z jeho vlastní domácí půdy, je to rodné a prvně zrozené dědictví našich předků."⁵

Po zjištění, že staří Slované nikdy neměli v úmyslu ovládati jiné národy, Palacký vyjadřuje ducha kongresu "věčně platným, i když snad naivním principem": Co nechceš aby ti jiný činil, nečiň ty jemu?

"Náš velký národ by býval neztratil svoji primitivní nezávislost, kdyby nebyl rozdělen, rozkouskován, kdyby se jeho jednotliví členové navzájem neodcizili, kdyby každý z nich nesledoval rozdílnou politiku",

pokračuje Palacký a poznamenává, že, možná, tyto trpké zkušenosti Slovanů způsobily uvědomění si pravých potřeb. Uvědomění prastarého dědictví, stav svobody, a vůle zůstatí svobodnými, to vše dluží Slované jejich národnímu probuzení, poznání toho, co jediné jim může přinést spásu; "mimo to musíme poděkovati našemu dobrodějnému panovníkovi, císaři a králi Ferdinandovi, který milostivě uznal naše práva, ja-

5 Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 71.

kož i potřeby."⁶

Prohlášením, že Slovan je a bude nezranitelným pokud myšlenka jednoty a svornosti vládne jeho srdcem, Palacký zakončuje svoji zahajovací řeč prosbou k Bohu, aby přinesl poznání lidstvu a slávu národu slovanskému.

Dalším řečníkem po Palackém byl Polák Lubomirski. Podle něho Slované prý se nyní jeví jako třetí skupina vedle Germánů a Románů. Pro lidstvo učiní v budoucnosti více než tyto dvě skupiny. Nechtějí opláceti nepříteli to co sami vytrpěli. Chtějí se organisovati ve federaci. Již Poláci pokoušeli se o takovou federaci (míněno je období Velké Litvy), avšak jejich projekt se neuskutečnil poněvadž nepřinášel absolutní svobody. Nyní budou Slované poučení jejich zkušenostmi a napraví chyby z minulosti.

Z následujících řečníků, mimo Ukrajince Boriskieviče, který uplatňoval práva své národnosti, do té doby téměř ignorované, zasluhuje si pozornosti řeč Šafaříkova. Bylo to po prvé v životě, kdy tento známý národopisec a archeolog opustil klid své pracovny, aby na tribuně mluvil o věcech politických: Po odůvodnění sjezdu, který byl vyvolán nebývalou krizí tří kmenů, krizí, která otřásá obry a překonává moc bajonetů a špiónů, krizí způsobenou požadavky národů žádajících

6 Louis Leger, "Panslavismus a francouzský zájem", op. cit., s. 175.

jejich Boží dědictví, následuje zjištění, že národy ve Frankfurtu a Pešti rozhodují nejen o jejich vlastních osudech, ale i o osudech Slovanů.

"Mohou-li jiné národy zabývatí se námi a činiti si nárok na řízení naší budoucnosti, uvažujme i my o této budoucnosti. Známe se jistě lépe než nás mohou znáti jiní, známe jistě lépe než oni naše potřeby, snahy, tužby. Na základě jakého úsudku povyšují se nad nás jiné národy, naši němečtí, maďarští, italští sousedé ? ... Říkají, že nejsme schopni míti plnou svobodu, neschopni vyššího politického života, jenom proto, že jsme Slované. Slovan, podle nich, je určen samou přírodou sloužiti vyvoleným národům ..."

Po obvinění těchto utlačovatelů, nazývaných "vraci našich duší", kteří při záminkou civilisování, poněmčují, po-maďaršují a poitalšují, Šafařík prohlašuje, že přišla osudná hodina, kdy Slované musí ukázati, že jsou hodni svobody.

"Musíme býti schopni říci s pýchou před národy: 'Jsem Slovan', nebo přestaneme Slovaný býti. Duchovní smrt je horší než nejhorší smrt; duchovní život je život nejvyšší. Než se vydáme na milost jiných národů, vnikneme do hloubi naší duše, zjistíme jaká morální síla je v ní obsažena. Zjistíme, zda-li jsme schopni pozvednouti hlas ve společnosti národů, zda-li jsme schopni diskutovati s nimi o rovnosti našich práv. Vše co se nachází pod nebesy poslouchá morální sílu.

Drazí bratři, není čas k dlouhým řečem. Především záleží na tom, aby se jednalo. Není možno bez boje přejíti ze stavu proby ku svobodě. Buď vítězství a národní svobodu, neb čestnou smrt, a po smrti, slávu?"⁷

7 Louis Leger, "Panslavismus a francouzský zájem", op. cit., s. 179.

Tato plamenná řeč, neočekávaná od obvykle úzkostlivého Šafaříka, vzbudila neobyčejné nadšení a dojetí. Druhý den, který byl prvním dnem pracovním, přinesl již určité vystřízlivění. Již během předešlého zahajovacího dne bylo možno slyšet několik méně citových a věcnějších hlasů, mezi nimi na příklad Slovák M.M. Hodža, který varoval před nepřátelskými pocity k neslovanským sousedům. Hodža žádal, aby Slované přijímali od jiných národností všechno co je dobré a lidské:

"Nestrachujme se německé kultury, neboť je také naší. I my jsme pomohli při práci naší a žádná národnost nemůže se tak oddělovat od druhé, aby nepodléhala jejímu silnému vlivu."⁸

Sotva však sjezd začal projednávat předložený program, ukázalo se, že účastníkům tento naprosto nedostačí. Aby se ulehčila práce, sjezd byl rozdělen do tří skupin: Češi, Moravané, Slezané, Slovinci ve skupině první; Poláci, Rusíni či Ukrajinci ve skupině druhé; Chorvaté, Dalmatinci a Srbové pod jednotným názvem "Jihoslované" ve skupině třetí. Různorodost zájmů začala brzy ztěžovat jednání. Mnozí ha-
ličtí Rusíni (Ukrajinci), kteří se nemohli sjezdu zúčastnit, žádali o pomoc proti polskému utlačování. Polští emigranti žádali naproti tomu Sjezd, aby zaujal pevné stanovisko vůči

⁸ Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 71.

carovi "nepříteli všech Slovanů". Jižní Slované spatřovali hlavního nepřítele v Maďarech, naproti tomu Poláci viděli v Maďarech své nejbližší přátele a nepřáli si obětovat svůj polský program potřebám a požadavkům jiných Slovanů. Češi, Slováci a Slovinci nacházející se pohně na území Rakouska byli spokojeni s rámcem austroslavismu, daným Sjezdovým programem; Srbové a Chorvaté byli však též zainteresováni na svých bratrech pod vládou tureckou, a Poláci toužili především po obnovení Polska v jeho historických hranicích.⁹ Je pochopitelné, že i Rusové potřebovali širší rámec.

Austroslavismus byl také příliš konservativní pro řadu účastníků daleko radikálnějších (na příklad i Štúra) v duchu liberální revoluce všeevropské z roku 1848. Už dne 5. června navrhl Libelt, jeden z polských delegátů z Poznaně, který se účastnil polských revolucí v letech 1831 a 1846, a který se stal členem Frankfurtského sněmu, aby byl připraven nový program, podle něhož by sice Slované rakouští mohli řešiti mezi sebou své otázky a předložit je svému císaři, ale vedle toho je třeba rozšířiti program Sjezdu na všechny Slovanů. Slované mají zdůrazniti před celou Evropou v tomto revolučním období, co si pro budoucnost poli-

⁹ Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 72.

tický žádají, a konečně jak si chtějí všichni Slované vybudovat mezi sebou a k sobě navzájem svůj budoucí poměr a vzájemnou spolupráci.

Návrh Libeltův, podporovaný, mimo jiných radikálů, též ruským emigrantem Bakuninem, dal Sjezdu po jeho přijetí docela nový ráz: všeobecnější, radikálnější, revolučnější.¹⁰ Už se nepronášely řeči jen rakousky lojální a dynastií věrné, nýbrž také protirakouské, protimaďarské, silně protiněmecké a přímo revoluční. Bakunin věren svým ideám, pronášel přímo na adresu Čechů kritiku jejich konservativní a dynastické politiky. Jeho hlavní zájem byla ruská revoluce a federativní republika všech Slovanů. O celkovém výsledku Sjezdu vyjádřil se ve svých "Confession" velmi skepticky, poněvadž prý "jako všechny jiné politické sjezdy, byl prost myšlenek a vůbec byl absurdní".¹¹

Edvard Beneš se domnívá, že Bakunin již tehdy pronesl "velkou pravdu" o slovanství a o slovanské politice, která své aktuality a významu už potom nikdy neztratila, když razil heslo: "Slovanská jednota, slovanská svoboda, slovanské obrození není možné jinak nežli zničením říše

10 Edvard Beneš, "Úvahy o slovanství", op. cit., s. 34.

11 Albert Housset, "Slovanský svět", Paris, Societe d'Editions Françaises, 1946, s. 34.

rakouské".¹² Dnes, po všech neslavných zkušenostech se slovanskou vzájemností, zdá se nám tento koncept, pokud klade důraz na slovanskou jednotu, mimo oblast reality.

3. - Sjezdová usnesení.

Sjezd si položil za úkol vypracovati tři prohlášení: petici rakouskému císaři, manifest k slovanskému světu a apel na evropské národy. Z tohoto rozdělení můžeme lehce poznati, jak původní austroslavistický rámec je rozšířen na všeslovanský, a jak dokonce projevily se konkrétní snahy řešiti slovanský problém v rámci celoevropském.

Konečná forma petice k císaři, která měla vyznít v mohutný protest proti frankfurtskému sněmu, nebyla nikdy vypracována pro předčasné zakončení Sjezdu následkem svato-dušních bouří. Sjezd se nemohl dohodnouti, zda-li císař má býti požádán o federaci, podloženou historickými hranicemi různých království a provincií, či jazykovým a etnografickým charakterem obyvatelstva.¹³ Je zajímavé, jak i v nejnovější době, po více než 100 letech, zůstává tato otázka nezodpověděna při různých jednáních o budoucí úpravu nové Evropy!

¹² Edvard Beneš, "Úvahy o slovanství", op. cit., s. 54.

¹³ Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 72.

Každý z národů rakouských - Češi, Slováci, Poláci a Haličtí, Rusíni, Chorvati, Srbové a Slovinci - předložili výboru své speciální požadavky národní a politické, vyžadující veelku, vedle liberální moderní konstituce, a politické, národní a kulturní svobody, a rovnosti, jistý druh nové federace, při čemž ani mezi sebou se nemohli dohodnouti o zmíněném základním problému.¹⁴

Redakce této petice, na základě pokynů komise jmenované ad hoc, byla svěřena slavnému polskému juristovi Antonínovi-Sigismondovi Helcelovi, filosofovi a později členu kroměřížského sněmu a vídeňské říšské rady.¹⁵

Po zjištění, že konec byrokratické a absolutistické vlády v Rakousku znamená nový duch:

"Moc Rakouska spočívá na svobodném rozvoji jeho národností, speciálně národností slovanských ... synů velkého kmene slovanského ... sbratřených pod křídlem Vašeho veličenstva ... budou zárukou právní jednoty různých národností, které přetvoří Rakousko ve federativní stát",¹⁶

následuje řada konkrétních požadavků a návrhů jednotlivých rakouských Slovanů, ze kterých jsou pro nás zajímavé požadavky české, moravské, a zvláště slovenské. Češi děkují

14 Edvard Beneš, "Úvahy o slovanství", op. cit., s. 56.

15 Louis Leger, "Panslavismus a francouzský zájem", op. cit., s. 189.

16 Ibid., s. 190.

za záruky dané jim patentem z 8. dubna 1848 ve věci národních práv. Moravané, bratři Čechů, žádají tatáž práva; žádají, aby delegace jejich sněmu mohly se spojití s delegací českého sněmu k projednání společných zájmů.

Slováci a Rusíni v rámci Maďarska žádají, aby byli uznáni Maďary jako národ, a aby měli rovná práva odbývatí národní kongresy pověřené střežením jejich zájmů. Žádali o vlastní orgán vyučovací od škol obecných až po universitu. Žádají dále, aby žádný národ, v království (uherském) nebyl považován za vládnoucí, ale aby všechny byly si rovný; aby jim bylo zaručeno - stejně jako Maďarům - právo shromažďovací.¹⁷ Není nezajímavé zamysletí se nad tímto prohlášením, které může býti považováno za projev národního uvědomění Slováků, a je jenom otázkou do jakého stupně toto povědomí odlišné národní svébytnosti vyjadřovalo skutečnou tehdejší situaci slovenského národa, a do jaké míry bylo vynuceno politickými okolnostmi (vzrůstající dualismus rakouské říše).

Proklamace k slovanským národům navrhovala, aby Slovanský sjezd stal se stálou institucí, scházející se každý rok v květnu v různých slovanských městech. Ústřední slovanský výbor má býti ve stálém styku s národními

¹⁷ Louis Leger, "Panslavismus a francouzský zájem", op. cit., s. 191.

komitáty, aby diskutovali o politických záležitostech. Měla být zřízena podobná síť komitátů pro kulturní záležitosti, jak navrhovaly Kollárovy plány na uveřejňování slovenského časopisu, ustavení slovenské akademie a knihovny.¹⁸

Hlavní myšlenky a zásady byly vyjádřeny v svolání k evropským národům, jehož definitivní redakce byla provedena Palackým. Svolání prohlašuje pražský sjezd "za novou událost, nikoli pouze pro Evropu, ale pro Slované samé". Poprvé ve své historii se sešli roztroušení členové velikého kmene, aby se znovu poznali jako bratři, a mírově uvažovali o svých společných zájmech. Další tvrzení, zdá se že vyjadřuje spíše přání, než skutečnost, jestliže říká, že si Slované rozumí nejenom ve svém krásném jazyku (!) mluveném osmdesáti miliony lidí (na sjezdu se prakticky jednalo německy?), ale i "harmonickým tlukotem srdcí" a stejnosti zájmů (zájmy se křížily a lišily!).

Po tomto úvodě následuje rozvinutí a politické aplikování myšlenek Herderových o minulosti a budoucnosti Slovanů, které byly posilou a vzpruhou nejen všem českým buditelům, ale i ostatním Slovanům. Feudální systémy germánských a románských národů, spočívající hlavně na právu

¹⁸ Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 74.

moci, dávaly svobodu jenom privilegované vyšší třídě. Teprve v přítomné době veřejné mínění rozlomilo tento system a vrací člověku jeho lidská práva. I Slovan dlouho utlačovaný se hlásí o svá lidská práva, nejen pro něho samého, ale pro všechny, při čemž nemá na mysli ani dobývání, ani ovládání. Žádá rovnost před zákonem, práva a povinnosti stejná pro všechny; heslo francouzské revoluce "rovnost, volnost, bratrství" pro všechny, kteří žijí ve státě, dnes, jako před tisíci lety.¹⁹

Po zdůraznění práv individua, provolání se zabývá problémy národa jako celku, který obdobně jako jednotlivec má svá nezadatelná práva. Příroda nerozlišuje národy vznešené a sprosté, nýbrž všechny národy mají stejné právo na všelidský rozvoj. Toto "božské právo" není však všemi národy respektováno: Britové utiskují Iry, Němci Slovary a Maďaři přiznávají doma právo národa jen sobě samým. Slované zamítají co nejrozhodněji tyto způsoby, často se kryjící pod pláštík svobody. Slované, jsouce věrni svému původnímu charakteru, odmítají jakoukoli myšlenku na pomstu a nabízejí bratrskou ruku sousedním národnostem, které jsou ochotny bránit zásadu rovnosti všech národů. (Poznámka profesora Kohna, že v souvislosti s vyjmenováním utiskova-

¹⁹ Louis Leger, "Panslavismus a francouzský zájem", op. cit., s. 184.

ných národů nebyla učiněna zmínka ani o ruských výbojích a útisku Poláků a Ukrajinců, ani o konfliktu mezi Poláky a Ukrajinci,²⁰ může jenom podpořit domněnku, že ani vrozená demokratičnost, ani jednotnost zájmů, není základní vlastností Slovanstva.)

Ve shodě s myšlenkou, že nová doba žádá nové politické útvary, manifest opakuje návrh císaře na provedení federalisace Rakouska. Nepřátelé slovanské národnosti vynalezli "strašidlo politického panslavismu", které prý začíná znepokojovat Evropu a chce zničit vše čeho dosud bylo dosaženo za pomoci svobody, civilisace a humanity. Proti tomuto fantomu chce manifest bojovat "magickým slovem Spravedlnost", spravedlností pro slovanský národ, a pro každou jeho jednotlivou skupinu. Konkretními případy, kde se manifest dovolává spravedlnosti u evropského veřejného mínění jsou Poláci, zbavení násilím nezávislosti, Lužičtí Srbové, Slované poznaňští a Slované ze západního i východního Pruska, kteří jsou systematicky odnárodňováni jak Sasy, tak Prusy, Slované v Maďarsku (Srbové, Chorvaté, Slováci, Rusíni), proti nimž Maďaři používají nehumánních prostředků, jakož i Slované pod jhem tureckým.

Závěr manifestu je důkazem, že již před sto lety

²⁰ Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 73.

existovaly myšlenky, podle kterých projednání národních otázek na široké mezinárodní základně je možné a žádoucí, a proto jej doslovně citujeme:

"Znovu se představujeme na politickém jevišti Evropy jako nejmladší, ale nikoli jako nejméně početní. Navrhujeme organizování všeobecného kongresu evropských národů, aby byly urovnány všechny mezinárodní otázky. Jsme přesvědčeni, že svobodné národy se lépe dorozumí než placení diplomaté. Kéž je tento projekt vzat v úvahu dříve než reakční dvorská politika přivede vše znovu do rukou národů vybičovaných nenávistí a žárlivostí."²¹

4. - Význam Sjezdu.

Profesor Kohn poznamenává ve své knize²² že přesto že tento slovanský kongres se neskládal z "placených diplomatů", nebyl sto dohodnouti se na rusínském problému v Ha-liči, nebo sporu o malé knížectví těšínské mezi dvěma Slo-vany: Čechy a Poláky. Domnívá se, a my souhlasíme, že rok 1848 otevřel věk nacionalismu ve střední Evropě: potíže, které existovaly tehdy, existují i dnes. Podle něho všechny problémy, které rozdělovaly Slovany, a i jiné národy střed-ní Evropy, po následujících sto let, byly prodiskutovány v tomto roce. Nebyly rozluštěny tehdy a nejsou rozluštěny dodnes, poněvadž nemohou býti rozluštěny na základě naciona-

²¹ Louis Leger, "Panslavismus a francouzský zájem", op. cit., s. 188.

²² Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideo-logie", op. cit., s. 73.

lismu. Zdá se nám, že lépe celá situace nemohla býti vystihnuta. Otázka jenom zbývá: Jsou již národy této oblasti tak daleko, že dovedou překonat tuto silnou vášeň nacionalismu ?

Tento slovanský manifest k národům Evropy byl jediným dokončeným aktem kongresu. Profesor A.J.P. Taylor jej nazývá "revolučním manifestem" v protikladu ke "konservativní petici" k rakouskému císaři.²³ Podle názoru Setona-Watsona tento revoluční a konservativní protiklad je možno nejlépe vysvětliti v konfliktu dvou názorů: Palackého, který stále dával přednost federalisovanému Rakousku, a Bakunina, který obhajoval jeho úplné zrušení, jakožto první nevyhnutelný křik k universální revoluci, rozbití Ruska a drastickému překreslení mapy Evropy. Mezi těmito dvěma stál prý Havlíček, který si nedělal iluze ani o Rusku, ani o Rakousku, ale vkládal naděje v konstituční radikálně západnický vývoj. Profesor Watson se domnívá, že kdyby byl kongres mohl pokračovati, Havlíček a Štúr, kteří se setkali na užším poli česko-slovenské spolupráce, mohli podepřítí konservativnějšího Palackého proti Bakuninovi a Libeltovi.²⁴

²³ A.J.P. Taylor, "Habsburská monarchie", op. cit., s. 69.

²⁴ R.W. Seton-Watson, "Dějiny Čechů a Slováků", op. cit., s. 188.

Edvard Beneš hodnotí význam Sjezdu pro jeho podstatný význam pro vytvoření pozdější slovanské politické ideologie a celé slovanské problematiky, a z toho důvodu pro tak zvanou slovanskou politiku budoucnosti za prvořadý. Význam a smysl sjezdové práce shrnuje Beneš do tří hlavních bodů:

Především měl být výrazem politické, kulturní a sociální revolučnosti tohoto období evropské politiky (liberalismus, konstitucionalismus a nacionalismus). Duch Sjezdu byl opravdu revoluční, radikální, už skutečně moderní, a tudíž živý, živelný a tvořivý.

Dalším znakem byla manifestace politické a národní solidarity slovanských národů, jakožto protiklad k formujícímu se modernímu pangermanismu a maďarskému šovinismu.

Třetím výsledkem bylo formulování všech těžkých slovanských problémů, které se později znovu a znovu objevovaly: Má se bojovat o politické a kulturní sjednocení všech Slovanů (panslavismus) či respektovat státy v nichž Slované žijí (austroslavismus)? Má se jít cestou radikální (Bakunin) či konservativní a realistickou (Palacký)? Problémy rusko-polsko-ukrajinské, balkánské, otázka rakouské federace na území či národní základně, atd.

I když Sjezd šel daleko za původní austroslavistický

rámec formulovaný Palackým, Beneš označuje jeho ráz za "realisticky revoluční": důrazně žádal svobodu národů rakouských, ale respektoval rámec a dynastii říše. Odmítl výslovně politický panslavismus, ale konkrétní požadavky plné rovnoprávnosti slovanských národů mezi sebou a s národy ostatními, praktické spolupráce slovanské a spravedlivého vyrovnání sporu mezi Slovany politicky i kulturně položil velmi jasně.

Názorem Benešovým též je, že Sjezd nebyl přímým výrazem Kollárových teorií. Byl konkrétnější, političtější, realističtější, i když svým revolučním duchem se humanitním ideálům Kollárovým nevzdaloval. Kollár sám se kongresu neúčastnil.²⁵ Naproti tomu Masaryk říká, že v roce 1848 idea slovanská měla se osvědčiti prakticky a částečně se osvědčila - to horevání českých buditelů nebylo docela marné. Jazykozpytec a vojevůdce - Šafařík a Jelačić - podali si ruce, a v Praze byl prvý Slovanský sjezd. Jednání sjezdu a zejména jeho veřejná manifestace je jako "trest Kollárovy slovanské filosofie".²⁶

Ačkoli Slovanský sjezd v Praze neměl praktických výsledků a v žádném případě nesplnil očekávání těch, kteří

²⁵ Edvard Beneš, "Úvahy o slovanství", op. cit., s. 62-5.

²⁶ T.G. Masaryk, "Česká otázka", op. cit., s.131.

jej svolali, posílil slovanské sebevědomí.²⁷ Slované v roce 1848 vzhlíželi k budoucnosti, a mnozí z nich se domnívali v duchu Herderově a Hegelově, že jejich velká doba přišla.

Neobyčejně zajímavá je reakce Marxe a Engelse na pražský kongres, rakouské Slováky a Bakuninův panslavismus v jejich časopise "Neue Rheinische Zeitung". Jejich hněv byl zčásti motivován podporou rakouských Slovanů, kterou dávali z obranných důvodů proti německému a maďarskému nebezpečí rakouské monarchii; ale i jejich pohrdání Slováky přispělo podstatně k nepřátelství, vystupňovanému až k hrozbě vyhubení:

"Nyní víme kde jsou nepřátelé revoluce: v Rusku a ve slovanských provinciích Rakouska ... Nesmiřitelný boj, válka až k smrti proti Slovanům, zrádcům revoluce, vymýcení ... příští světová válka smete s povrchu zemského nejen reakční třídu a dynastie, ale celé reakční národy. I to je část pokroku."²⁸

Další triumfální článek Marxe a Engelse o ztroskotání pražského slovanského kongresu vyšel v New York Daily Tribune 24. dubna 1852, a mluví o skončení navždy pokusu německých Slovanů obnoviti nezávislou národní existenci.

"Roztroušené zbytky četných národů, jejichž národní a politická vitalita byla dávno uhasena, 'tyto umí-

²⁷ Josef Macurek, "The Achievements of the Slavonic Congress" v SLAVONIC AND EAST EUROPEAN REVIEW, XXVI, No. 67 (April 1948), s. 329-340.

²⁸ Hans Kohn, "Panslavismus", op. cit., s. 82.

rající národnosti', pokoušejí se prý se obnovití status quo z roku 800, ale historie minulých 1000 let by jim měla ukázat, že návrat zpět je nemožný. To, že území na východ od Labe a Sály byla kdysi obývána Slovany, dokazuje jenom fyzickou a duchovní převahu Germánů."

Pro nás Čechy je obzvlášť zajímavá předpověď Marxova v témže časopise, ale z 5. března 1852:

"Umírající česká národnost učinila v roce 1848 poslední pokus získati její dřívější životnost - snaha, jejíž selhání ... dokázalo, že Čechy mohou existovati jenom jako součást Německa, i když část jejich obyvatel může ještě po několik století pokračovati v mluvě noněmeckým jazykem."²⁹

Na štěstí Marxův názor nejen byl mylný, ale nebyl ani sdílen většinou Západu. Západní liberálové měli obavy z Ruska, ale nehledali spásu v nadvládě Německa nad střední Evropou, nebo, jako Palacký, v rakouské federaci, ale spíše dávali přednost federaci západních Slovanů seskupené kolem Polska. Slovanský sjezd, i když nedosáhl předpokládaného cíle, stal se velkým mezníkem ve vývoji českého národního citění a posílil sebevědomí pocitem vyplývajícím z objevených velkých možností slovanské pospolitosti. Jeho hluboký vliv můžeme sledovati ještě dlouho po jeho, pro český národ tak osudném, zakončení.

²⁹ Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 83.

KAPITOLA IX.

SLOVENSKÉ OBROZENÍ A SLOVANSTVÍ

Národní probuzení, které začalo mezi Slováky ku konci 18. století potkávalo se s potíženími vlastními zvláštním slovenským poměrům. Jeho vůdci musili se rozhodnouti nejen čím se mají Slováci státi, ale také co jsou; a na těchto otázkách se rozcházeli zrovna tak filologové a literáti, jako politikové.¹

Vývoj, který nastal, je možno nejlépe pochopiti sledováním otázky náboženské a jazykové. Od středověku až do konce 18. století byla úředním jazykem v Uhrách latina. Když byla latina nahrazena ve Vídni němčinou, cítilo se v Uhrách, že i zde se musí něco státi; šlechta odmítla přijmouti němčinu, jazyk nenáviděných rakouských sousedů, a maďarština, rodný jazyk vyšších a vládnoucích tříd, stal se oficielním jazykem celého království. Když začalo býti zjevno, že vládnoucí Maďaři zamýšlejí dáti maďarštině dominantní postavení ve všech sférách národního života, a snížit jazyky ostatních národností na úroveň dialektů, ne-maďarské národnosti počaly se ozývati a rozhodly se k odporu.²

1 C.A. Macartney, "Maďarsko a jeho nástupci", Londýn, Oxford Uni Press, 1937, s. 87.

2 S. Harrison Thomson, "Československo v evropské historii", Princeton New Jersey, Uni Press, 1944, s. 219.

Nejsnáze a nejúplněji tomuto pomědarštění propadla šlechta slovenská, slovenská zemanstvo, poněvadž Slováci, nemajíce jako celek zvláštních politických práv, jako jiné národnosti uherské, nebyli zvláštní jednotkou veřejnoprávní. Slovenská šlechta se považovala za rovnoprávnou součást šlechty uherské, za přírodu součást politického národa uherského. Proto v ní, za velikého hnutí proti josefínské germanisaci, nemohlo vzniknouti zvláštní národní vědomí slovenské. To sice připravilo Slováky o jejich šlechtu, ale zároveň mělo ten příznivý účinek, že ostatní, nešlechtické vrstvy slovenské učinilo přístupnými novému pojetí národa a národnosti, podle něhož se národem rozuměl soubor lidí spojených společným původem a jazykem, společnými tradicemi a mravními ideály, a k němuž se hlásil nejen Jungmann a Palacký, nýbrž také Slovák Šafařík. Na tomto ideovém základě mohlo se zajisté u Čechů a Slováků vytvořiti jednotné národní vědomí československé, k čemuž však ve skutečnosti nedošlo.³

Otázka jazyková úzce souvisí s otázkou náboženskou. O vlivu husitismu na slovenský duchovní a kulturní život byly napsány svazky knih. Názory jsou rozdílné podle toho z kterého náboženského tábora vycházejí. Podle katolických

³ Kamil Krefta, "Dějiny československé", op. cit., s. 689.

pisatelů nemělo husitství žádného blahodárného vlivu na slovenský život; naproti tomu protestanté tvrdí, že husitskému hnutí děkují Slovinci za pozdější probuzení vědomí společného národního a kulturního dědictví s Čechy. Profesor S. Harrison Thomson se domnívá, že konečný vliv pobytu husitských vojsk na Slovensku nebyl zvlášť významný, poněvadž byl poměrně krátkého trvání, a neexistují důkazy, že by moc katolické církve byla v 15. století na Slovensku významně oslabena. Naproti tomu se domnívá, že mnohem silnějšího vlivu dosáhlo luteránské hnutí, které koncem 16. století stalo se převládajícím. Dokonce prý "bylo to právě v tomto století kdy Čechy a Slovensko byli si kulturně a psychologicky bližší, než kdykoliv před tím a potom (až do první světové války)".⁴ Český (kralický) překlad bible byl na Slovensku všeobecně zaveden, a stal se společným prostředníkem mezi Čechy a Slováky až do nejnovější doby. Profesor Thomson se domnívá, že kdyby bylo toto kulturní sblížení mohlo být udrženo po několik více generací, účinek z rozdělení Velkomoravské říše mohl být úplně odčiněn. Ani politická hranice mezi Slovenskem a Čechami by tomuto sblížení nezabránila v důsledku skutečnosti, že obě země měly společného panovníka.

⁴ S. Harrison Thomson, "Československo v evropské historii", op. cit., s. 209.

Katolická protireformace dosáhla na konci 17. století částečného úspěchu a podstatně snížila počet protestantů na Slovensku. Je poněkud protichůdné uvědomiti si, že jezuité z Čech přicházející na Slovensko používali jako účinného pomocníka ve své protireformační činnosti - českého jazyka. Později však, jezuité s hlavním stanem v Trnavě, začali kázati a psáti v místních dialektech, aby se lidu stali srozumitelnějšími. Rozdílnost politických a sociálních institucí v Čechách a na Slovensku jenom přispěla k postupnému odcizení a rozlišení se dvou tak příbuzných národů. Slováci neměli důvodu býti tak silně protiněmečtí jako Češi, ani nemohli cítiti stejný obdiv pro slavnou minulost českou. Naopak u mnohých shledáváme se s láskou k uherské vlasti. Síla státního vědomí uherského podmaňovala si však více katolíky, než evangelíky, jejichž zvláštní slovenské vědomí národní bylo posilňováno starými tradicemi evangelictví československého.⁵ V 18. století stal se tento dualismus mezi Slováky a Čechy tak hluboce zakořeněným, že bylo nemožno jej kdy plně vymazati.⁶

5 Kamil Krofta, "Dějiny československé", op. cit., s. 520.

6 S. Harrison Thomson, "Československo v evropské historii", op. cit., s. 213.

Evangelíci nikdy již nedobyli zpět ztracených pozic, přes toleranční dekret Josefa II., který jim k tomu opět otevíral dveře. Pouto Kralické bible nebylo dosti silné vyvážit všechny ostatní okolnosti, které byly nepříznivými pro česko-slovenskou úzkou spolupráci. Mimo zmíněné jezuitské tisky v slovenských dialektech z počátku 18. století, a Bělovu "Slovansko-českou gramatiku" z roku 1746, kde vyjadřuje hrdost nad vlastní slovenskou národností, založení prvních slovenských novin (Prešpurské noviny) roku 1783 a prvního slovenského literárního pokusu z téhož roku, učiněného katolickým knězem Bajzou, nedá se ještě v 18. století mluvit o cílevědomém a organizovaném slovenském národním probuzení.

Významný krok ve směru národního slovenského obrození byl učiněn v první dekádě 19. století.⁷ První literární hnutí, vedené katolickým knězem Antonínem Bernolákem (1762 - 1813), bylo naměřeno proti Čechům. Bernolák měl hlavní zájem učinit slovenský jazyk neodvislým od husitského jazyku české náboženské literatury užívané slovenskými evangelíky. Z politických důvodů byl podporován maďarskou vládou.⁸

7 R.W. Seton-Watson, "Dějiny Čechů a Slováků", op. cit., s. 259.

8 C.A. Macartney, "Maďarsko a jeho nástupci", op. cit., s. 87.

Bernolák založil již v roce 1792 v Trnavě "Slovenskou literární společnost", kde byl západoslovenský dialekt povýšen na slovenský spisovný jazyk, aby tak nahradil češtinu. Jeho neméně významný žák, též katolický kněz, Jan Hollý (1785 - 1849), překladatel klasiků do slovenštiny a spisovatel obírající se národními náměty, jako Svatopluk a Cybil a Metoděj, přesto že nepsal česky jako Kollár, byl v hlavních rysech týchž názorů, hlavně pokud se týče všeslovanských myšlenek.⁹

V téže době evangelíci, vyhýbající se sporům, dali přednost držeti se stranou od náruživě katolického centra trnavského a seskupili se kolem Luteránského lycea v Bratislavě, kde byla v roce 1803 založena stolice slovanských jazyků a literatury. Prvním profesorem byl zde Jiří Pálkovič, který za své mnohaleté činnosti učinil z Bratislavy střed slovenského kulturního života.¹⁰ Tento energický evangelický proud snažil se udržeti za spisovný slovenský jazyk češtinu. Mezi Pálkovičovými žáky byli dva významní Slováci, Kollár a Šafařík, z nichž první uznával v souladu se svými všeslovanskými ideály jen čtyři hlavní slovanské

⁹ R.W. Seton-Watson, "Dějiny Čechů a Slováků", op. cit., s. 259.

¹⁰ C.A. Macartney, "Maďarsko a jeho nástupci", op. cit., s. 87.

jazyky: rusky, česky, srbsky a polsky, naproti tomu Šafařík považoval slovenštinu za čistou originální formu, jejíž pokaženou odnoží je čeština. Zákem a nástupcem Pálkovičovým stal se Ludevít Štár (1815 - 1856), který byl osudem určen státi se slovenským vůdcem a obnovitelem či tvůrcem slovenského jazyka.

Půda pro jazykový rozkol mezi češtinou a slovenštinou byla připravována nejrozumnějšími činiteli pramenícími z rozdílné kulturní, politické, náboženské, hospodářské a jiné situace Čechů a Slováků. Skutečný rozkol byl uskutečněn teprve roku 1844 prací evangelického theologa a básníka Štára přes rozhodný odpor Kollárův a Šafaříkův. Štárovi, když místo češtiny zaváděl středoslovenské nářečí za spisovnou řeč Slováků, šlo hlavně o to, aby se tištěným slovem mohlo účinněji působit na lid slovenský, jemuž čeština nebyla zcela srozumitelná; tím mělo se posílit jeho národní vědomí slovenské, že by lépe mohl odolávat maďarisaci. Chtěl však také usnadnit a zlepšit politické postavení Slováků v Uhrách tím, že by se zřekli řeči, která je spojovala s národem žijícím za hranicemi státu uherského, a přijali řeč domácí za svou řeč spisovnou. Profesor Krofta¹¹ se dále domnívá, že toto zavedení spisovné slovenštiny umožňovalo potom Slovákům

¹¹ Kamil Krofta, "Dějiny československé", op. cit., s. 609-10.

překonávat vlastním slovenským národním vědomím, pronikajícím do širokých vrstev národa bez rozdílu náboženství, národní a státní vědomí uherské. Usnadňujíc vymanění Slováků ze zajetí tohoto hungarismu, posilňovala spisovná slovenština jejich národní vědomí slovenské a uvolňovala cestu k vytvoření národního vědomí nespoutaného státní příslušností, ale určovaného spíše jazykovou a ethnickou příbuzností i všelikými ideovými svazky. A právě touto cestou dospěli prý pak zase Slováci k duchovnímu sblížení s Čechy, jež časem vedlo i k jejich sblížení politickému, a konečně i k jejich státnímu sjednocení.¹²

Ve čtyřicátých letech 19. století řádila Uhrami vlna maďarisačního běsnění. Košutovy výroky z roku 1842 a 1843 dobře ilustrují tehdejší atmosféru: "Důrazně říkám vám, že slovenský národ neexistoval nikdy, ani ve snu." "Maďaři jsou jediný národ v Uhrách, který má budoucnost podloženou historií, politikou neb zákonem." V této nebezpečné situaci Slováci našli tři vůdce, slabší sice než výhodněji umístění Češi neb Chorvaté, ale nicméně plné odvahy a obětavosti. Mimo Štúra, byli to luteránští pastoři, Josef Miloslav Hurban (1827 - 1888) a Michal Miloslav Hodža (1811 - 1870). V roce 1844 byl Štúr propuštěn ze svého universitního místa pro jeho

¹² Kamil Krofta, "Dějiny československé", op. cit., s. 610.

odpor maďarisačným plánům hraběte Zaye, a stal se vydavatelem "Slovenských národních novin" s literární přílohou "Orol tatranský", kterou vydával Hurban. Hurban též uveřejnil almanach zvaný "Nitra", jehož první svazek vyšel česky roku 1842, a druhý slovensky, roku 1844.

Profesor Seton-Watson zjišťuje zajímavý protiklad, kdy literární rozkol mezi Čechy a Slováky, a rozhodnutí se pro střední, a nikoliv západní, slovenský dialekt jako literární normu, bylo dílem náruživých Čechofilů-protestantů, proti čemuž většina katolíků dávala přednost západnímu dialektu, přesto že znamenal čechofilskou orientaci. Rozhodnutí zmíněných tří slovenských buditelů mělo prý základ čistě politický: věřili, že to upevní pozici Slováků v boji proti Maďarům, poněvadž Češi sami byli politicky příliš slabí, aby mohli poskytnouti účinnou podporu. V učené bitvě, která se rozpoutala, Šafařík, Palacký a Havlíček stáli v táboře jednom, Štúr a společníci v druhém, a Kollár hájil stanovisko proti střednímu dialektu, nechce nic slyšeti o jeho prapůvodní čistotě. V roce 1847 všechny tři skupiny se sešly a dohodly, že se podřídí arbitraci Martina Hattaly, mladého slovenského filologa v Praze. Hattala uveřejnil po revoluci 1848 svůj názor, který usměrnil literární vývoj a

položil meze hrozičímu separatistickému hnutí.¹³

V roce 1847 Štúr byl zvolen jako poslanec do uherského parlamentu, jakožto jediný Slovák. Při březnové revoluci přestěhoval se však do Vídně, kde se sblížil s jinými Slovy, jako Chorvatem Kukuljevičem, Slovincem a poetou Vrazem, s báňem Jelačičem a srbským patriatchem Rajačičem. V této době obdržel pozvání od pražských studentů, a hrál pak důležitou úlohu při přípravě Slovanského sjezdu. 30. dubna 1848 učinil vášnivý projev ve prospěch společné akce Čechů a Slováků. Roztržky z minulých let se urovnaly: Kollár mu zaslal z Pešti své požehnání, Havlíček se s ním intimně spřátelil. Hurban, který nejprve zůstal doma, aby připravil program Národního shromáždění v Teplicích, adresovaný jak koruně, tak nově se utvořivší národní vládě v Pešti, a žádající různá národní, politická a lidská práva pro Slováky, opustil Slovensko s několika dalšími druhy, když Košut zahájil své tažení proti "panslávům". Hodža vyslovil v té době hrdou odpověď na výzvu hraběte Zaye, aby si Slováci vybrali mezi maďarismem a ruskou knutou: "Raději ruskou knubu, než maďarskou nadvládu, poněvadž první může zotročit jenom naše těla, zatím co druhá ohrožuje nás

¹³ R.W. Seton-Watson, "Dějiny Čechů a Slováků", op. cit., s. 261.

morálním zničením a smrtí."¹⁴

Praha se tak stala střediskem vlasteneckých Slováků, kteří odtud chtěli pozvednouti Čechy, Moravu a Slovensko k společné akci. Během Slovanského sjezdu v Praze snažili se tito Slováci prosazovati společnou linii československou, uvazující Slovensko nikoliv jako integrální část Uher, ale jako díl "Československé" federativní jednotky, navrhované Palackým. Štúr však jasně vyjádřil, že jeho cílem není udržeti Rakousko, ve kterém Slované dosud jen "hnili", ale zachovati jeho vlastní národ. Hurbanův názor nešel až k plnému oddělení se od Rakouska a slovenskou otázku zcela stavěl na nejužší spolupráci s Čechy. Hodža, který si uvědomoval znaky rozporu mezi Slovany uvnitř Rakouska, snažil se nedostati se do rozporu s Vídní, neb Němci, a spokojil by se místním slovenským sněmem, podřízeným Uher-skému parlamentu.

Po zmaření Slovanského kongresu odebrali se Štúr a Hurban do Záhřebu, aby jednali s Chorvaty o postupu proti společnému maďarskému nepříteli. V srpnu se Štúr též sešel se srbským princem v exilu Michalem Obrenovičem, který mu dal větší sumu peněz k dispozici. Když Jelačić vytáhl s vojskem (z příkazu rakouského dvora) proti Košutovi, Slováci

¹⁴ R.W. Seton-Watson, "Dějiny Čechů a Slováků", op. cit., s. 262.

se octli na straně Rakouska. Hurban vydal manifest vyzývající Slováky proti maďarským "hordám". Již 17. října 1848 byly vypsány pešťskou vládou ceny na hlavy Štúra, Hurbana a Hodži, a doma nastala persekuce slovenských vlastenců.

Slovenští vůdci snažili se na jedné straně rozbít obvinění z panslavismu, na druhé straně vzhlíželi o pomoc k Vídni. Slovenské deputace v březnu a září 1849 podaly lojální petice císaři Františku Josefovi, žádající o uznání tří milionů Slováků jako politické národnosti, ale bez úspěchu. Mocný ministr Bach trestal Maďary, a nedával nic nemaďarským národnostem, jsa hlavně interesován v germanisaci. Podobně jako Jelačić, i Štúr, trpce zklamán, stáhnul se do ústraní, kde meditoval o slovenských věcech. Ve svém spisku "Slovanský svět a budoucí svět" odsuzuje bez výjimky všechny západní národy. Útočí proti katolicismu i protestantismu, kritizuje evropský politický život a aristokracii, mravy, hospodářské systémy. Jako magické tajemství historického úspěchu prohlašuje slovanskou vesnickou komunitu. Jako další faktor zaručující úspěch a prosperitu prohlašuje silnou vládu, která bohužel chybí všem slovanským zemím, vyjma Ruska: Rusko tím, že odejmulو šlechtě všechna politická práva a zřídilo autokracii, prokázalo

nikoliv pouze sobě, ale celému Slovanstvu nezměrnou službu.¹⁵
Následuje dlouhé deklamování o baťuškoví carovi a o velké lásce ruského lidu k němu.

Po těchto projevech obrací se Štúr proti Rakousku, a ničí austroslavistickou koncepci. Snaží se dokázat, že Slované v důsledku jejich geografické situace, různosti náboženské i kulturní nejsou schopni organisovati jakoukoli federaci. Jsou příliš slabí, prostě zlomky jednoho národa, a z toho důvodu "koncept federovaných států nemá smysl".

Štúr dochází k závěru, že existuje jenom jedna spolehlivá cesta, která má budoucnost - "spojení všech Slovanů s Ruskem". Slované musí začít nový život, nikoli ve spojení s upadajícím západem, ale se vzestupujícím Ruskem, "matkou a vůdcem celé naší národní rodiny". Štúr si uvědomuje též překážky, jako otázku polskou, ale vyřizuje ji velmi jednoduše. Poláci neuměli si zorganizovati jejich život a byli poraženi ku prospěchu všech Slovanů, Ruskem. Kdyby bývali odolali, Rusko by bylo daleko od Evropy a nebylo by schopno pomoci Slovanům; Poláci prý nemají žádné kvalifikace, aby vedli Slovany.¹⁶

¹⁵ Wacław Lednicki, "Panslavismus" v antologii: Feliks Gross, "Evropské ideologie", New York, Philosophical Library, 1948, s. 839.

¹⁶ Ibid., s. 840.

Zajímavé je Štúrovo stanovisko k Čechům, o kterých se domnívá, že v tehdejší jejich prosaické situaci nemohou příliš přitahovatí ostatní Slovany. I když píli rozvinuli literaturu, nemají ničeho mimořádného ve vyšších vědách, filosofii a historii, s výjimkou Palackého "Dějin". V umění a poesii nemají též, mimo Máchu, jediný tvořivý talent. Celý národ má za idol "materiální prosperitu". Z těchto důvodů, podobně jako Illyrové a katoličtí Chorvatí, musí se inspirovatí co nejdříve všeslovanskou idejí. Pochopitelně i Srbsko a Bulharsko budou souhlasit. První úlohou všech Slovanů je obrátití své zraky k pravoslavnému náboženství, které vyniká nad katolické i protestantské, zrovna tak jako k ruskému jazyku, který je nejvhodnějším společným slovan-ským literárním jazykem. Rusko kombinuje Evropu a Asii, východ se západem, nad Ruskou říší slunce nezapadá.

Štúrova "fata morgana" končí předpovědí, že "ohromná ruská moc neodvratně postupuje, nemůže býti uklidněna, musí se ustavičně rozhlížeti po nových arénách pro její uplatnění. Slovanské svědomí se tam mohutně probouzí ... nemůže dovoliti, aby příbuzné kmeny zůstávaly v otroctví a hanbě ... Jediný přirozený cíl Ruska je učinití z celého Slovanstva jedinou základnu."¹⁷

¹⁷ Waclaw Lednicki, "Panslavismus", v antologii: Feliks Gross, "Evropské ideologie", op. cit., s. 842.

Toto romantické a poněkud nerozumné připínání se k Rusku je do jisté míry v souhlase s Kollárem a, později, se Svetozarem Hurbanem.

Deset neb patnáct let, která následovala po bouřlivém a csudovém roku 1848 bylo obdobím, kdy celé Maďarsko bylo spravováno úředníky z Rakouska, kteří i když v principu nebyli přátelsky nakloněni "slovenské věci" (absolutistická éra byla nepřítelkyní všech národních aspirací), byli aspoň nepřátelští k Maďarům.¹⁸ Hnutí česko-slovenské bylo více zřetelné na literárním poli, než v politickém úseku. Palackého plán o spojení Čech a Slovenska nevyvolal žádného významného hnutí s podobným programem na Slovensku. Když byly Uhry dobyty Rakouskem a Ruskem, slovenský národ přirozeně obrátil se se svými autonomistickými požadavky na Rakousko. Když však byl odmítnut, toto politické hnutí postupně vyprchalo.¹⁹

(Po definitivním dualismu monarchie na Rakousko a Uhersko, na dlouhý čas zdá se, že není oposice k maďarisační politice. Macartney tvrdí, že i podle českých pisatelů, idea česko-slovenská prakticky dokonala, jak v Čechách tak v Maďarsku, po roce 1880. Svatý Martin zůstal jakýmsi národním

¹⁸ C.A. Macartney, "Maďarsko a jeho nástupci", op. cit., s. 88.

¹⁹ Ibid., s. 89.

střediskem, ale tamnější vědci spokojovali se literární prací a jakýmsi druhem mírného a mlhavého rusofilského panslavismu. Až v roce 1895 sešli se společně Slováci, Srbové a Rumuni a žádali dodržení mírně reformního, národního, politického a sociálního Národnostního zákona z roku 1868.²⁰ Profesor Macartney uzavírá, že jak je obecně uznáváno i samými Slováky, kdyby byla nevznikla světová válka, Slovensko by bylo úplně maďarizováno během patnácti, dvaceti, dvaceti-pěti let.)²¹

20 C.A. Macartney, "Maďarsko a jeho nástupci", op. cit., s. 92.

21 Ibid., s. 94.

KAPITOLA X.

OD AUSTROSLAVISMU K RUSOFILISMU

1. - Vnitropolitický vývoj rakouský 1848 - 1867.

V roce 1848 přijímali Češi, jako celek, z mnoha velmi oprávněných důvodů, pokračování jejich existence ve svazku rakouské říše nejenom jako nutné, ale i žádoucí. Svědčil o tom dopis Palackého francouzskému sněmu, svědčila o tom petice připravovaná na Slovanském sněmu pro rakouského císaře. Palacký a jeho druhové spatřovali v habsburské dynastii nejúčinnější prostředek spojující podunajské země a jejich národy. Skládali též naděje v nového panovníka Františka Josefa, který nastoupil na trůn v listopadu 1848. Avšak jejich naděje byly zklamány. Nový panovník se opřel o armádu a za nové poradce si vybral nejkonservativnější a nejreakčnější politiky. Když s pomocí ruského cara potřel maďarskou revoluci, obrátil se proti liberálům v ostatní části jeho mocnářství. Palackého federizační program byl celkově zavrhnut a nastolen byl strohý, centralistický absolutismus.

Desetiletá éra, která následovala, byla ve znamení Bachova hesla "vojáci v pozoru, úředníci v sedě, knězi v

kleče, a špioni ve střehu".¹ Policie a censura pronásle-
devala každého s liberalistickými myšlenkami, neb konstruk-
tivními myšlenkami.² Čechy opět se nacházely odsouzeny k
pasivní roli v době, kdy v Rakousku i v Evropě se děly velké
věci. Symbolem této bezmocnosti byl Palacký, který po svém
protestu proti rozpuštění kroměřížského sněmu, musil se
stáhnouti do ústraní, a zabořil se do pokračování "Dějin",
a Havlíček, který byl poslán do tyrolského exilu. Věci
došly tak daleko, že dokonce se vyskytly návrhy souditi Pa-
lackého před stanným soudem.³

Od Havlíčkovy smrti v roce 1856 počali Češi pochy-
bovat o nápravě rakouského režimu, a uvažovali o možnosti,
co by bylo, kdyby jednoho dne se Rakousko rozpadlo. Profe-
sor Thomson považuje dekádu od 1860 do 1870 pro střední
Evropu za esuádnou; události roku 1918 mají prý přímou sou-
vislost s událostmi této periody.⁴ Až v roce 1860 František
Josef došel k závěru, že centralistický absolutismus přede-
šlých deseti let alespoň částečně selhal a že je nutný

¹ R.W. Seton-Watson, "Dějiny Čechů a Slováků", op.
cit., s. 197.

² S. Harrison Thomson, "Československo v evropské
historii", op. cit., s. 169.

³ R.W. Seton-Watson, "Dějiny Čechů a Slováků", op.
cit., s. 196.

⁴ S. Harrison Thomson, "Československo v evropské
historii", op. cit., s. 170.

návrat ke konstitučnímu systému. K tomuto rozhodnutí bylo však třeba vyjasnití především poměr Rakouska k Německému "Bundu". Mělo-li být dosaženo spravedlivého uspořádání vnitřních národně-politických záležitostí, musilo by bývalo Rakousko opustit členství v tomto německém společenství. Tato podmínka však nebyla splněna, a naopak, nová konstituce z roku 1860 zvaná "Říjnový diplom" zdůrazňovala německý charakter Rakouska, aby tím upevnila jeho pozici v Německé nůi. Odpor, který toto nové uspořádání vyvolalo u neněmeckých národů Rakouska, obzvláště u Maďarů, byl tak silný, že brzy potom, v únoru 1861, Maďarům musily být povoleny nové ústupky. Když bylo r. 1866 po prohrané válce s Pruskem Rakousko vyloučeno z Německého "Bundu", znamenalo to pro Maďary vítanou příležitost dosáhnouti jejich cíle - úplné autonomie, zvané "dualismus" (1867).

Rok 1867 byl pro Rakousko opět jednou z příležitostí uspořádati vnitřní národnostní poměry. Čeští vědci doufali, že rakouská vláda uzná oprávněnost požadavků českého národa, podobně jako učinila u Maďarů. Císař však nemohl nebo nechtěl uznati vážnost situace a české požadavky historických privilegií Českého království byly eslyšeny. Toto byl rozhodující moment ve vývoji české státoprávní otázky.

Ačkoli úmorová ústava Schmerlingova (1861) v lec-
čems vycházela vstříc tužbám národů rakouských, přece jich
neuspokojila. Zvláště český národ měl vážné příčiny k ne-
spokojenosti. Češi, jsouce nespokojeni s postupem Říšské
rady, opustili ji po dvou letech (1863) a zůstali v "pa-
sivní resistenci", zvané jejich oponenty "hněvání se v
koutě", po šestnáct let. Seton-Watson se domnívá, že Češi
(Niegler, Brauner, Grégr) špatně volili dobu vstupu do ra-
kouského parlamentu (1861), (stalo se tak přes varování Pa-
lackého), kterážto politika přispěla k úplnému odcizení se
Maďarů, při čemž nebyly získány žádné koncese od Vídně; ta-
ké doba jejich odchodu z Říšské rady nebyla prý šťastně
zvolena, poněvadž lpění na Českých státních právech zúžilo
okruh podporovatelů Čechů v momentě, kdy byla naděje spo-
jence rozšířiti o Poláky, Jihoslovany, a alespoň o část ně-
meckých úředníků a konservativců. Mimo těchto důvodů při-
kládá Seton-Watson velmi vážnou politickou vinu Palackému a
Niegrovi - nemluvě o morálním aspektu - za jejich omlouvání
ruského divošského potlačení druhého polského povstání z ro-
ku 1863, což způsobilo rozštěpení českých řad a vznik "Mla-
dočeské strany" (na rozdíl od konservativních "Staročechů"),
jáž mělo zakrátko připadnouti vedení české politiky.⁵

⁵ R.W. Seton-Watson, "Dějiny Čechů a Slováků", op.
cit., s. 201.

Nedlouho potom, co poslanci čeští a moravští nastoupili trpný odpor vůči Říšské radě, napsal Palacký svou "Ideu státu rakouského". V tomto svém největším spise politickém (vydaném prvně roku 1865) rozvinul a odůvodnil své přesvědčení, již roku 1848 tak rozhodně projevené, že posláním Rakouska je spojovat a chránit rovnoprávné národy na jeho území usídlené. I tu vycházel z práva přirozeného a z národnosti, nikoli ze zvláštních historických práv jednotlivých zemí a národů, a dospěl k požadavku rovnoprávnosti všech národů rakouských, k jejímuž zajištění doporučoval zavést ústavu federativní, založenou na zásadě autonomie národností. Zřídka se svého návrhu z roku 1848 na utvoření územních obvodů čistě národnostních, doporučoval Palacký, aby se v jednotné říši utvořily skupiny zemské se stejnými právy, se stejným vlivem na ústřední správu státu a se stejnou účastí v jeho zákonodárství, a jednou z těchto skupin aby byly "země někdy koruny české". Kdežto však roku 1848 Palacký věřil v uskutečnění svých myšlenek o utvoření Rakouska spravedlivého ke všem jeho národům, v "Ideji státu rakouského" se již netajil pochybnostmi o tom, a přímo včítal zklizru Rakouska, jestliže, zpronevěřující se svému dějinnému poslání, nepřizná rovné právo všem svým národům. "My Slováci", končí Palacký své vývody, "budeme tomu hleděti s upřímnou bolestí vstříc,

ale bez bázně: Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm."⁶

Z této poslední, často citované věty, můžeme pozorovati jakým vývojem prošel Palacký od roku 1848. Masaryk o tom říká, že český politický a kulturní program, jak jej zejména formuloval Palacký, měl některé nedostatky: nebyl dost jednotný a jednolitý. Palacký postupně prý koncipoval program národnostní, pak státoprávní a historický, konečně zase národnostní, avšak jiný než původně. Pokud se týče této poslední fáze, Masaryk má na mysli Palackého protiruské stanovisko z roku 1848 a jeho rusofilství po roce 1867.⁷

Dříve než přistoupíme k vysvětlení příčin této velké změny v Palackého názorech, zčásti již vysvětlených vylicením vnitropolitického vývoje rakouského do roku 1867, a vyvrhnutí Palackého návštěvou v Rusku roku 1867, musíme pro lepší pochopení smyslu tohoto zájezdu a událostí kolem něj přerušiti souvislost, a podívat se za hranice rakouské.

6 Kamil Krofta, "Dějiny československé", op. cit., s. 642.

7 T.G. Masaryk, "Česká otázka", op. cit., s. 249.

2. - Polský mesianism.

Na počátku 19. století málokdo v Evropě se zajímal o českou otázku, naproti tomu zaujímali Poláci pozornost Evropy jak v období francouzské revoluce, kdy jejich dobrovolníci bojovali proti revolučním armádám, tak v období Napoleonově. Polští vlastenci v exilu zpívali svoji národní hymnu "Jeszcze Polska nie zginęła", hlásající, že tak dlouho jak budou živi budou bojovati, a Polsko nezhyne. Po vídeňském kongrese 1815 vzniklo mezi mnohými zklamanými Poláky slovanské povědomí. Zklamání západem, obrátili se k novému evangeliu - slovanské příbuznosti a vzájemnosti. Mnozí z nich by byli bývali ochotni přijmouti i všeslovanskou konfederaci pod ruským vůdcovstvím.⁸ Učení Herderovo, vliv romantismu a nová filologie (S.G. Linde), potřeba jistoty, velké aspirace, to vše posilovalo očekávání, že Polsko a Rusko, dvě hlavní slovanské národnosti, mohou spojenými silami zahájit novou slovanskou periodu universální civilisace.

Naproti tomu jiní Poláci, jejichž řady se rychle rozmnožovaly se stoupajícím zhoršováním ruské politiky vůči Polsku po roku 1825, spatřovali v katolických Polácích vůdce západních Slovanů proti Rusku, neb prohlašovali Polsko za pravý slovanský národ s pravým křesťanským charakterem, za národ určený býti spasitelem Evropy a civilisace. Mohutníci

8 Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 30.

romantický nacionalismus položený více uctíváním minulosti, než smyslem proskutečnost, připravoval půdu pro polský mesiánský slavismus, s celou jeho metafyzičností, velkolepou poetičností a vznešenými ilusemi.⁹ Vyznavači tohoto směru, nadaní lidé s vysokými cíly mísili v sobě náboženskou náruživost s nacionálním nadšením. Domnívali se čísti z historie, že jejich národnosti je svěřeno universální poslání. Tento způsob myšlení a cítění nebyl jistě novinkou v tehdejší všeobecné romantické atmosféře.

Víru v mesiášské rusko-polské vedení Evropy propagovali, mimo velkého osvícence, Stanisława Staszice, tři velcí polští filosofové: Josef Marie Hoene-Wroński, hrabě August Cieszkowski a Bronisław Trentowski. Poslední z těchto filosofů pronesl v roce 1848 v Krakově slova, která charakterisují jeho dobu:

"Kdybych byl carem, zřídil bych svobodné a šťastné všeslovanské mocnářství. Nejprve bych obnovil nezávislé Polsko a ukázav tak nejupřímnější spravedlnost jak mně nařizuje svědomí a Bůh, získal bych tak srdce Čechů, Srbů, Illyrů, všech jižních Slovanů. Zrovna tak jako nenávidí cara, milovali by ho ..."¹⁰

Trentowski rozdělil historii do tří epoch: stará doba, určovaná Římany; středověk, právě se končící a určovaný

9 Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 31.

10 Ibid., s. 35.

Germány; budoucnost bude určována Slovany. Toto je povědomý tón ze kterého poznáváme školu Herderovu.

V posledních měsících polského povstání v roce 1831 pronesl básník a profesor literatury, Kazimierz Brodziński slova o polské národnosti, která, i dnes, mají nám mnoho co říci, a ilustrují ducha jeho doby:

"Národnost je vrozenou ideou, kterou se snaží ti, které spojuje, uskutečnití. Je to rodina, která má svoje vlastní události a poslání. Neznamená-li totéž jako člověk, kterého popohání jeho přání, obraznost, cit ? ... Bůh si přál mít národy jako rozdílné osobnosti ... Rozdíl mezi národem a člověkem spočívá ve skutečnosti, že člověk umírá za národ, ale národ nemůže zemřít za lidstvo tak dlouho, pokud si zachová povědomost a cítí se jako národ ... Polský národ je v důsledku nebeské inspirace filosofem, Koperníkem morálního světa ... Idea polského národa znamená vypěstovat strom svobody a bratrství pod sluncem náboženství ... Jeho poslání je, státí uprostřed bouří stráž na hranici rozdělující barbarství od civilizace."¹¹

Podobně jako Brodziński zobrazoval Polsko jako Kristova nejvěrnějšího učedníka, i Adam Mickiewicz (1789 - 1855), vysvětloval po národní katastrofě osud svého národa jako obdobu ukřižování: Polsko je "Kristem národů". Mickiewiczova velkolepá dramatická báseň "Dziady", psaná pod vlivem hrdinného básníka Stefana Garczynského, stala se nejskvělejším literárním výrazem staleté antipatie mezi Ruskem a Polskem, a agonie polského mučednictví. Ve vrcholné -----

¹¹ Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 38.

scéně má otec Petr mystické vidění polského národa na kříži:

"Kříž má ramena zastiňující celou Evropu,
Zrobená ze tří národů vysílených jak mrtvé stromy
Nyní se nachází můj národ na mučednickově trůnu."¹²

Polsko se chce obětovati pro universální svobodu a rovnost; Rusko podporující pasivní despotism a carismus stojí proti němu. Polsko bylo vražděno poněvadž se plně oddávalo věci svobody a bratrství všech národů. Zmučené Polsko však opět povstane. "A jako po vzkříšení Kristově přestaly krvavé oběti po celém světě, tak také po vzkříšení Polska přestanou války po celém křesťanství."¹³

Ve svých třicetipěti letech přestal Mickiewicz psát poesii, a jako učitel, novinář, organizátor zasvětil zbytek svého života polské věci. Později podlehl vlivu Andrzeje Towiańskiho (1799 - 1878) a plně přejal jeho fantastické náboženské dogma postavené na katolickém mysticismu, napoleonském revolucionářství a polském mesianismu. Podle tohoto učení stali se Francouzi, díky Napoleonovi, druhým Israelem, a uskutečňovali misi světového vůdcovství po cestě vyznačené Bohem. Slované však, pod vedením Poláků, mají úkol dokončiti

¹² A.P. Coleman & M.M. Coleman, "Mickiewicziana, Articles, Translations, Bibliographies", New York, Klub Polski, 1946, s. 67.

¹³ Ibid., s. 220.

misí a státi se tak třetím Israelem.¹⁴

Podle Mickiewicze Slované nebyli materialističtí, jako ostatní Evropa. Celý tento slovanský kmen nemá skoro žádných pozemských statků; všechny své naděje vkládá v Boha, a z toho důvodu byl vybrán, aby jako první přijal nové zjevení. Mezi Slovany jsou Poláci nadřazeni Rusům, kteří obětovali vše, i osobní svobodu, ústřední despotické moci. Podobně jako slavofilové odmítal pozápádňování Slovanů, neboť je to zbavuje čistého slovanského charakteru. Z toho důvodu kritizuje i Čechy. Zavrhuje jak jejich austroslavismus, tak rusofilskou orientaci. Doporučoval jim řídit se romantickým heslem: "Měř svoji sílu podle svých úmyslů, nikoli svoje úmysly podle své síly." Češi se mají osvobodit od intelektuální závislosti na hmotných silách, opřít se o citový revoluční názor Poláků, a probíjet si cestu k úplné národní myšlenkové škole, očištěné od cizích vlivů.¹⁵ Ve své řeči pronesené v roce 1848 v Itálii Mickiewicz prohlašuje, že všemi opuštěné Polsko, ležící v agonii opět brzy povstane, poněvadž Bůh je spravedlivý. Polsko povolá k životu všechny slovanské kmeny, Chorvaty, Dalmatince, Čechy,

¹⁴ Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 41.

¹⁵ Manfred Kridl, "Adam Mickiewicz, Poet of Poland", New York, Columbia University Press, 1951, s. 191.

Moravany, Illyry, aby společně uzavřeli navždy cestu barbarům ze severu, ničiteli svobody a civilisace. "Boží vůle je, že křesťanství se má státi v Polsku, a prostřednictvím Polska všude jinde, nikoli mrtvou literou zákona, ale živým zákonem státu a civilních sdružení; toto křesťanství má býti manifestováno činy, obětmi velkodušnosti a štědrosti."¹⁶

V těchto Mickiewiczových slovech je obsažena esence jeho mesianismu vyjadřující hluboký etický postoj. Konkretní slovanský program jím vyhlášený v roce 1848, spočívající v jednotě západních Slovanů proti Rusku, lišil se podstatně od austroslavismu Palackého a Havlíčka. Tito vycházeli z existující reality, a přáli si přeměnití Rakousko ve tvrz proti ruské a německé rozpínavosti, aniž by daný stav zničili. Mickiewicz a jeho přátelé snili o slovanské federaci, která mohla býti dosažena jenom zničením, neb na účet, Rakouska, Ruska a Německa. Poláci uvažovali takovouto slovanskou spoluprací jen za jejich vedení, a s hlavním cílem: restaurací Polska. Profesor Kohn se domnívá, že kdykoli Mickiewicz mluvil o Slovanech měl především na mysli Poláky, podobně jako dva jiní velcí polští básníci, Juliusz Słowacki (1809 - 1849) a Zygmunt Krasiński (1812 - 1859). Krasiński

¹⁶ Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 44.

mimo ideje mesiášské, měl ještě obzvláště silně vyvinutou antipatii k Rusku, které považoval za ztělesnění principu všeho zla. "Moskva získala poměr k Bohu z Byzance, poměr k člověku z mongolské bestiality." Ruská vláda se snaží bojovat s Evropou a Bonem, podvést všechny Slované a dobýt lidské pokolení.¹⁷

Přesto, že v polském mesiášství nacházíme tak vyslovený odpor ke všemu ruskému, můžeme pozorovat na konstruktivní jeho straně mnoho styčných bodů, často totožných, neb velmi příbuzných, s myšlenkami ruských slavjanofilů.

3. - Učení slavjanofilské.

Zvláštní historické a zeměpisné podmínky ruské způsobilý, že vývoj ruského národního citu bral se nezávislými cestami a ohled na ostatní Slované hrál velmi malou roli.¹⁸ Z toho důvodu vliv českých slavistů z počátku 19. století byl zde jenom nepatrně pocítován. Předseda "ruské akademie" admirál Šiškov, velký vlastenec, opovrhoval Francouzi a horoval pro studium svého mateřského jazyka, jakož i řeči církevní. V roce 1813 setkal se v Praze s Dobrovským a ve

¹⁷ Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 47.

¹⁸ T.G. Masaryk, "Rusko a Evropa", Londýn, 1919, s. 307.

Vídni s Kopitarem, a později vstoupil ve styk s Hankou a Jungmannem. V "Memoárech akademie" nechal reprodukovat český (podvržený) "Libušin soud" a sám přeložil v roce 1820 "Rukopis Královský".¹⁹ Oficiální Rusko bylo však příliš konservativní a orthodoxní, aby se zabývalo všeslovanskou myšlenkou. Šiškov sám, na příklad, byl tak rozrušen myšlenkou psát rusky v latince, že prohlásil, že každý Rus, který má podobnou myšlenku, by měl být stat.²⁰ Pramenem národní a slovanské inspirace byla nepočetná třída vzdělanců, která se náhle ocitla tváří v tvář Evropě s myšlenkami, na které Rusko svou historií nemohlo být připraveno.

V 19. století, po napoleonských válkách, začaly pronikat evropské myšlenkové proudy hlouběji do vědomí vzdělanců. Po neúspěchu hnutí "děkabristického", jehož jedním z cílů bylo, jak jsme se dříve zmínili, vytvoření federace všech Slovanů, vrhla se ruská inteligence do studia problémů nejen všeobecně politických, nýbrž i do studia evropského života, vědy a filosofie. Zejména vliv Hegela a Schellinga byl významný.

¹⁹ Louis Leger, "Panslavismus a francouzský zájem", op. cit., s. 85.

²⁰ T.G. Masaryk, "Rusko a Evropa", op. cit., s. 308.

Idea národnostní - jak to plynulo z této německé filosofie - dostala se tím přirozeně do popředí a okolo ní se pak točila hlavní myšlenková činnost také těchto ruských kruhů na poli politickém a sociálním. Starý problém "Rusko a Evropa" postavený tak ostře politikou Petra Velikého a zmítající od té doby brzy více, brzy méně ruským národem, se znovu vynořil, dostáváje nové zabarvení: prvek nacionální dává mu nový charakter a vede k nové formulaci tohoto velikého klasického sporu. Nová formule zní: slavjanofilství proti západnictví.²¹

V obou těchto směrech, které ve většině hlavních bodů jejich programu stály na opačných pólech, shromáždily se nejlepší hlavy snaživého duchovního Ruska; vážné úsilí a především silný idealismus byly přítomny na obou stranách.²² Slavofilové, kteří zdaleka ještě nejsou přívrženci pozdějšího dobyvačného panslavismu, snažili se odpoutati se od západních myšlenek, které se jim kdysi Petr Veliký snažil násilím vnutiti; chtěli se vrátiti k starému ruskému způsobu, tak jak se projevoval ve vesnické formě, zvané "mir", kde půda byla společně obdělávána. Podobně jako Herder,

²¹ Edvard Beneš, "Úvahy o slovanství", op. cit., s. 66.

²² Hermann Buech, "Boehmische Tragoedie, das Schicksal Mitteleuropas im Lichte der tschechischen Frage", op. cit., s. 117.

zobrazují Slované jako mírumilovné a demokratické tvory, od nichž, a nikoliv od dobyvačných Germánů, je možno očekávat budoucí kulturu. Západní Slované jsou pokaženi vlivem římsko-německého vlivu; naproti tomu východní Slované, obzvláště Rusové, udrželi si kulturní nezávislost, a jen oni mají pravou víru reprezentovanou řeckým orthodoxním pravoslavím. Z těchto dvou hlavních důvodů je ruský národ předurčen státi se spasitelem lidstva.²³

Theoretikové slavjanofilství stáli všichni pod vlivem německého romantismu. Nejvýznamnější z nich byli: Alexej Chomjakov (1804 - 1860), bratři Ivan a Petr Kirejevski; tato skupina zahájila hnutí kolem roku 1835 a k ní se později přiřadili a celé hnutí proslavili bratři Konstantin Aksakov (1817 - 1860) a Ivan Aksakov (1823 - 1886).

Alexej Chomjakov staví ruské politické řády samoděržaví proti západnímu konstitucionalismu, ruský cit a náboženství (pravoslaví) proti západnímu rozumařství (a katolicství), kulturu ruskou, východní, proti kultuře západní. Podle něho, víra je podle pojetí církve něco značně vyššího než-li vědění, věda, která staví vše na vývodech rozumu. Víra je současně vědění a žití. Edvard Beneš domnívá se, že Chomjakov dotýká se zde věčného problému filosofie, a

23 Alfred Fischel, "Der Panslavismus bis zum Weltkriege (ein geschichtlicher Ueberblick)", Stuttgart, Cotta, 1919, s. 188.

zároveň též problému politického, od začátku 20. století tak aktuálního, který se prý někdy formuluje jako protiva Východu a Západu. Beneš rozvíjí tuto myšlenku a domnívá se, že ruská revoluce z roku 1917 v první své fázi přijala hlavní politické instituce západní, demokratické Evropy, ale v období dalším přivedla Sovětské Rusko v řadě problémů a institucí do situace, která je pokládána "určitými třídami a jedinci" za značné předstižení Evropy západní a za další logický krok ve vývoji ke skutečné, lidové demokracii.²⁴ Dle této opatrné stylisace není možno Beneše jasně zařadit mezi ony "jedince", kteří pokládají ruský komunismus za vyšší formu, než západní "dekadentní" demokracii. Zdá se nám však, že v době kdy úvahy o Slovanství psal, musil tomuto názoru býti blízek. V každém případě nezdá se nám správným používatí této části Chomjakovovy filosofie v takovém smyslu, že může vzniknouti dojem, jakoby komunismus splňoval visi slavjanofilskou. Zdá se, že duch Herderův či Chomjakův neměl nic společného s duchem Lenina či Stalina.

Chomjakov vidí tudíž na jedné straně suchý racionalismus Západu a na druhé straně ruský Východ, vyrovnaný

²⁴ Edvard Beneš, "Úvahy o slovanství", op. cit., s. 69.

působením zušlechťujícího vlivu citu. Podle jeho přesvědčení náleží této ruské východní kultuře budoucnost a pomocí její může být lidstvo vyrváno zkáze, která stihne západní Evropu. Tyto myšlenky vyjadřují podstatu ruského slavjanofilismu, mesianismu. Chomjakův hluboce chápaný orthodoxismus a silné ruské cítění způsobují, že si idealizuje všechno ruské. Vedle těchto dvou prvků vyskytuje se u něho i obdiv pro ruské samoděržaví - na rozdíl od západního liberalistického konstitucionalismu, takže dospíváme k často citovanému heslu, vyjadřujícímu základnu slavjanofilství: pravoslaví, národnost, samoděržaví.

Konstantin Aksakov snaží se ve své teorii dokázat, že Rusko nepotřebuje západního parlamentarismu, neboť celý ruský život je založen na mravním přesvědčení a víře, důvěře v daný společenský vývoj a v ruské společenské síly a prvky. Poněvadž ruská říše nevznikla prý dobyvačností a násilím, ale svobodným povoláním Rurikovců, spočívala a spočívá na principech svobody, svornosti a míru. Car za těchto okolností je nejvyšším ochráncem a strážcem země; stará se o zachování společenského pořádku, čas od času pozve k poradám zástupce lidu a ti rádi ponechají v duchu vzájemné lásky a důvěry konečné rozhodnutí jemu.²⁵ Toto idea-

²⁵ Edvard Beneš, "Úvahy o slovanství", op. cit., s. 70.

lisování, které nemělo se strohou skutečností mnoho společného, je charakteristickým rysem slavjanofilství; domněnka Benešova, že je zvláštním druhem ruského romantismu²⁶ a Masarykovo tvrzení, že původ slavjanofilství není národní, ale náboženský, a jeho filosofické prameny nutno hledat na západě²⁷ a uzávěr profesora Kohna, že ruští národovci vypůjčili si, aniž by to řádně uznali, jejich koncepty od Evropy za účelem idealisování a mobilisování Ruska proti Evropě,²⁸ to vše si navzájem neodporuje, nýbrž dává dohromady přesnější obraz podstaty a původu slavjanofilského hnutí.

Podobně jako západní romantismus, byl i ruský slavjanofilismus v hlavních rysech reakcí citu proti rozumu, náboženství proti vědě a rozumářství, idealismu proti zdánlivému nebo skutečnému materialismu, tradicionalismu proti novotářství a revoluci, patriarchalismu proti přehnanému liberalismu, ústředím v anarchii.²⁹ Pokud toto hnutí zdrazňuje harmonii citu a rozumu není pochyby, že je v právu; mylí se

26 Edvard Beneš, "Úvahy o slovanství", op. cit., s. 71.

27 T.G. Masaryk, "Rusko a Evropa", op. cit., s. 237.

28 Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 108.

29 Edvard Beneš, "Úvahy o slovanství", op. cit., s. 71.

však, když se domnívá, že tato harmonie existuje v Rusku, což bylo vytknuto i samotným Solovjevem.³⁰ Po stránce ethické slavjanofilové usilovali o kulturně i mravně, rozumově i citově vysoce stojícího člověka, kteréhožto cíle chtěli dosáhnouti přes ruskou kulturu a náboženství. V tom se právě projevoval jejich ruský mesianism, který hlásal, že jen Rusko může se státi spasitelem lidstva.

Postoj slavjanofilů k ostatním Slovanům odpovídá jejich zdůrazňování národního ruského charakteru. Jejich cílem není vytvoření vyššího duchovního bratrstva - Slovanstva - anebo, jako u Kollára, společenství nejvyššího - lidství. Nejvyšším cílem je jim Rus sám, a na ostatní Slovanů bře velmi málo zřetele. Jeho vliv na ostatní Slovanů vyplýval z obdivu, kterým působila síla a krása tohoto ruského mesianismu, ze kterého menší a slabší národy slovanské mohou čerpati jak kulturně, tak politicky. Tento nepřímý vliv pomáhal, do určité míry, čerpati posilu v boji o existenci jiných slovanských národů. Není překvapujícím, že přespřílišný důraz na ruský charakter vedl později k vzniku panrusismu a rusifikujícímu panslavismu³¹, který ovšem nemá nic společného s první periodou ušlechtilého

30. Edvard Beneš, "Ůvahy o slovanství", op. cit., s. 72.

31. Ibid., s. 77.

a humaního slovanství Kollárova.

Chomjakov přesto, že měl v důsledku svých cest osobní znalost o českých, polských, bulharských a srbských poměrech, kdykoli mluví o Slovanech myslí hlavně Slovany orthodoxní a nediskutuje na příklad otázku Čechů a katolických Chorvatů. (V Praze se Chomjakov seznámil s Hankou). Kirejevskij byl nakloněn Čechům a husitismu, který považoval za zachovatele vzpomínek na orthodoxii. Moravské bratry dokonce prohlásil za orthodoxní vyznavače "trinity".³²

Mezi slavjanofily je vynikající postavou Michal Pogodin (1800 - 1875), profesor historie na moskevské univerzitě, který však na rozdíl od ostatních, o praktickou politiku se nezajímajících, hlavně etické cíle sledujících druhů, představuje prvního aktivního panslavistu. Ve svých studiích ruské historie došel ku dvěma uzávěrům: nesmírnost a síla Ruska minulosti a přítomnosti; určení Prozřetelností ještě k větší budoucnosti. Zájem o slovanská studia mezi ostatními Slovany přivedl jej v roce 1835 do Prahy i do ostatních slovanských měst, kde se seznámil s učením a osobnostmi slovanského světa. Pogodin, podporován oficielními ruskými místy, své cesty mnohokrát opakoval, hlavně do zemí kolem Dunaje, který nazýval "starým slovanským proudem".

³² P.G. Masaryk, "Rusko a Evropa", op. cit., s.282.

V Praze se spřátelil s Palackým, Jungmannem, Hankou, a se Šafaříkem uzavřel přátelství na celý život.³³ Jeho sympatie projevované Slovanům nebyly zcela rázu vědeckého či literárního; za těmito sympatiemi stály prý v pozadí myšlenky politické, panslavistické. Profesor Leger prohlašuje Pogodina za politického pansláva a zároveň za slavjanofila.³⁴ Tyto dva pojmy jsou často zaměňovány, při čemž, pochopitelně, slavjanofilství je neprávem obviňováno, přes jeho idealistickou, nepolitickou náplň, z konkrétních politických plánů, které patří do hnutí panslavistického (jehož kmotry, ať vědomě či nevědomě, byli slavjanofilové).

V roce 1838 Pogodin připravil pro doplnění vzdělání budoucího cara Alexandra II. "Dopis o ruské historii", který mu však nebyl hrabětem Stroganovem nikdy doručen. Tento dopis je považován za první přesnější formulaci ruského panslavismu.³⁵ "Dopis" vrcholí zdůrazněním té "universální monarchie", před kterou Palacký před deseti lety, ve svém slavném Dopise frankfurtskému sněmu, tak varoval. Pogodin po zjištění, že mohutnící Rusko bude brzo mít 100 milionů obyvatel, vyzývá, aby se připojilo dalších třicet milionů

33 Hermann Muench, "Boehmische Tragoedie", op. cit., s. 122.

34 Louis Leger, "Panslavismus a francouzský zájem", op. cit., s. 95.

35 Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 115.

"bratrů a bratranců, roztroušených po celé Evropě od Cařihradu k Benátkám, od Peloponésu k Baltickému a Severnímu moři, Slované se stejnou krví jako naše, stejným jazykem ... Slované, kteří přes zeměpisné a politické rozdělení tvoří pívodem a jazykem jednotku s námi." Pogodin je vzrušen myšlenkou co by se stalo kdyby se Slované, toho času ~~na~~ Rakouskem a Tureckem, spojili s Rusken. Evropa prý si dobře uvědomuje sílu Ruska a skutečnost, že ruský car, sedě klidně ve svém "Carském selu", bez příprav jakýchkoli výbojů, jest blíže "universální monarchii", než Karel V. či Napoleon kdy mohli snít. Pogodin dovolává se i Kollára, tohoto "slavného slovanského básníka naší doby", jehož předpověď o předurčení Slovanů na poli kulturním může prý býti rozšířena tak, že veškerá budoucnost patří Slovanům. Ovšem pod vedením Rusů: "O Rusko ... jsi předurčeno uskutečnit, korunovati vývoj lidství."³⁶

Z tohoto dopisu cítíme, že Pogodin byl ještě velmi vzdálen praktické politiky, a že stál svým romantickým idealismem blíže slavjanofilům, než rodícímu se politickému panslavismu. Poznámka, kterou učinil hrabě Stroganov, kurátor moskevské university, o zmíněném pamětním dopise Pogodina, dobře vystihuje hledisko oficiálního Ruska: "Mnoho

³⁶ Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 115-8.

slov, jedna jediná nová myšlénka, a i ta je nesprávná."³⁷ Podobně car Mikuláš I., jednoduchý, přísný monarcha, projevoval ostrý nesouhlas s všeslovanskými myšlenkami, vida v nich spolčování se se zahraničními rebely. Na ospravedlnující se přípís Iwana Aksakowa napsal: "Jenom Bůh může rozhodnouti, co přinese vzdálená budoucnost, ale i kdyby shoda okolností uskutečnila toto spojení (Slovanů), bude to zkáza Ruska."³⁸ Toto stanovisko podržel car Mikuláš po celou dobu jeho vlády (1825 - 1855) a teprve za jeho nástupce našly slavjanofilské tendence živnou půdu i v oficiálních ruských kruzích.

V souvislosti se slavjanofily je nutno, alespoň stručně, zmíniti druhý, protivnický tábor, který se vytvořil mezi ruskou inteligencí oné doby: západníci. Duchovní vůdci tohoto směru byli Alexander Herzen (1812 - 1870), politik a spisovatel, Wissarion Bělinskij (1811 - 1848), novinář a literární kritik, Timofej Granowskij, modla vysokoškolského studentstva. Též Petr Čadajew (1794 - 1856), autor "Filosofických dopisů" a příznivec, jako později Wladimír Solowjew, katolictví, a z pozdějších básníků, Iwan Turgenev, mohou býti

³⁷ Hermann Muench, "Boehmische Tragoedie, das Schicksal Mitteleuropas im Lichte der tschechischen Frage", op. cit., s. 122.

³⁸ Ibid., s. 122.

zařazení do tohoto tábora. Jak již zmíněno i západníci vycházeli z německé filosofie. Zavrhovali navazování na ruskou tradici a její udržování, chtěli se odpoutat od ruské minulosti, žádají, aby si Rusko přisvojilo plně zásady a výsledky západní kultury evropské, ovšem pod podmínkou, že by prvky kultury evropské byly kriticky posuzovány a zkoumány, a ruskému životu a tradici přizpůsobovány.³⁹

Západníci i slavjanofilové měli řadu znaků společných, mezi nimiž láska k Rusku a nedůvěra k současné ruské vládě, idealisování ruského sedláka a "miru", odpor k západní "měšťanské" společnosti, vynikají. V politických cílech byly zásadní rozdíly, neboť slavjanofilové považovali se za nepolitické, a mnozí stali se konservativci, západníci naproti tomu, byli radikální, mnozí z nich hlásající sociální reformy. Západníci chtěli uskutečnit duchovní reformu ruského lidu, zdůrazňujíce náboženský orthodoxní prvek, západníci, často nevěrci, považují stát nikoli za morální útvar, ale za čistě politickou instituci stvořenou za účelem sloužití blahu jednotlivce. Slavjanofilové oponují individualismu, zatím co západníci zdůrazňují práva jednotlivce. Ruská vláda byla nepříznivou k oběma těmto filosofiím a příslušníci obou směrů byli censu-

³⁹ Edvard Beneš, "Úvahy o slovanství", op. cit., s. 67.

rování, neb dokonce i posílání do exilu.⁴⁰ Edvard Beneš říká, že západníci brzy podléhají vlivu slavjanofilů: ne-
hájí prý radikálního odmítání ruství a ruské kultury, učí
se poznávat Rusko samé, začínají v něj věřit, a hlavně
setkávají se prý se slavjanofily v jejich demokratické
tendenci a lásce k lidu, a přenášejí slavjanofilský mesia-
nismus na pole sociální.⁴¹

T.G. Masaryk, srovnáváje hlavní rysy slovanství
Kollárova, Mickiewiczova a Kirejevského, dochází k uzávěru,
že různost těchto tří apoštolů slovanské a všelidské lásky
odpovídá "národnímu bytu" a časovým poměrům. Cíl prý všem
je stejný, ale rozcházejí se v prostředcích. Čech důvěruje
vědě a filosofii, Polák a Rus náboženství; ale každý jinému
a církvi své. Čech čeká spásu od klidné a smírné práce, Rus
by mu přisvědčil, ale Polák chápe se meče. Čech radí se s
rozumem a povoluje Rusovi, že rozum má poslouchat srdce,
Polák apeluje jen na srdce.⁴²

U jiných národů hlava a srdce jsou prý rozloučeny:
Slovan myslí a cítí zároveň v jednom, u jiných národů jedna
mohutnost obyčejně utlačuje nebo předchází jiné - Kollár.

⁴⁰ Walter Kirchner, "Přehledná historie Ruska",
New York, Barnes & Noble, 1950, s. 136-7.

⁴¹ Edvard Beneš, "Úvahy o slovanství", op.cit., s.73.

⁴² T.G. Masaryk, "Česká otázka", op.cit., s.23.

Sebrat všechny jednotlivé části duše v jednu sílu, najít to vnitřní středisko bytí, kde rozum i vůle i cit i svědomí i krásné i pravdivé i podivné i žádoucí i spravedlivé i milosrdné a všecek objem rozumu sbírá se v jednu živou jednotu - Kirejevskij. Není dosti skutečnou pravdu znát, musíme se proniknout jejím světlem a teplem, měj srdce a hled v srdce; avšak svět dán hlavě, srdce věčně se trápí - Mickiewicz.

Spasitelem lidstva bude Slovan - Kollár. Spasitelem lidstva bude Polák s Francouzem - Mickiewicz. Spasitelem lidstva bude Rus - Kirejevskij. Všichni tři spoléhali na principie všeobecné, všelidské, již vypracované - v humanitu, v katolictví, v pravoslaví.⁴³

Domníváme se, že české slovanství vycházející z Kollára a z všelidského ideálu, liší se od pojetí polského a ruského svou jakousi odosobněností, altruistickou ochotou obětovat se pro cíle nejvyšší - humanitu. Slovanství Poláků a Rusů chce dosáhnouti cílů méně vysokých, kde všechny ostatní národy musí splynouti či podříditi se duchu národa polského či ruského. Čechové, vědomě či podvědomě, cítili, že přijetí mesianismus, polský či ruský, by znamenalo obětovati jejich vlastní národní existenci na oltář ruského neb polského patriotismu. Proto asi vliv polských a ruských mesianistů v Čechách byl v polovině 19. století neveliký (nehledě k ji-

⁴³ T.G. Masaryk, "Česká otázka", op. cit., s. 24-5.

ným důvodům, které jsme se snažili v této práci zdůraznit).

4. - Moskevská pouť

Pro pochopení vývoje slovanské myšlenky u Čechů je poučné sledovat vnitřní změny, kterými v tomto ohledu prošel Palacký, jeden z velikánů českých dějin v 19. století. Navážeme nyní na předcházející úvahu o Palackém, kde jsme viděli jak postupně ztrácí víru, že Rakousko může kdy splnit jeho federační plán, ve kterém by rakouští Slované dostali příležitost k plnému národnímu rozvoji. Do roztrpčení způsobeného neochotou Rakouska ušinití v roce 1867 též Čechům politické ústupky, přišla zpráva o pořádání antropologického sjezdu a národopisné výstavy všech Slovanů v Moskvě. Tento sjezd uspořádaný v létě 1867 v Moskvě nebyl sjezdem ve vlastním slova smyslu, jako byl na příklad pražský Slovanský sjezd v roce 1848; mělo to být přátelské shromáždění, bez oficiálního charakteru, kde se měli sejít Slované z různých zemí, aby si vyměnili myšlenky o společných problémech. Pořadatelkou byla moskevská Společnost přírodních věd.⁴⁴ Politický nádech tomuto sjezdu byl dán druhým organizátorem, Slovanským komitétem, který byl založen v roce 1857 v Moskvě na podporu jižních Slovanů a jehož předsedou se stal v roce 1861 Pogodin, a sekretářem Ivan Aksakov. Sjezdu se celkem

⁴⁴ Louis Leger, "Panslavismus a francouzský zájem", op. cit., s. 211.

účastnilo osmdesátčtyři mimoruských Slovanů. Podle profesora Kohna tvořili Češi, nikoli jenom kvantitativně, ale i kvalitativně nejdůležitější delegaci; bez nich by prý nebylo tohoto kongresu.⁴⁵ V čele delegace byl Palacký a jeho zeť a český politický vůdce, Rieger, Dr. Sladkovský, Dr. Brauner, dále pražský archivář a spisovatel, K.J. Erben, publicista Julius Grégr, malíř Mánes, učenci, novináři, representant šlechty, hrabě Villani a z význačných Slováků Dr. Mudroň.

Z ostatních Slovanů byli přítomni za Chorvaty, Dr. Gaj, apoštol illyrismu, Srbové z Maďarska i Srbska, dva ukrajinští delegáti z Bukoviny. Jediní Poláci, druhá největší slovanská národnost, zůstali demonstrativně nepřítomni. Jejich neoficielním mluvčím se stal Rieger. Rieger a Palacký nejeli přímo z Prahy, jako ostatní česká delegace, ale jeli nejprve do Paříže na výstavu, a aby se poradili s jejich francouzskými přáteli a s vůdci polské emigrace. Od polské revoluce, inspirované z Paříže polskými generály Zamojskim a princem Czartoryskim, uplynuly čtyři roky; oba generálové přijali zdvořile české politiky, ale rozhovory nikam nevedly. Rieger však prohlásil, že bude prostředkovati mezi Rusy a Poláky pokud to okolnosti dovolí, a bude se snažiti nalézt

⁴⁵ Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 141.

čestný modus vivendi pro obě strany.⁴⁶

Rieger s Palackým připojili se pak k české delegaci až ve Vilně. Jak v Čenstochové, tak ve Varšavě a ve Vilně, delegace byla vítána a hoštěna pouze úředníky a vojáky ruskými, kteří ve skutečnosti byli cizími okupanty Polska. Z toho důvodu Poláci se stranili jakéhokoli styku s českou delegací. Ve Vilně pronesl Rieger přípitak, který podle profesora Legera, nevyzněl příliš šťastně s ohledem na polský ráz města. Rieger prohlásil: "Jsme zde poprvé na slovanské půdě, kde Slovan je svým pánem. Všichni věříme, že se rýsuje lepší budoucnost i pro ostatní Slovany, a že i oni budou u nich pány."⁴⁷

20. května došla delegace do Petrohradu, kde byla nadšeně přijata. Při přípitcích zdůraznil pražský advokát Brauner, kontrast mezi vřelostí s jakou jsou Češi přijímáni od slovanských bratrů v Rusku a způsobem jakým s nimi je jednáno v Rakousku. "Po deseti stoletích úsilí a bojů, naši nepřátelé, místo aby nám poděkovali za prokázané služby, prohlašují, že nás přitlačí ke zdi; naproti tomu vy, vy nás přitlačujete k vašim srdcím."⁴⁸ Rieger mluvil méně básnicky, když zdůrazňoval, že Slované jsou nejpočetnější národností v Evropě, bohužel však nikoli nejprvnější. Příčinu je nutno hledati v rozptýlení Slovanů a nápravu ve slovanské vzájemno-

⁴⁶ Louis Leger, "Panslavismus a francouzský zájem", op. cit., s. 213.

⁴⁷ Ibid., s. 214.

⁴⁸ Ibid., s. 215.

sti, která způsobí, že velikost početní stane se také velikostí morální.⁴⁹ Při banketě ve šlechtickém klubu byla čtena báseň poety Tjuceva, jejíž poslední odstavec byl později vypuštěn z celkové zprávy podávané v Praze, poněvadž obsah hraničil s velezradou (v rakouských očích):

"Jednoho dne - přijde-li -
nejvyšší soudce vše jistě zarazí:
a slova, car osvoboditel,
překročí hranice Ruska."⁵⁰

Dne 25. května 1867 byli rakouští Slované přijati na Carském selu samotným carem, ku kterému je uvedl rakouský vyslanec hrabě Revertea. Později, když Rakousko bylo rozhořčeno nad panslavistickým rázem kongresu, car i jeho pobočník generál Šubalov vyslovili svá politování, že se účastnili při zájezdě rakouských Slovanů.⁵¹

Při přípitech v Petrohradě pronesl slova, která neobyčejně zalahodila Čechům. Pronesl politování, že v minulosti se musili Rusové obracet ve věcech civilisace a pokroku na nepřátelské Němce, což bylo neštěstím. Nyní však již nevěří na německou vědu. "Vy Češi, vy máte vědce: vy jste vzdělaný národ; přijďte a převezměte místa Němců. Vy rozumíte pravým slovanským zájmům." Profesor

⁴⁹ Louis Leger, "Panslavismus a francouzský zájem", op. cit., s. 216.

⁵⁰ Ibid., s. 217.

⁵¹ Vlado Clementis, "Panslavismus, kdysi a teraz", op. cit., s. 44.

Leger dodává, že tato slova byla správná a jeho myšlenka byla později uskutečňována emigrací četných Čechů do Ruska. 52

Když slovanští poutníci přijeli 28. května do Moskvy, kde byl oficielní cíl jejich pouti: anthropologická výstava a etnografický kongres, začaly se projevovat rozdíly názorů mezi Rusy a jejich západními hosty. Vladimír Ivanovič Lamanský (1833 - 1914) zdůraznil, že tento zájezd je velká historická událost, která má manifestovat, že Rusko nepřeje si zbavit jiné Slovanů jejich národopisně rozlišného charakteru, a že uznává historická práva slabších bratrů, čímž ovšem získává mezi nimi posici silného morálního vůdcovství. V téže řeči však Lamanský požaduje, aby ruština stala se oficielním slovanským jazykem (což bylo přijato ruským posluchačstvem s velkým nadšením). 53

Hosté postupně získávali dojem, že jejich hostitelé říkají panslavism a myslí pan-rusismus; že by si přáli, aby ostatní Slované přijali nejen ruský jazyk, ale i pravoslavnou víru, a že je též připravena v záloze rusifikace rakouských a balkánských Slovanů podle vzoru z Ukrajiny a Polska.

52 Louis Leger, "Panslavismus a francouzský zájem", op. cit., s. 218.

53 Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 142.

Vrcholnou událostí zájezdu byl banket v parku Sokolniki, kde z pozvaných 500 osob, osmdesát dva byli slovanští hosté. Uprostřed sálu, mezi dvěma hlavními stoly, byla vztyčena kerouhev svatého Cyrila a Metoděje, která měla symbolisovati náboženskou a duchovní jednotu katolických a ortodoxních Slovanů. Po přípitech caru, ujal se slova Pogodin. Pogodin vyšel ze slavjanofilů, ale během času jeho vývoj zavedl ho až blízko k panrusismu. Byl upřímným přítelem Slovanů, které na svých četných polooficiálních cestách dobře poznal, ale neviděl pro ně jinou spásu, než pravoslaví. Z toho důvodu byl také odpůrcem Poláků. Považujeme za zajímavé citovati část jeho přípitku, která nám nejlépe popíše ducha kongresu:

"Přeji si, aby všichni Slované, ať patří ke kterémukoliv státu, užívali občanská práva devatenáctého století, a aby nikdo z nich nebyl podroben v budoucnosti útlaku. Přeji stejné štěstí Čechovi a Srbovi, Chorvatovi a Dalmatinci, haličskému Rusovi a Lužičanovi, Slovákovi a Polákovi. Právě jsem vyslovil jméno Poláků. Kde však jsou? Zůstali od nás vzdáleni ... nešťastní se našeho společného díla. Litujeme tohoto oddělování se od slovanského díla, pláče nad ním ... Doufáme však, že přijde čas, kdy Poláci ukážou se spravedliví k našemu dobrému a vznešenému mocnáři, a znovu vstoupí do lůna Slavie. Přejeme si, aby náš kongres byl počátkem stálých styků v zájmu vědy, průmyslu, obchodu, kolonisace, a aby všichni Slované, pod zorným úhlem jednoho společného cíle, přijali jeden společný jazyk." 54

54 Louis Leger, "Panslavismus a francouzský zájem", op. cit., s. 221.

Rieger, který ještě před odjezdem do Moskvy byl rozhodnut, že v Rusku bude se snažiti hájiti zájmy Poláků, a tím také demonstrovati, že Češi nejsou protipolsky orientováni, domníval se, po řeči Pogodinově, že je řada na něm, aby přednesl polský problém. Rieger byl varován Poláky v Paříži, že svou cestou do Moskvy se dopouští zrady Evropy, a proto, pravděpodobně s tím větší odvahou, kousl do tohoto kyselého jablka. Nejprve připomenul, že Češi při polské revoluci v roce 1863 zaujímali odmítavé stanovisko k polskému vystupování. (Toto neodpovídalo plně skutečnosti, neboť část pokrokových Čechů, podobně jako při první revoluci v roce 1830 stála na straně Poláků.) Češi prý tehdy uznávali, že se strany polské vlády a šlechty se děla národu ruskému křivda, když mu byl odeizován jeho maleruský kmen. (I zde Rieger si počíná oportunisticky, neboť na příklad v roce 1849, v polemice s Poláky, výslovně prohlásil, že: "Rusíny uznáváme za samostatný národ" a vyslovil přesvědčení, že se jim podaří "rozpustiti led ruského absolutismu".)⁵⁵ Pak ale Rieger přešel na stranu polskou a zdůraznil, že Poláci patří ke skupině západních Slovanů, lišící se od Rusů jak jazykem, tak historií, a proto doufá, že všichni osvícení a spravedliví Rusevé, jako Pogodin, budou se snažiti zajistiti lepší

⁵⁵ Vlado Clementis, "Panslavismus, kdysi a teraz", op. cit., s. 43.

polskou budoucnost. Jinak by všechna vzájemná láska Slovanů, všeslovanské bratrství nebyly vůbec pravdou, ale prázdnou frází, jestliže "egoism jedné skupiny by si osboval právo vyvyšovati se nad druhé a domníval by se býti v právu jiné skupiny zhltnouti". Pravá bratrská láska, pravý vznešený panslavism není možný, jestliže každý Slovan nepovažuje jiné Slovany za sobě rovné. Varoval, že Polabští Slované byli vyhubeni Němci proto, že se mezi sebou svářili a navzájem na sebe zvali Němce. "Jestliže boj mezi Rusy a Poláky bude pokračovati, jestliže se v boji bude jednati o národní existenci, kdo nám může zaručiti, že Poláci si nezavolají na pomoc Němce?" Rieger nakonec vzýval památku velkých slovanských apoštolů Cyrila a Metoděje, kteří první pronesli krásné slovo křesťanské charity: usmíření.⁵⁶ Velký počet přítomných Rusů byl touto odvážnou a jistě dobře míněnou řečí nepříjemně dotčen, a zvláště byl pobouřen Katkov, který se pomalu, ale jistě měnil z liberálního slavjanofila v reakčního starce.⁵⁷ Generál Zamojski, když přečetl text řeči Riegrovy, který mu předložil v Paříži profesor Leger, prohlásil, že i když se nemůže se vším ztotožnit, musí mu býti Poláci vděční za to co se pro ně pokusil učiniti.

⁵⁶ Louis Leger, "Panslavismus a francouzský zájem", op. cit., s. 222-6.

⁵⁷ Walter Kirchner, "Přehledná historie Ruska", op. cit., s. 153.

Také Srbové silně podpořili stanovisko Riegrovo, odpírající Rusům právo rusifikovati ostatní Slované. Srbové zdůrazňovali autonomii a různost uplatňující se ve vzájemné harmonii, jakožto principu panslavismu, a v žádném případě v podřizování slovanských národů Rusku. I pro ty nejnadšnější panslavisty byla příliš silnou výzva Katkova, aby Rusko sjednotilo Slované, jako Prusko Němce: "Je to vznešený úkol, poněvadž je zbaven egoismu, je výhodným, neboť dokončí triumf národního principu a opatří solidní základy pro moderní rovnováhu Evropy; tento úkol je hoden Ruska a jeho velikosti, a jsme pevně přesvědčeni, že jej Rusko splní."⁵⁸

Na Katkovi můžeme dobře sledovati vývoj myšlenky slovanské vzájemnosti v Rusku, která začala jako idealistické hnutí slavjanofilů, lidí především nepolitických, přešla však brzy na pole vášnivého ruského nacionalismu a brzy potom byla používána k expansivním účelům politickým. Ruský antagonismus ke katolickým Polákům, a krymská válka, která přechodně zakončila ruský imperialismus na Balkáně a obrátila pozornost Rusů k pravoslavným Srbům, daly ruskému panslavismu jinou příchut. Ve čtyřicátých letech byla Praha a Čechové středem panslavistického zájmu.⁵⁹ Pogodin byl jimi inspiro-

⁵⁸ Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 143.

⁵⁹ Ibid., s. 138.

ván a Chomjakov byl tam hluboce ovlivněn. Ale události roku 1848 přesvědčily Chomjakova, a i Tjučeva, že naděje spočívá jenom v pravoslavném Slovanství. Oba dva předpověděli konec Rakouska, jakož i zbytku říše Karla Velikého a moci papežské. "Nyní je řada na pravoslaví, na slovan-
ských kmenech, aby vstoupily na světové jeviště", řekl Chomjakov.⁶⁰ Je nesnadné, i když nikoli nemožné, rozhodnouti, co bylo příčinou či následkem čeho: Zda-li romantický, nacionálně podbarvený idealismus slavjanofilů dal vznik politickému, pro ruské imperialistické cíle určenému, panslavismu, či zda-li jej oficielní politika záměrně uvedla v život jakožto vítanou zbraň pro posílení jejich mezinárodních zájmů. Jistě bychom ukřivdili mnoha obětavým a upřímným panslávům, typu Pogodinova, kdybychom je obvinili, že svůj idealismus dali do služeb "satanových"; spíše se přiblížíme skutečnosti, když připíšeme skupině ruských panslávů z přesvědčení její idealismus a dobrou vůli k dobru; jejich nevědomost, neb ignoranci politických pletich, s humanitním principem všeslovanským, budiž jim připsán na vrub.

Můžeme nevěřiti v upřímnost slov rektora moskevské university, když zvolal:

⁶⁰ Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 138.

"Jenom Bůh sám ví, kam vede velký Slovanský národ; ale abychom mohli společně kráčet k cíli který nám určí, musíme si navzájem rozumět. Jednota jazyka je ze všech jednot nejsilnější ... Ať společný literární jazyk objímá všechny země od Jaderského moře a Prahy, až k Archandělsku a Tichému oceánu, a ať každý slovanský národ bez rozdílu náboženství přijme tento jazyk ..."61

Na sjezdu byly uvažovány nejdrůznější návrhy, jako založení všeslovanské university ve Varšavě, rozdělení slovanského světa na tři části: ruskou na východ od Vistuly, západní s hlavním městem Prahou, jižní s Bělehradem. Opět se mluvilo o slovanských vydavatelstvech, časopisech, hospodářských institucích, o opakování kongresu a stálém výboru v Moskvě. (Z těchto snů se jediné uskutečnily Slovanské akademie v Petrohradě, Krakově, Praze, Záhřebu, Bělehradě a Sofii.) Zakončení sjezdu počátkem června bylo však velmi nadšené. Po Palackého řeči na rozloučenou vystoupil slavný ruský důstojník, Michajl Terentěv, který po hrdinné řeči vytáhl svůj meč a zvolal k Palackému: "Tu me defendas calamo, ego te defendam gladio." Na to Palacký ho objal a políbil za jásotu přítomných.62

V celku dá se usoudit, že moskevský sjezd posloužil lépe ruským hostitelům, než hostům, zvláště Čechům. Oficiální Rusko, podporované druhou generací slavjanofilů, či lépe

61 Hans Kohn, "Panslavismus, jeho historie a ideologie", op. cit., s. 144.

62 Ibid., s. 144.

panslavistů, ne-li dokonce panrusistů (Danilewskij) připravovalo, po minulých neúspěších, nový nástup, jehož jednou z koncepcí byla slovanská federace se sídlem v Cařihradě. V tomto federativním útvaru, jehož hlavní město bude přejmenováno na Carigrad, mají býti, mimo ruského mocnářství obsahujícího Halič, Karpatské Rusko, jižní Besarabii s dunajskou Deltou a Dobrudžou, též následující království: srbochorvatské, bulharské, rumunské, helenské, maďarské a česko-moravsko-slovenské. Tento konkrétní plán, popsany Danilewskim roku 1871 v jeho knize "Rusko a Evropa",⁶³ vystihuje dobře cesty na které byla nakonec svedena Kollárova či Kirejevského slovanská vzájemnost.

Význam a důsledky pro Čechy této cesty do Moskvy popisuje slavný francouzský historik a přítel Čechů, E. Denis:

"Cesta Riegra a Palackého bylo bouřlivé upadnutí zpět do romantismu. Odvrátila od Čechů Poláky a ochladila západní liberály, a dala vládě (rakouské) do ruky zbraň. Co však bylo ještě závažnější je, že probudila u Čechů velmi nebezpečné iluze. Nebylo správné, že den před rozhodující bitvou hledali podporu v platonických sympatiích a projevech; podobná iluze byla jedním z důvodů zhroucení z roku 1620 ... bylo správné pokusiti se o rozvinutí pocitu slovanské vzájemnosti. Ale bylo by správné měřiti skutečnou váhu těchto citových sympatií bez ilusí; v podobných případech vysílají dobře školení vůdci několik "ztracených dětí" a neintervenují sami přímo."⁶⁴

63 Hermann Muench, "Boehmische Tragoedie, das Schicksal Mitteleuropas im Lichte der tschechischen Frage", op. cit., s. 324.

64 Ibid., 330.

Zdá se, že "těšínská jablíčka", která si přivezli političtí vůdci národa, Palacký, Rieger a Sladkovský, nevyvážila nepříjemnosti, které se z nich vyvinuly. Nejen odcizení Poláků a západního světa, ale nová zbraň do ruky Němců a Maďarů, kteří ještě s větší chutí zveličovali panslavistické nebezpečí. Mnoho nechybělo, a s účastníky zájezdu by byl zaveden soudní proces, kterému ministr Beust zabránil s ohledem na udržení dobrých styků s Ruskem.

Masaryk, ve své "České otázce" napsané jednu generaci po moskevské pouti, říká, že cesta tato je vážna tím, že znamená u Palackého, tehdy již uznaného a jediného vůdce národa, změnu politického programu roku 1848 koncipovaného a roku 1865 v "Ideji státu Rakouského" formulovaného. Kdežto s počátku austroslavistická formule zněla: "Rakousko proti Rusku", po cestě do Moskvy zněla: "Rakousko vedle Ruska". Tato přeměna programu se prý nestala pouze poutí do Moskvy. Palacký již předtím své názory o Rusku zmírnil, jak prý vidíme z jeho postavení k polské revoluci (1863), a z toho, jak cení v "Ideji státu Rakouského" samé, osvobození ruských nevolníků, očekáváje od něho, že "než mine jedna generace, národ ruský, posud téměř jen passivný, vystoupí co mocnost aktivná na dějiště světové, a to ve smyslu staroslovanské demokracie."⁶⁵

65 T.G. Masaryk, "Česká otázka", op. cit., s.134-5.

Abychom lépe pochopili myšlenkové pochody Palackého je nutno si uvědomiti poměry v jakých žil. Nástup Pruska v roce 1866, odmítavost Rakouska dáti Čechům rovnoprávnost s národností německou a maďarskou, které "udělali z Rakouska despotii plemennou". V Doslovu k Radhošti (1873) Palacký vzpomínaje cesty na Rus říká:

"... otázka tedy, co se stane vůbec se Slovy potud rakouskými, a zvláště s Čechy ... kdyby upadli v podrobenost a v poddanství buďto ruské nebo pruské říše, nikdy by se nespokojili s osudem svým; nikdy by jim nevyšlo z paměti, že dle práva mají od jakživa poddání býti jen sami sobě, t.j. své vlastní vládě, svému vlastnímu panovníkovi. Prusáky, pro jejich germanisační furii, nemohli by pokládati než za úhlavní nepřátele a vrahy národnosti své. Co do Rusův ale, byl by ovšem pravý opak toho; těmto co přirozeným pokrevencům, přátelům a pomocníkům svým stali by se nejvěrnějšími, ne poddanými, ale spojenci a dle potřeby třebas i předvoji v Evropě." 66

Při těchto slovech nás napadá: do jaké míry uvažoval podobně president Edvard Beneš o sedmdesát let později ?

Proti panovačnosti německé, již se Palacký po válce prusko-francouzské z roku 1870 nejvíce obává, očekává záštitu Ruska. Panovačnost ta "nemůže než čím dále tím více buditi a tužiti netoliko cit všeslovanství, ale i obapelnou oddanost a přízeň mezi Rusy a Čechy".

A tak končí s Palackým politika obrozovací toutéž ideou, kterou počala - kollárovsou slovanskou vzájemností postavenou na mocném ruském bratru.

66 T.G. Masaryk, "Česká otázka", op. cit., s. 136.

ZÁVĚR

Pojem uvědomělého slovanství vznikl teprve počátkem 19. století. Mluvílo-li se kdy předtím o slovanském jazyku, či kmeni, nikdo neměl na mysli jednotnou velkou slovanskou rodinu, se společnou minulostí a velikou budoucností. Vlivem osvícenství a liberalistické filosofie zdůrazňujících lidská práva jednotlivců a úkoly vlád, vlivem Herderova učení o národním jazyku a nastupující síle Slovanstva, probouzejí se v Evropě dotud neuvědomělé síly. Politické a národní probuzení na Západě našlo ochotnou odezvu v českých a slovenských zemích, kde národnostní kontrasty v neprospěch Slovanů byly zvláště nápadné. Nastává první stadium národní renesance, téměř výhradně na poli kulturním. Slovanská vzájemnost byla vítaným nástrojem k dobytí národních práv, upíraných Čechům - německými spoluobčany, a Slovákům - Maďary. Období národního a slovanského uvědomění zahájené na vědeckém, jazykovědném podkladě J. Dobrovským, brzy zaměnilo suchý vědecký charakter za vřelý romantický cit.

Zatím co v Rusku počátkem 19. století o slovanskou vzájemnost prakticky nebylo zájemců, představa ruské mohutnosti a síly byla rakouským Slovanům velikou inspirací a posilou. První velký pěvec slovanství, Jan Kollár, vyšel

ze Slovenska, podle něho samého, kolébky všeho Slovanstva. Vliv Dobrovského a Herderův, styk s jinými Slovany na bratislavském lyceu, vlna romantismu spatřující v minulosti slávu a v budoucnosti visí štěstí svobodných lidí, celé toto ovzduší bláhových nadějí a snů, probudilo a opojilo nacionalismem mladého Kollára a jeho přítele Šafaříka. Vznešený, ale spíše metafysický obraz slovanského charakteru, minulosti a budoucnosti, představa jednoho slovanského národa a jazyka, stala se alfou i omegou těchto dvou krásných nadšenců. Kollár sní o nepolitickém sbratření národů pod vedením slovanské civilizace; věří ve vzájemnost slovanských národů a doufá, že malé národy slovanské budou chráněny většími, to jest v první řadě Ruskem. Obdivuje Rusko Alexandrovo a Mikulášovo, věří a doufá v ně. Kollár věří též ve velikost Slovanstva, vždy však prve k lidství zaujímá u něho první místo. To je něco odlišného od slavjanofilství, které začíná kolem čtyřicátých let v Rusku, neb od polského mesiášství ze stejné doby. Ruští a polští mesiáši chtějí Slovanstvo vésti, přizpůsobiti je ku svému obrazu a pak spasiti ostatní svět. Kollár své slovanství považuje jenom za nižší formu lidství; dobrý Slovan je mu klíčem k humanitě. Kollár věří, že historie národů není nahodilá, ale že v ní je plán Prozřetelnosti. Z humanitního

ideálu odvozuje ideál národnostní.

Není pochyby, že si Kollár ve svém romantickém nadšení idealisoval Ruska, o kterém prakticky mnoho nevěděl. Jeho vliv u Rusů nebyl velký a slavjanofilové změnili "literární vzájemnost" v ruský panslavismus, který musil býti odmítán všemi ostatními Slovany, neboť od nich vlastně žádal národní sebevraždu. Kollár byl dítětem své doby. Současné myšlenkové proudění silně ovlivňovalo i jeho růst. Národní a slovanské povědomí, které pomáhal tvořiti, zachránilo existenci národa.

Duch Kollárova díla přežil jej mnohem déle a snad žije i podnes. Další národní buditelé, včetně Palackého, jednali a mysleli ve shodě s ním. Palacký, který reprezentuje nejdůležitější epochu národního života, jež následovala romantické periodě Kollárově, začal jako austroslavista, nepřítel oficielního autokratického Ruska, vždy však hrdý Slovan, aby pak na sklonku svého života neviděl jiné záchrany pro českou národní existenci, ohroženou pangermanismem, než opření se o Slovanstvo, reprezentované mocným Ruskem.

Kdežto pro Rusy slovanství znamenalo především územní expanzi a rusifikaci ostatních Slovanů, bylo Palackému slovanství prostředkem k národní záchrance a mostem k humanitnímu

ideálu.

Tento věčně platný ideál, vyznávaný Kollárem, Palackým i Masarykem, zůstává jejich národním odkazem.

BIBLIOGRAPHY

ANCEL, Jacques, "Slaves et Germains", Paris, Colin, 1945, 234 p.

A thorough outline of the eternal antagonism between the Slavonic and Germanic worlds.

BENEŠ, Edvard, "Bohemia's Case for Independence", London, Allen & Unwin, 1917, xii-129.

A short outline of history of Czechs and Slovaks with special stress on the continuous fight with Germans and Magyars. The sufferings of the past and hopes for the future. Appeal to the powers of the Entente in the First World War.

----- "Demokracie dnes a zítra" (Democracy Today and Tomorrow), Praha, Čin, 1946, 219 p.

Lectures given by President Beneš in United States during the last war, proving his deep philosophical insight and political experience. Useful as a complementary work with his "Úvahy o slovanství".

----- "Nová slovanská politika" (New Slavic Policy), Praha, Zikš, 1946, 59 p.

A short treatise on the modern trends in the common Slav policy.

----- "Úvahy o slovanství - Hlavní problémy slovanské politiky" (Treatise on Slavism, Main Problems of Slav Policy), Praha, Čin, 1947, 366 p.

One of the best Czech works on problems of the past, present and future of the Slav world. The book is written with the well-known concise style of Dr. Beneš, the late president of Czechoslovakia, and only the last part, dealing with the period of the last World War and of the future of the Slavs contains several debatable points. A very useful documentary and reference work.

CAPEK, Karel, "Hovory s T.G. Masarykem" (President Masaryk Tells His Story), London, Allen, 1951, 351 p.

A survey of principles and thoughts of the founder of the Czechoslovak independence. A confirmation of the deep influence of Kollár's humanitarian ideas.

CLEMENTIS, Vlado, "Panslavismus, kedysi a teraz", (Pan-Slavism, Then and To-day), London, Ceskoslovenský výbor pre slovanskú vzájomnosť, 1943, 56 p.

A combination of information and propaganda written during the war for the English public by a leading Slovak Communist. The stress is mainly on the Slovak side of the Slavonic solidarity, as well as on the beautification of Russia.

COLEMAN, A.P. & M.M., "Mickiewiczana, Articles, Translations, Bibliographies", New York, Klub Polski, 1946, 620 p.

A very thorough survey of the person and work of the great Pole. Many useful and unknown quotations from the non-poetic activity of Mickiewicz.

CROSS, S.H., "Slavic Civilization through Ages", New York, Philosophical Library, 1948.

A general outlook and historical description of the evolution of different Slav civilizations and cultures.

DUFF, S. Grant, "Europe and the Czechs", Harmondsworth, Allen, 1938, 190 p.

A concise treatise on the Czechs' place in the European setting, with special stress on their position between East and West.

ENDRES, Robert, "Revolution in Oesterreich 1848", Wien, Danubia, 1947, 216 p.

This book was edited in the Soviet Zone on the occasion of the 100th anniversary of the Wien March Revolution. The tendency of the book is clearly a Marxian one putting the main stress on the class struggle. But there are different historical facts and evidences representing the Austrian attitude towards the Pan-Germanism and the Slav Congress in Prague in 1848.

FISCHEL, Alfred, "Der Panslavismus bis zum Weltkrieg", (ein geschichtlicher Ueberblick), Stuttgart, Cotta, 1919.

Survey of the development of the Slavonic mutuality prepared with a German thoroughness but also expressing the Germanic attitude with an anti-Slav bias.

FLOROVSKIJ, A.V., "Čechi i Vostočnyje Slavjane", Praha, Slovanský Ústav, 1935 and 1947, 2 vols., viii-548 p., 610 p.

A thorough description of the Czech place among Slavs as seen from an Eastern Slav.

GROSS, Feliks, "European Ideologies", New York, Philosophical Library, 1948, xv-1075.

This is a survey of 20th century political ideas by twenty-four different scholars, politicians, writers. We used for our particular purpose the essay about "Panslavism" by a Polish professor, now at University of California, Wacław Lednicki.

HERDER, J.G., "Ideen zur Philosophie der Geschichte", Leipzig, Hoffmann, 1912.

The basic teaching of the great German philosopher and "father" of the Slav consciousness.

KERNER, Robert J., "Czechoslovakia, Twenty Years of Independence", Berkely, California, Uni of California Press, 1940, xvii-504.

This book edited by R.J. Kerner, Professor of Modern European History at Uni of California, is a compilation of essays of, mostly non-Czechoslovak, scholars or writers. It gives a historical, political, economic, social and cultural survey of the Czechoslovak peoples through the ages till the temporary end of the Republic in 1938.

----- "Bohemia in the Eighteenth Century, a Study in Political, Economic and Social History", New York, Macmillan, 1932, xii-412 p.

The author of this historical work is professor of Modern European History at the University of California. This book is devoted to the political, economic and social problems of the eighteenth century - called also the Enlightenment - with special stress on the Czech national revival.

KIRCHNER, Walter, "An Outline - History of Russia", New York, Barnes & Noble, 1950, 329 p.

A comprehensive history of Russia describing in a concise way the main historical data. A very good chapter on Slavophiles and Westernizers.

KOHN, Hans, "Pan-Slavism, Its History and Ideology", Notre Dame, Uni Press, 1953, ix-356 p.

The most recent scientific treatise on Pan-Slavism as a whole, written by an authority in this field. A very extensive bibliography and special attention paid to Czech problems with which he is very well acquainted, as well as the concise and exhaustive dealing with the subject in general were of great help for the last finishing touches of our thesis.

KOLLÁR, Jan, "Ueber die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Staemmen und Mundarten der slavischen Nationen", Leipzig, Schubert, 1844, 140 p.

Kollár's basic work on the literary solidarity between the various peoples and dialects of the Slav nation.

----- "Slávy dcera" (Slav Daughter or Daughter of Fame), Praha, Mladá Fronta, 1951, 98 p.

The original poetic work of Kollár, first edited in 1824, is one of the sentimental cornerstones of the inspiring notion of Slav mutuality.

KRIDL Manfred, "Adam Mickiewicz, Poet of Poland", New York, Columbia University Press, 1951, 540 p.

This book is a compilation of different views by several authors on Mickiewicz, the poet, the patriot, the Messiah. From the many interesting and often less known quotations, that one by Karel Krejčí was of special interest to us.

KROFTA, Kamil, "Dějiny československé" (History of Czechoslovakia), Praha, Sfinx, 1946, 914 p.

This history of Czechoslovakia covering the past of Czechs and Slovaks from the prehistoric until World War Two period can be considered as the most complete and objective chronicle of our times. The author, an outstanding professor of history, a former Czechoslovak foreign minister, was a disciple of the professor and first President T.G. Masaryk, and a close collaborator of the second President Dr. E. Beneš.

LEGER, Louis, "Le Panslavisme et l'Interet français", Paris, Flammarion, 1917, 360 p.

A very valuable and detailed description of the development of the Slavonic mutuality from the very beginning till World War I. The author, a distinguished professor at the College de France and member of the L'institut, was one of the world's prominent researchers in the Slavonic field.

LUETZOW, Count von, "Bohemia, An Historical Sketch", London, J.A. Dent, 1896 (revised edition 1939), xvi-379 p.

A very condensed but concise history until the end of the 19th century, written by a German nobleman with a rare objectivity. This objectivity was appraised by T.G. Masaryk in the preface. We used mainly the part dealing with the years between 1840 and 1870.

MACARTNEY, C.A., "Hungary and Her Successors, The Treaty of Trianon and Its Consequences 1919 - 1937", London, Oxford University Press, 1937, xxi-504 p.

A very valuable contribution to the knowledge of complex problems of Central Europe by a distinguished English historian. This study was issued under the auspices of the Royal Institute of International Affairs what guarantees the scientific character of the work. Czechoslovak problems are dealt with in two very extensive chapters: Slovakia and Ruthenia.

MACKENZIE, Compton, "Dr. Beneš", London, Harrap, 1946, 356 p.

A biography of President Beneš projected on the background of Czecho-Slovak history, with several hints indicating the influence of Slav mutuality.

MASARYK, T.G., "Národnostní filosofie doby novější", (National Philosophy of the Recent Period), Praha, Mladé proudu, 1919, 40 p.

A reprint of lectures of Professor Masaryk given in the year 1905. It certainly cannot be considered as an integrated work but only a handful of interesting, often archaic thoughts on national problems. It gives us an idea of the way of thinking in this particular field in Czech lands before the First world War.

MASARYK, T.G., "The Spirit of Russia", London, Allen, 1919, 2 vols., xii-480 p., 510 p.
 This may be the only systematic and detailed analysis of Russian national spirit and philosophy of life from the time of Holy Russia until the end of the 19th century. We mainly used the part dealing with Slavophiles.

----- "Česká otázka, snahy a tužby národného obrození" (Czech Question, Efforts and Longings of the Czech Revival),

----- "Naše nynější krise, pád strany staročeské a počátkové směrů nových", Praha, Čin, 1936, xvi-504 p.

One of the most influential works of professor Masaryk, the founder of new Czechoslovakia, deals with the problems of the Czech revival in the 19th century, traces the sense of the Czech history and tries to find the way out of the confusion of his time. A very valuable documentary work.

MASARYK, Jan G., "The Slavs and Their Place in Europe", Glasgow, Slavonic Society of Scotland, 1928, 19 p.
 A tiny booklet reproducing a speech delivered by the Czechoslovak Minister to Great Britain before the Slavonic Society of Scotland. It describes a stage in the development of Slavonic mutuality that can operate with past arguments only.

MIRSKY, D.S., "History of Russia", London, Benn, 1927, 551 p.
 A good history of tzarist Russia written by a Russian emigré.

MOUSSET, Albert, "Le Monde Slave", Paris, Société d'Éditions Françaises, 1946, 305 p.
 This, hardly scientific work, dealing with the history, present and future development of the Slavonic question, represents the French view of the problem. It includes many useful and less known citations and quotations and tries to find out and define a general trend of Slav movements in the European concerto.

MUENCH, Hermann, "Boehmische Tragoedie, das Schicksal Mitteleuropas im Lichte der tschechischen Frage", (Czech Tragedy, Fate of Central Europe in the Light of the Czech Problem), Braunschweig, Georg Westermann Verlag, 1949, 802 p.

The main purpose of this book is the analysis of one of the most difficult European problems - that of the Central European struggle between German and Slavonic elements. The stress is on the last phase of the Habsburg monarchy. The author - a German - does not pretend to be a highly qualified scientist but his book is a very careful and detailed dealing with an extremely difficult problem. The author tries to stay as unbiased as possible.

NOVÁK, Arne, "Stručné dějiny literatury české", (Brief History of Czech Literature), Olomouc, Promberger, 1946, iii-818 p.

A best existing condensed history of Czech literature from the oldest time, by the most prominent Czech scholar in this field.

PALACKÝ, F., "Oesterreich's Staatsidee", Praha, Neumann, 1866, 127 p.

PARES, Bernard, "A History of Russia", New York, Knopf, 1944, 547 p.

One of the best histories of Russia written by an outstanding English scholar.

PEKAR, Josef, "Z duchovních dějin českých", (Essays from Spiritual Czech History), Praha, Melantrich, 1941, 369 p.

A few essays on different periods of the Czech history by an outstanding Czech historian. His outlook differs sharply from the dominant, official one. We used the exposition on František Palacký.

RAMBAUD, A.W., "History of Russia from the Earliest Times to 1882", Boston, Dole, 1879, 3 vols.

An older history of Russia especially interesting for us in the last section.

ROUCEK, Josef, "Slavonic Encyclopedia", New York, Philosophic Library, 1949.

An alphabetic listing of all important topics and men from the Slavonic world.

SETON-WATSON, Hugh, "The East European Revolution", Cambridge, Uni Press, 1943, x-206 p.

The author is a son of the old friend of Czechoslovakia, Mr. R.W. Seton-Watson, and a specialist on East European affairs. This book is mainly concerned with recent developments in the Danube basin.

SETON-WATSON, R.W., "A History of the Czechs and Slovaks", London, Hutchison, 1943, 413 p.

A thorough and exact history of Czechs and Germans from the very beginning of their existence till the Munich agreement in 1938. The author, a distinguished English professor and writer, a close friend of Masaryk and Beneš, is one of the most outstanding experts on Czechoslovak matters.

----- "25 Years of Czechoslovakia", London, The New Europe Publishing Co, 1945, 119 p.
Four chapters completing the History of the Czechs and Slovaks with the period between 1914 and 1943.

----- "Czechoslovakia in its European Setting", Oxford, At the Clarendon Press, 1946, 20 p.
An inaugural lecture delivered before the University of Oxford on February 6, 1946 by the old friend of Czechoslovakia. It is an introduction to lectures given from the new chair of Czechoslovak Studies. It outlines the importance of Czechoslovak studies as a part of the interpretation of the Slavonic world.

SETON-WATSON, Hugh, "The Decline of Imperial Russia", London, Methuen, 1952, 394 p.
This thorough history covers the part of Russian history - 1855-1914 - which was of our main interest.

SOBESTIANSKIJ, Ivan M., "Učenijsa o nacionálnych osobennostach eharktera i juridičeskago bytia drevnich Slavjan", Moskva, 1892.

The treatise on the character of Slavs based on strict scientific foundations. We were interested in the part criticizing the romanticism of Kollár and Šafařík.

STANOJEVICH, M.S., "Slavonic Nations of Yesterday and Today", New York, Wilson, 1925, xlvii-415 p.

Selected readings and references on Russia, Poland, Czechoslovakia, Yugoslavia and Bulgaria. For our purpose the treatise by J. Dyneley on The Pan-Slavonic Ideal; by Z.N. Preev on Russia and the Slav Ideal; F. Reich on The Slav and His Future; T.G. Masaryk, The Slavs Among the Nations.

STRAKHOVSKY, L.I., "A Handbook of Slavic Studies", Cambridge, Harvard Uni Press, 1949.

A very valuable reference book in many fields of Slav studies by an outstanding Slavist. Bohemia under the Habsburgs; Imperial Russia.

TAYLOR, A.J.P., "The Habsburg Monarchy, 1809 - 1918", London, Hamish Hamilton, 1948, 279 p.

This is one of the best and most objective histories of Austria written by an outstanding English historian.

THOMSON, S. Harrison, "Czechoslovakia in European History", Princeton New Jersey, Uni Press, 1944, viii-390 p.

A very good comprehensive short work on Czechoslovakia written by an American historian, editor of "Journal of Central European Affairs", well acquainted with his field.

TUCIĆ, Srgjan Pl., "The Slav Nations", London, Hodder, 1915, vi-192 p.

A bird's view on national life of different Slavic peoples. We found interesting the chapters on The Slav Race; Russia; Russian National Characteristics and Poland and Bohemia.

WISKEMANN, Elizabeth, "Czechs and Germans", London, Oxford Uni Press, 1938, viii-299 p.

Publication of the Royal Institute of International Affairs was edited in order to explain the complex Czech-German problem in Central Europe. The author tries to stay objective and brings many new angles to this difficult question. We were particularly interested in the chapter on the year 1848 and 1867.

PŘÍLOHA I

VÝNATEK Z ŠAFARÍKOVY "HISTORIE SLOVANSKÉ ŘEČI A LITERATURY"¹

Dílo počíná osmdesáti stranami popisujícími krajiny, kulturu a jazyk různých slovanských národů na počátku 19. století, pak následují charakteristika Slovanů, krátký přehled jejich literatur, vědeckých společností, knihoven, novin, tiskáren. Dílo, pochopitelně, obsahovalo též omyly. Šafařík si skoro nevšiml Bulharů, jejichž jazyk považoval za srbské nářečí. Statistika, kterou zde předkládá (1826) dosahuje celkového počtu, "pouze", (ve srovnání s pozdější jeho Etnografickou mapou) 55,270,000 Slovanů.

Je zajímavé reprodukovati její detaily:

Rusové	32,000.000	Slovinci	253.000
Malo-Rusové	3,000.000	Dalmatinci	380.000
Bulhaři	600.000	Chorvati	800.000
Srbové v Turecku	800.000	Slováci	800.000
Srbové v Maďarsku	350.000	Češi	3,700.000
Bosňáci	350.000	Poláci	10,000.000
Černohorci	60.000	Lužičtí Srbové	200.000

¹ Louis Léger, "Le Panslavisme et l'Interet français", Paris, Flammarion, 1917, s. 120-1.

ABSTRACT

CHAPTER I

The Unawakened Slav

Previous to the nineteenth century Slav consciousness of its common origin was practically non-existent. The Great Moravian Empire in the ninth century and the realm of the Polish king Boleslav the Great in the tenth century could have been the beginning of one great Slav realm, but various influences militated against this, Přemysl Otakar II and Charles IV when they referred to the "Slav language", did not mean a Slavic mutuality. The first rather more concrete ideas concerning this "all-Slav conception" were offered by the South-Slav, Gundulić and the Croate, Križanić in the seventeenth century. The Russian tzar, Peter the Great, was unaware of this concept.

Actually the first ones to promote the Slav consciousness were the Germans, Herder and Schloeger. The political and national awakening in the west played here a most important role. The Russians, on the other hand, at the beginning, were completely disinterested in the question of Slav mutuality. This was due to their own particular history and to other conditions. Secret Russian

societies in the first quarter of the nineteenth century were isolated phenomena and their ideas lay rather more elsewhere than in the Slav problem. Official Russia was strongly opposed to the Slav idea and it was due more to Western ideological influences that the concept of Slav mutuality was born in Bohemia and Slovakia.

CHAPTER II

Place of Action

The enlightened absolutism of Maria Theresa and Joseph II and the stress placed upon natural rights, as well as different reforms, played a prominent part in the revival of Czech national awareness. On the other hand the progressive Germanization induced a reaction. The revolutionary streams of the nineteenth century brought the bourgeois and peasants more to the front.

The first national streams were led by poets and historians. They failed to obtain a broad support because of the long suppression of the Czech national ambitions. Leopold, who succeeded his brother, Joseph II, made certain concessions to the Czech nobility, who were the standard-bearers of Czech historical rights but not of Czech national

culture. After Leopold's short reign came strict absolutism as represented by Metternich. Austria became a symbol of reaction. In the international field, despite the victory over Napoleon, Austria gradually became a second rank power, Russia's rising strength was now quite evident, but thanks to Metternich's skilful manouvering Russia was successfully kept in the East, at a distance from the Danube, a vital artery of Austria.

Russia and Austria were bound by common conservative principles, alarmed by the progress of liberal ideas coming from the West. Austria, in the first half of the nineteenth century, played an important part in European politics, because its existence was a necessity, for it could not be replaced by any other combination.

CHAPTER III

Scientific Slavistics

Towards the end of the eighteenth century the Czech nation made a slow successful return to the great traditions of the period before 1620. A critical historical science was represented by Dobner, Voigt, Piter and Pelcl. In addition to this field, the Czech national awakening was further strengthened by scientific research in the sector

of slavistics. V.F. Durych, and especially Josef Dobrovský, were the founders of this science. Slav philology encouraged by the teaching of Herder and the general European trend towards comparative philology, which flourished especially in Germany, meant a great deal to the national awakening.

Enlightened philology, based on strict scientific foundations, helped the recovery of the declining Czech language. Dobrovský, a jesuit, wrote mainly in Latin or German, as was usual at that time. His latin grammar on Old Slavonic introduced this old language, and with it other Slavonic languages, to the attention of the world's comparative research and in this way supported the Slav idea in general. Dobrovský became an outstanding authority in the field of Slavonic philology. He visited Russia and from that time on was friendly to her. Masaryk called Dobrovský the "father" of Czech Slav consciousness. Kollár says that Dobrovský, without knowing it, opened the way to Slav literary mutuality. It is also said that Dobrovský was first a Slavist, before he became a Bohemist. His Slavdom was very sincere and warm. His Austro-Slavism was for him compatible with his Russo-philism. On the solid scientific foundations laid by him, other Czech awakeners, and propa-

gators of Slav mutuality, contributed further to Slav mutuality.

CHAPTER IV

The Slavs and Romanticism

In the general romantic atmosphere, prevailing in Europe during the first half of the nineteenth century, two young Slovaks, Jan Kollár and Pavel Josef Šafařík, came to the front. They are regarded as the fathers of early Pan-Slav ideas. They both studied at Jena University in Germany, where they became indoctrinated by Herder's philosophy, especially by the stress he placed on the great past and future of Slavs. The image of one great Slav nation and of one language became their guiding idea. The analogous Pan-Germanic efforts were an impetus to them.

As an expression of this idea Kollár wrote his famous poem "Slávy dcera" ("Daughter of Fame" or also "of Slav"). In this poem he remembers the vanished and exterminated Slavs who originally inhabited areas now German, the record of their great past and hopes that the old glory will return and in one hundred years the Slavs, if they will try to unite, can stand on the banks of the Elbe and the river Seine.

Besides his poetic activity Kollár made himself famous, in the Slav world, by his treatise on Slav literary mutuality. Here he sees in the nation the only expression of humanity; in the Herderian way he expects a great future for the Slav nation. This nation creates one ethnical and linguistic whole (with four dialects: Russian, Polish, Czecho-Slovak and Serbo-Croatian). All-Slavs should get to know each other, by learning the "dialects", literature, sciences and the arts of other fraternal Slavs. For the Slovaks he reserves a special position as the original and natural center of all Slav dialects. The cultural program is the governing side of his treatise. A complete lack of political courage is considered as its drawback. Kollár holds that a literary mutuality is possible, even for nationalities separated into different states. His all-Slav ideal is non-political and expresses fully Herder's humanitarian ideals. Kollar believes that the small Slav nations will be protected by Russia. He hopes that Russia will create a great united Slav realm, but he is himself politically an Austro-Slavist. He avoids any political conceptions and keeps strictly to the field of literary and spiritual mutuality. Masaryk praises Kollár's humanity and believes with him that the history of nations is not accidental but reveals a plan

of God and every nation should try to understand it and live and act accordingly.

Kollár was acquainted with various Russian scholars, his works were translated into Russian, but, in general, his influence was not great. T.N. Granovsky called Kollár's conception "foolish talk". The influence of Kollár's teaching, directly or indirectly, was very deep. He did not appeal so much to reason as to the emotions, and these were greatly affected. The awakening of national and Slav consciousness helped the Czech nation to recover. It placed the national question on a larger scale of Slavism and in its highest expression, that of the whole of humanity.

CHAPTER V

Romanticism and Science

The Czech scientists and scholars, in the period of the national awakening, were under the strong influence of the contemporary romanticism. Josef Jungmann, one of the first pioneers of Czech national revival and in a sense also of Slav mutuality, became the centre of literary and scientific life in Prague. He was a skilful translator; but his main importance came from his efforts to create a national

Czech science. His warm national feeling was linked with his exalted Slav consciousness. His linguistic works and literary history influenced more the poets and patriots than scientists. Pavel Josef Šafařík was a more thorough type of scientist. He specialized in Slav languages, literature and antiquities. His Slav ethnography, showing the numerical strength of the Slavs, helped them immensely to realize their power. He was known and honored throughout the whole Slav world. It was during this period that discovery of the faked old writings proving the high ancient culture of the Czech nation was made. Later on, after much ado was made, Hanka was discovered as their author. But this episode helped to support the national pride immensely. Hanka, himself, was a fervent russophile and a trustee of the Russian government in Prague.

CHAPTER VI

The National and Political Situation in Austria in 1848

The rigid absolutism of Metternich produced a reaction which came in the form of growing claims after more political freedoms. The movement was started in Hungary by the lesser nobility. After the February revolution in

Paris, the radicals revolted in Budapest and at last Kossuth emerged as the victor and national leader. These Hungarian events were followed with great interest in Prague, where, on March 11, 1848, the radical intellectuals (Nepceal) convoked a public meeting to prepare a revolutionary petition to the emperor. In the meantime a revolution broke out in Vienna. Metternich disappeared. A new parliamentary constitution was proclaimed. A new Pan-Germanic movement came to life in Germany. A congress of all the German nations, including Bohemia and Moravia, was called in Frankfurt. This evoked a counter-action by the Czechs. The Czechs tried to get from the emperor rights similar to those obtained by the Hungarians, but the unfortunate events, following the June unrest, wrecked their hopes.

CHAPTER VII

Slav Congress in Prague

The idea of the organization of an Austro-Slav Congress in Prague originated spontaneously with Czechs, Slovaks, Poles, Croats, all oppressed, either by the Germans or the Magyars. The congress was intended as a counter-weight to the Pan-German Congress in Frankfurt. The program

prepared mainly under guidance of Palacký, planned a federation of all the Slavs in the Austrian realm. Other points considered were the solidarity with outside Slavs, such as the Poles oppressed by the Russians, the South Slavs under Turkish yoke and the Lusitanian Serbs, Germanized by Saxony. The Congress intended to reply to the Germans in Frankfurt through the Slav federation on the basis of equal national sovereignty. The spirit of the Slav congress was of a defensive nature, and not as German and Hungarian sources claimed, of an aggressive character. At the opening there was a beautiful fraternal mood and much enthusiasm. Later, much disharmony and opposing interests were discovered. The Pole Libelt, and the Russian exile, Bakunin, gave the Congress a more radical and not an altogether Austro-Slavic, but rather an all-Slavic character. The three different manifestos, one for the emperor, the other for the Slav world, and the third for the European nations, could not be brought to an orderly conclusion because of public disorders in Prague on June 12. The Slav Congress, however, even if not a success, became an important milestone in the development of the national and Slav consciousness, for all Austrian Slavs in general and for the Czechs and Slovaks in particular. Its profound influence

can be traced long after.

CHAPTER VIII

Period of a more National Slavism

The period between 1850 and 1860 was no longer under the influence of romanticism. Two pioneers of a more sober rationalism were Havlíček and Palacký. Havlíček, a brilliant young journalist and writer, a liberal of the Western type, had an opportunity for personal experience of Polish and Russian conditions and ceased to be Russophile. He stressed, at all times, his Austro-Slavism. Palacký, his fatherly friend, a first great Czech historian, expressed the sense of the Czech history as an ancient opposition to uniting Slavs with Germans. He gave to Czech politics a definite pro-Austrian character. He was not only a great patriot, scientist, politician and Slav, but before all, a humanist, who always was stressing the human and Christian elements. The influence of Palacký, who was also called the Father of the Nation, has survived to the present. His famous letter to the Frankfurt parliament declaring him a Slav and not a German, stressing the Russian danger of a universal monarchy and the importance of the existence of Austria is a great historical document.

ABSTRACT

Together with Havlíček they believed that Austria was the best guarantee for the protection of the interests of their Slav nations. When the developments of the period between 1850 - 1870 showed that Austria had failed in its mission, Palacký had to work out another concept.

CHAPTER IX

National and Slav Feeling in Slovakia

The political and cultural situation of Slovakia was different from the Czech lands because of the different historical development. The Slovak nobility succumbed to Magyarization. Several Slovak dialects were spoken only by the peasants. The Catholic counter-reformation was successful and Lutheranism lost much ground. The only tie with Czech lands was the protestant Czech bible. The first attempt for a national Slovak revival was made by a Catholic priest, A. Bernolák, at the beginning of the nineteenth century. He wanted to make the Slovaks independent of the influence of the Czech Hussite tongue. He tried therefore to replace it by a West-Slovak dialect, as a literary language. Then two great Lutheran Slovaks, Kollár and Šafařík, partly paralysed by their works these separatist tendencies. A successor of professor Pálkovič, at the

Lutheran Lyceum at Bratislava, L. Štúr, succeeded in the creation of the literary Slovak language. In the year 1848 the Slovaks had three national leaders: Štúr, Hurban and Hodža. At the Slav Congress, Štúr was very radical and against Austro-Slavism. After the suppression of the Kossuth revolution, Štúr, disappointed by the behaviour of the Austrian government, went into seclusion and wrote a political pamphlet about the future unity of all Slavs with Russia.

The general resignation overpowered the Slovak nation and with the dualism of the Austrian monarchy in 1867 an accelerated Magyarization started.

CHAPTER X

From Austro-Slavism to Russophilism

After 1850 the strong absolutism of Bach forced Palacký to silence and Havlíček to his death. The unimportant and unkept constitutional reforms the emperor felt necessary, in 1861, brought the frustration of the Czechs to a political passive resistance. It was the time when Palacký wrote his important political booklet "The Idea of Austria" where he still proposes a federation of Austria,

but no more on historical principles, but based on ethnographical boundaries. He is no longer confident that Austria will be able to guarantee each nationality equal rights, and concludes with the famous phrase: "We existed before Austria and can also exist after it." Palacký's pilgrimage to the Slav Congress in Moscow in 1867 was a protest, and a manifestation of Czech resistance to Austrian oppression. Palacký came back from this Congress with Russophile inclinations. To explain the change in his original Austrophile attitude and the spirit of the Moscow congress, the development of Polish messianism and Russian slavophilism must be considered. Both these movements stressed either the Polish or Russian leadership of all Slav nations, in order to free them. This was, of course, a different concept from that of Kollár's humanitarian slavism.

After the Moscow Congress, we became aware of strong Russian political tendencies, side-tracking the idealistic Slav movements and pushing an imperialistic Pan-Slavism or Pan-Russism. Here we witness a fundamental difference between the political expansive Pan-Slavism of Russia and the defensive sincere Slavism of the noble character of Palacký.

With Palacký ends the period of Czech revival in the same way as it started fifty years earlier - with Kollár's Slav solidarity, as a bridge to the higher, all humanity embracing, conception.